

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

BOGDAN GHIU Írok, s te késel (versek)

NAGY ANDRÁS Német teák, orosz teák

UMBERTO ECO Levél az eszményi olvasónak

ROLAND BARTHES A műtől a szöveg felé

BIBÓ ISTVÁN Az egyetem, az akadémia
és a tudomány válsága

Tudna-e valaki információval szolgálni arról, hogy kiadták-e vagy tervezik-e kiadni Goethe összes művét (részben vagy teljességében) CD-ROM-on? Előre is köszönöm segítségét!

Károly

A Gutenberg project ki fogja adni a Faustot, sőt valószínűleg mást is. Íme a Gutenberg project rövid ismertetése. Kérdésére válaszképpen egy általános bevezető: A Gutenberg Project célja az angol nyelvű elektronikus szövegek létrehozásának és terjesztésének elősegítése. A szövegeket, elképzelésünk szerint, tiszta ASCII formátumban fogjuk rendelkezésre bocsátani, s így azokat a legegyszerűbb módon lehet majd különböző hardvereken és szoftvereken alkalmazni.

Segítünk a hardver és a szoftver kiválasztásában, felszerelésében és használatában, valamint az optikai beolvasásban, helyesírás-ellenőrzésben és korrektúrázásban. Célunk, hogy 2000-re hozzáférhetővé tegyük a legkérsebbebb 10 000 könyvet, és lecsökkentsük, s tényleg lecsökkentsük! a használó tényleges költségeit egy kb. egy centes könyvenkénti árra, nem számítva a számítógépes és postaköltséget.

Egy ilyen könyvtár létrehozásához az, óvatos becslések alapján is kb. 100 000 körülire tehető USA-beli könyvtárból csak minden tizedik közreműködésére lenne szükség, akkor is, ha mindegyik csak egy szöveg létrehozását vállalná. Ha az összes könyvtár együttműködne, egy-egy könyvtárra egy tized kötet létrehozása esne. Ha minden könyvtárból 10 dolgozó venne részt az elektronikus szöveg létrehozásában, egy dolgozónak egyetlen könyv 1%-át kellene gépre felvinnie, hogy létrejöhessen egy 10 000 kötetes valódi közkönyvtár, amelynek könyveit a ma létező 100 millió számítógép bármelyikén használni lehetne.

Eddig a legtöbb elektronikus szöveget magán-, félig magán-, vagy intézményekhez tartozó személyek hozták létre, s így több könyvtári és egyetemi

POMPEJI

SZEGED, 1991

3

POMPEJI

IRODALOM, MŰVÉSZET, BÖLCSELET

TARTALOM

BOGDAN GHIU	Írok, s te kése! (<i>versek</i>) <i>Panek Sándor fordítása</i>	5
KOKAS KÁROLY	Az öreg nem szerette a tévét	9
aronatas@weber.UCSD	Michel Foucault: Mi egy szerző?	17
HORVÁTH ELEMÉR	változat celanra (<i>vers</i>)	25
KARL HOCHÉ	Amikor volt még Frankfurtban könyvvásár <i>Hárs Endre fordítása</i>	26
NAGY ANDRÁS	Német teák, orosz teák	31
KURDI IMRE	Anzix I Anzix II Hajnalban, amikor felriadtam (<i>versek</i>)	41
LATZKOVITS MIKLÓS	Hogyan tanultam meg koptul <i>Erdély Dániel rajzaival</i>	42
JÓNÁS CSABA	Napló (<i>vers</i>).....	67
UMBERTO ECO	Levél az eszményi olvasónak <i>Ádám Péter fordítása</i>	68
GÉCZI JÁNOS	Az encián előszobája (<i>vers</i>)	85
ROLAND BARTHES	A műtől a szöveg felé <i>Kovács Sándor fordítása</i>	90

VÁROS ÉS EGYETEM

LENGYEL ANDRÁS	Bibó István írásáról	101
BIBÓ ISTVÁN	Az egyetem, az akadémia és a tudomány válsága (Hozzászólás Szent-Györgyi Albert előadásához)	103
LENGYEL ANDRÁS	Város és egyetem	113
CSEJTEI DEZSŐ	Tűnődések a posztmodern univerzitás lehetőségéről	124

Szerkesztik: Darvasi László, Laczkó Sándor,
Mikola Gyöngyi, Szilasi László

Szerkesztőbizottság: Bernáth Árpád, Csejtei Dezső,
Hajnóczi Gábor,
Ilia Mihály, Lengyel András

Képszerkesztő: Erdély Dániel

ISSN 0865 5553

Megjelenik negyedévente.

Kiadja a Pompeji Egyesület.

Szerkesztőség címe: POMPEJI 6720 Szeged, Dugonics tér 11 – 12.

Tördelte a TYPOTOP Bt.

Nyomás és kötés: Szegedi Nyomda

Felelős vezető: Molnár Tibor

Támogatta a Művelődési Minisztérium, a Szegedért Alapítvány, valamint a
JATE rektora.

Szerkesztőségi órák: csütörtökön 15 – 18 óráig.

Telefon: (62) 12-140

Írok, s te késel*

*A jobb tüdőmbe lélegzek,
a bal tüdőmbe lélegzek.
Felébresztem a kezemet, amely még
az igazság meleg zsebéről álmodik.
Félredobok mindent. Elhelyezkedem.*

November Bukarestben, 0 óra 53 perc

*Már nem gyújtok rá.
Az öngyújtó gázának vége,
a gyufák meg robbannak –
s felriadhatnál,
biztonságos álmodból,
az akvárium estéből,
ahol a még fényleni hagyott képek
versenye fut – én pedig megtehetném – itt
a tél – hogy galléron ragadlak, megtehetném,
1970-et írunk, tél van, gondolom, megtehetném,
hogy így elszenderülten, elejtetten, ahogy most vagy
tudatlan testtől elnyelt téveteg szemmel, így eladlak
a gyilkosoknak a túlsó part valamelyik
cirkuszából, megtehetném, kincsem, drágaságom,
hogy a takarékbba teszek.
Te meg idegenben ébredhetnél meg álmodból,
egy sokkal jobban szervezett
helyen, ahonnan nem szabadulnál többé.
A te álmod nem igazi álom. Csak
szánalmas
kifogás, hogy néha
lehunyhasd a szemed...*

* Az itt közölt versek a költő *Manualul Autorului* című kötetéből lettek válogatva.
Megjelent: 1989. Bukarest

Te pedig

*Császár, a szavak téged akarnak. Csak
egy Császárnak engedelmeskednek már.
A pontig kell vezetni őket, keményen.
Te pedig, közönséges halandó, nem akarsz mást tenni,
mint beszélni, s amikor nem beszélsz, akkor írni,
írni, hogy ne beszélj már,
írni, hogy ne hallgass.
De hogy értetnéd meg magad társaiddal,
a Császárokkal?
Szó leszel-e, avagy szónok?*

Nichita Stanescu angyalai

*Ha majd az angyalok kiemelkednek a testemből, nem tudom
már betölteni a szellem üresét. Angyalok, egészen kicsi angyalok,
mint a legyek, megjönnek és elmennek, ki-be járnak. A testben
most fény van. Fényár van egész éjszaka. Aki ír, lassan kioltja az
oldal fehér világát. Ahogy a fény előre vitte, a sötét írás majd
visszaveti. Közömbös tárgyakkal kijelölt, néma tekintetet von
magára, ami őt keresi, és útja titkon követhető. Egy pillantást, ami
eléri őt, vagy útjából visszatér, a nyomába megint. Ez a tekintet
egyszer különvállik a vakon előreküldött sugaraktól, elvállik, hogy a
sötétség széleit megmutassa.*

Nélküled

*Tea a teáscsészében.
Bor a borospohárban.
Tej.
Bort iszom, tejet, teát,
de a poharat nem érinthetem.*

Gyermek-poéta

*Csöndben vagyok. Hallom a tenyérben növvő vonalak
zaját, nem halkul még. Csöndben vagyok.
Alig ébredtem fel.*

Értetlenül bámulok még. Csendben vagyok. Ma melegebb van; valamelyest éjszaka is melegebb volt. Csendben vagyok. Volna néhány lépés az ajtóig, hogy jól becsukjam.
Kinyitom a szám: mondanék valamit, vagy ásítsak legalább. Nem jön. Mélyet lélegzem, mégis. Amekkorát én tudok. Ha fölállanék, tudom, friss nyomot hagynék, egy elhagyott fészekhez hasonló. Játék ez is. Jobb szeretem rejtve tartani a nyomomat. Jó a fészekben is, minek akkor repülni? Szárnyalnom kellene?
A létező az tapintható, de roppant kevés. Éreztem én, előre tudtam. Hogy is mondjam? Ami van, az kicsiny, apró. És milyen jól viseli magát! Csendben vagyok, anyám. Ne félj. Egyre csendesebben. Lassan némulok, nap nap után, itt az emberek közt.
A gondolat csontos rétegei fednek. Beszélek, lélegzem, és sűrű sugárként saját útját megvonó lökhajtásos gépnek hiszem magam. De állni jobb, mint repülni. Miért is emelkednél föl? És ugyan meddig? A szavak sugara így is visszadob. Csak a hallgatás ad békét, csak az tart engem itt. Hogy mi volna még elmondható, azon tűnődöm most, miről beszélhetnék, vajon. Megbékéltem, a szavakra gondolok. Szólj, kedvesem, jól viselkedem? Elég rendes vagyok, elég jó? Szót fogadok, ugye? Nincs már amiért haragudj rám, ugye nincs? Anyád, mit mond? Elégedett velem? Ideje is lenne. Későn is jobb, mint soha. Ezt nemrég értettem meg. Egy kissé elkomorodtam tőle, mégis elmúlt hamar. Valamit tennem kellene, de mozdulni is félek, a tenyéren növvő finom vonalak nehogy megváltozzanak.
Ti mondtátok: szerencsém lesz egyszer. Aha, látjátok már, nem játszom többé. Az idő eltelt.
Most nagy vagyok.
Nem hiába küldtetek emberek közé...

Az erdélyi dombok között

*A lélegzet lassú vizein
lebegek. Egy alvó gyermek.
A mosoly dúnéin szavak taposnak,
ott a nyomuk.
Harangnyelv az ember
üt-ver maga körül.
Közöttetek kongatok. Együtt
harangozunk. Szavak.
Mióta viaskodunk,
hogy távol tartsuk
a szívtől a szót?
Elveszünk az erdélyi dombok között.*

*Bukarest
Szeged*

*Bogdan Ghiu
Fordította: Panek Sándor*

Az öreg nem szerette a tévét*

Szabályos (computerized) videó-katalógus
TÁVIRÁNYÍTÓVAL

OCT0788 :: Bos-Nagymaros megszavazasa / Az OGY 1988-ban megszavazza az eromu beruhazast 06:05. (14")

OCT2388 :: 1956.okt.23. 88-as 'unnepe' / A 'Fekete Doboz' felvetelei a rendorseg beavatkozasarol 09:09. (15")

JAN3089 :: Pozsgay-bejelentes / Pozsgay 'nepfelkeles'-nek minositi '56-ot, a pol. vezetok reakcioi A:03. (15")

F.FWD>>

Az ember az elejére tekeri a szalagot, de nem biztos, hogy ez az első kazetta... Egyáltalán, össze-vissza rengeteg kazetta hever itt halomba; úr isten! egy vagyon. Mondják, a kezdők szerelmesei a lehetőségnek, mindent felvesznek... mint bélyeget, cigarettás dobozt szenvedéllyel gyűjtik. Nincs megállás, azon a vacak 75 ohmos dróton ömlik a lakásba, hogy eltűnjön hirtelen és csak kusza emlékfoszlányok maradjanak. Nincs megállás, az ember fogja az ollót és vagdossa a napi betevő cikkeket, gyűlik a kazettán a 168 óra, és most már a tévé is megcsapolható, mondom: nincs megállás. De hát ez a történelem futószalagja... REC aztán PLAY, EJECT. Valahogy úgy érzed magad, mint Prometheus, megloptad az isteneket... 180 perces konzerv, REC aztán PLAY, EJECT

PLAY>

* Az írásban szereplő nevek, adatok nem a képzelet szülöttei, valóságos tényekkel való egyezésük sem a képzelet műve, viszont az a rend, ahogy egymás mellé kerültek... nos lehet, hogy az manipuláció.

FEB1189 :: MSZMP KB határozat (pluralizmus) /Az MSZMP KB határozata a többpartrendszer elvi bevezetéséről 01:04. (6')

FEB1289 :: Afganisztan foladása /A szovjet csapatok helyzete megrendül Afganisztanban 01:03. (10')

FEB1289 :: Grosz K. a többpartrendszerrel /Grosz Karoly az MSZMP főtárhelye a partpluralizmus lehetőségeiről 01:01. (34')

|>SLOW

Az Öreg nem szerette a tévét. Pedig szerethette volna. A dolog vele együtt indult. A lökés- és lengéscsillapítás nagy éveiben nem vette talán észre, hogy 'új' korszak kezdődött? Nem tudhatta (még hat év volt hátra MacLuhenig...), hogy a Szputnyik fellövése, vagy az a tény, hogy az USA-ban kb. ettől az évtől többen élnek már információ előállításból, feldolgozásból és fogyasztásból, mint a pusztaság termelésből, szóval nem tudhatta, hogy 'megkezdődött a Gutenberg-galaxis lassú haladása'. Vagy nem ült fel az új divatnak? Egyszerűen elkerülték egymást: a nagy divat, az új folklór; tévécsatornák, kereskedelmi adások, független hírműsor, információs rendszerek, tele- és tömegkommunikáció, mindez nagyon amerikainak tűnhetett.

PAUSE||

MAR1589 :: Marcius 15. / Az első ellenzéki-szabad nemzeti ünnep / munkaszüneti nap / ellenzéki program (12 pont) 02:06. (87')

APR2989 :: Ellenzéki kerekasztal / Az EK programja az átalakulásra 03:03. (25')

MAY0789 :: Kádár levele a KB-hoz/Kádár János levele az MSZMP KB-hoz lemondásakor 03:10. (4')

<<REW

Mondják, az Öreg rettegett a lehetőségtől, hogy az új médium hová emelhetné őt, micsoda kultusz, minő magaslataiba; lassanként aztán elrettentő példák is felbukkanhattak... Talán elképzelni sem tudta, hogy információs és kommunikációs agresszorok rogyantják meg egyszer a Birodalom agyaglabáit. Mi sem igazán hittük, hogy ez velünk megtörténhet, pedig olvastuk, hogy az NBC vagy hasonló nevű üzemekben hogy készül egy amerikai elnök, nem ismertük a bűvös szót sem, hogy image. Mi nem hallottuk Norma Jean alias M. M. hogyan búgja az elnök s még néhány millió amerikai fülébe, hogy Happy birthday to you! Happy birthday to you! Happy birthday Mr President... Mi nem láttuk, hogy a büszke s beavatott arcok...

Vagy másik arcok, a kicsi, kerek képernyők előtt, talán még átszellemültebben hallgatják, nézik: I have a dream... És ugyanezek a szemek híradók és magazinok tömkelegében láthatják halálukat; milliószor előre-hátra megy a szalag: ...a tankönyvraktárnál kanyarodik a kocsi, s ott a kicsiny domb mögött... — mondja el aznap ötvenedszer az ismert kommentátor.

JUN0289 :: Nagy Imréről az OGY / Az Országgyűlés határozata Nagy Imre rehabilitálásáról 05:02. (4')

JUN0589 :: Kínai események / Legyilkolják a 'Mennyei Beke terén' a kínai diákokat jun.3-an 05:06. (8')

JUN0989 :: Nagy Imre jogi rehabilitációja / A Legfelsőbb Bírószág állás-foglalása ill. a Legfőbb Ügyész helyettese 05:07. (3')

>PLAY

Nem tudom, velünk mikor kezdődött, hogy történelemnek hittük a műsort. Talán két Ki mit tud? között, a vietnami háborúval? Mert nem elég a program, a műsor, hanem rengeteg néző is kell, az egyazon pillanat, hogy ugyanazt a dózist kapja mindenki. Másnapra a kép, az élmény közösen idézhető emblémaként tudatosul. Elég egy hívó szó, egy mozdulat, s minden fejben indul a szalag, előre-hátra, állókép.

SEARCH>>>

JUN1389 :: Nemzeti kerekasztal I. / A tárgyalások első nyilvános fordulója a parlamentből b: 02. (36')

JUN1489 :: Király Béla a Temetés előtt / Király B. nyilatkozik a bekes kegyeletadásról, a közmegegyezésről 05:12. (13')

JUN1689 :: Nagy Imre és Tsai temetése 1. / A Temetés előtti este tüntetés, a Hosok Tere du. 1/2 2-ig 05:13. (103')

JUN1689 :: Nagy Imre és Tsai temetése 2. / Végtesztesség és bucsúbeszéd, sirbatétel Rakoskeresztúron 06:01. (150')

STOP||

Innentől már mindegy is, hogy mi a **valódi**, ez lesz az **igaz**, az emblemátikusan visszaidézhető kép, jelenetsor. Mint metaforáló állatok, képekben rögzül a lényeg, vizuális lenyomat őrzí a gondolatot. Ki tudja már, hogyan s mi történt **pontosan** a Mennyei Béke Terén, de a műanyag táskás vékony fehéringes pasas, szemben a T-72-esekkel, az **híven** őrzí a diákjelszavakat. Nem megírta 1848 márciusában Pulszky, hogy uraim

itt nem lehet forradalmat csinálni, itt nincs kit megdönteni... mégis ott az embléma: a Múzeum-kert, zuhog az eső, ezernyi esernyő... Aztán még sulykolódnak is a képek: '56-os és 89-es teherautó robog, a szél feszíti a lyukas trikolt... Hát miért ne érezhettük volna, hogy történik a történelem. Temesvárról fojtott telefonhang, hogy jól vagyunk, a Szeku most nincs sehol, de át kell kapcsolni az RTL-re, mert most nyitják meg a Brandenburgi kaput... ki is van világítva rendesen, alig várják a történelemcsinálók, hogy kezdődjék az adás, és alig a 'Kapcsolás' után, tényleg megnyílik, s majd a két film között a Check-Point Charlie-t is kiemelik. Igaza lenne hát MacLuhennek, hogy az egész holdraszállás lényege az, hogy lehetett élőben közvetíteni; TV-műsor volt s nem űrhajózási esemény...

>PLAY

JUL1189 :: Bush elnök Magyarországon / Az USA-elnök magyarországi programja 07:01. (60')

JUL1489 :: Kadar János temetése / Nagy tömegek bucsuztatják Kadar / beszedei 07:02. (22')

JUL2489 :: Lengyel választások / Az első (fel)szabad választások Kelet-Europában 07:05. (11')

JUL2489 :: Tókes László 'megszólal' / A temesvári lelkes első szereplése az MTV-ben 07:04. (20')

PAUSE|

Vajon mikor lett fontosabb a hasonlító, mint a hasonlított, vajon mikortól vált fontosabbá a kommunikációs embléma, mint a valóság? Mátyás még nem Bonfini kedvéért építette át Visegrádot, de ugyanő a kommunikációnak pózol antik fejdíszsel, megfelelően a róla szóló emblémának. A kép lassan uralkodik el, lényeggé majd valósággá válik, amihez képest más valóságok csak silány eredetként jöhetnek számításba.

<<REW

OCT0689 :: MSZMP XIV. kongresszusa / Az állampárt felbomlása, az MSZP megalakulása, nemzeti-nemzetközi visszhang 08:04. (245')

OCT2089 :: MDF II. kongresszus / A Magyar Demokrata Fórum második országos kongresszusáról 09:02. (20')

OCT2189 :: NDK őszi válsága - fal-sztori / Kelet-Németország válsága érlelődik, a berlini fal 'esete' 09:03. (11')

OCT2289 :: Nemeth Miklós október 23. előtt / A miniszterelnök TV-

szozata a bekés megemlekezés jegyében (1956. okt.23.) 09:04. (7')

OCT2389 :: 1956.okt.23. első megünneplese/Unnapi szonoklatok, felvonulás, tüntetés 09:07. (57')

OCT2389 :: Köztársaság kikiáltása / A Magyar Köztársaság kikiáltása délen a Parlament erkélyéről (Szűros M.) 09:06. (15')

OCT2489 :: Prága - Jakes leváltása / Milos Jakestől igyekszik megszabadulni a CSKP KB a tüntetések elfojtatásában játszott szerepe miatt 10:06. (9')

|>SLOW

A zseniális John L. Austin megfigyelése, hogy vannak esetek, mikor a mondat kimondása (természetesen a megfelelő körülmények között) nem **leírása** annak, hogy mi mondható arról, amit akkor teszek, amikor ezt mondom ki, nem is annak leszögezése, hogy csinálom, hanem maga a **csinálás....** Ha más nem, hát Kelet-Európa televíziói megmutatták, hogy a kommunikációban is létezik austin értelemben vett **performatív mondat**.

PAUSE|

OCT2689 :: Nepszavazás '89 / Nepszavazás a négy igen győzelmevel 10:07. (57')

OCT2889 :: Prágai tüntetések / A 'nagy tüntetés' - Havel-Dubcek együttes fellelése 09:11. (27')

OCT2889 :: SZDSZ Kongresszus / A Szabad Demokraták Szövetségének első partkongresszusa/programja 09:10. (95')

OCT2989 :: Románia - RKP XIV. kongresszus / Ceaucescut megerosítik, a külföld gyanakszik a 'szilárd' belpol. helyzetben 10:09. (15')

>PLAY

A legőszibb kommunikációs rítussal szóltak, hogy legyen, s lett. Teremtő szóvá vált a levitézlett bemondó hangja, az évekig a Conducator hozsannázására ráállt 4-es stúdióból vezették, mozgatták s manipulálták a tömegeket. Úristen — mondta Vilem Flusser — mi lett volna, ha ezt Amerikában csinálják, az ottani technikával és lehetőségekkel.

SEARCH>>>

NOV0889 :: NDK tüntetések / Az NDK nagyvárosaiban tüntetések a diktatúra ellen 09:13. (3')

NOV1089 :: Berliini fal, Kelet-Europa / Kelet-Europa megrendul, a berliini fal 'ledol' g: 04. (18')

NOV1889 :: Pragai - szofiai tuntutások / A kelet-európai földindulás kiterjedése 10:01. (26')

NOV1889 :: Pragai tuntutás / Az utolsó kemény beavatkozás Prágában h: 03. (5')

NOV2089 :: Tókes László / A temesvári lelkes segélykerése 10:02. (5')

|>SLOW

És egyáltalán mi lett a történelemmel? Hagyományosan elhúzódoó aktusok sorozata szinte összeolvadt. Az események, azok bemutatása, feldolgozása, az emberekkel való tényleges és interpretatív közlése, majd mindezek hatása... mely szokott perspektívánk szerint éveket, évtizedeket vesz igénybe, itt az idő nagyon összezsugorodott. Vagy ez a zanzásított történetstőmeg nem a valódi történelem? Lehet, hogy ez csak a tömegkommunikáció története? De ha ezek a képek, benyomások maradnak meg, ki lehet-e cserélni valaha hagyományos történelemre? Mi történt? a hajnali rádió szétkürtölte az országban, hogy '56 népfelkelés volt, vagy az történt igazából, hogy a KB a PB, tudj'isten mikor, döntött erről? Melyik valójában a történelem collingwoodi értelemben vett belső és külső oldala? Melyik tehát a lényegi mozzanat? És mi lesz velünk, ha bátor férfiak rekonstruálják is a múltat, a történelem belső oldalát, de az emblémát recipiálja tovább a valóság, mely megint csak történelemmé válik. Immár hamissá?

>PLAY

DEC1789 :: Romániai tuntutások kezdete / Tuntutások Tókes L. kitelepítése miatt Temesvárott 10:11. (8')

DEC1789 :: Temesvári tuntutás / Elő hírek és elmenybeszámolók a temesvári megmozdulásokról Tókes L. körül 11:01. (18')

DEC2089 :: Temesvári felkelés / Kapcsolat telefonon a bekerített várossal, beszámolók 11:02. (48')

DEC2189 :: Brandenburgi kapu megnyitása / Az NDK-NSZK megosztottságának szimbólumát megnyitják/RTL-nemet 11:03. (4')

DEC2289 :: Román forradalom (rov.) / Ceaucescu bukásáról e: 03. (24')

DEC2289 :: Román forradalom / A romániai felkelés napjainak kronikája több TV-csatorna adásából 11:04. (290')

<<REW

Március 15-én, még 1989-ben történt az aggasztó eset, felhívták az amatőr videósokat, hogy az aznapi, a felvonulótüntető fővárosban felvett kazettáikat bemutathatják egyik moziban. Késő éjszakáig kazetta be, kazetta ki, több készüléken párhuzamosan 'folyt a közvetítés', felvételtől. Voltak események, ahonnan 8-10 kazetta is beérkezett, ijesztően figyelemzavarva a lehetséges emblémák sokaságára. A valóság-szeletek keveredtek, ugyanazon képen itt a pfúj, ott az éljen az erősebb. Hát több Szabadság-téren is volt tüntetés? — kérdezhetette volna valaki. Hány valóság, hány metaforája keveredik itt? Miért a TV adása lesz csak embléma? S akik ott voltak? Ezrek? — Ez csalás, mondhatná valaki. Nem ez történt, legalábbis nem így nézett ki, mondja egy másik, összekacsintva egy objektívval. **De így nézett ki, csak nem ez történt** — nyugtatják meg..., s egyre inkább azt a felvételt figyelik, melyen valaki végig egy video-kamerás srácot filmezett, a tömegben.

|>SLOW

MAR1290 :: Szovjet csapatkivonások / Az oroszok megkezdik a kivonulást 13:02. (2')

MAR1490 :: Országgyűlés bucsuja / Az 1985-os OGY lemond, az Alkotmánybíróság első ülése és ítélete (kamatado) 13:03. (8')

MAR1590 :: Roman nacionalizmus elődeje / Roman sovinizmus és Tokes L. látogatása az USA-ban 13:05. (45')

MAR1890 :: NDK-választások / Az első szabad választás az NDK-ban (CDU győzelemmel) 13:04. (40')

MAR2190 :: Marosvásárhelyi pogrom / Veres tragédia Mvasarhelyen 13:06. (15')

MAR2290 :: Marosvásárhelyi események / A román támadás a magyarok ellen 13:07. (8')

MAR2290 :: Választások előtt / 12. rész / 12. részvezető a választások előtt 13:08. (18')

MAR2590 :: Választás I. / A választás első fordulója 13:09. (185')

>PLAY

Lassan megszokjuk, hogy mindenünk elfogy, kevés az energia, kevés az élelem, az ózon, az erdők... de ez, a **dolog** megállíthatatlanul sokasodik, és 75 ohmos kábeleken ömlik... még sohasem fordult elő velünk, hogy ennyire bővében lennénk **valaminek**.

MAY2390 :: Antall kormány eskuje / Az OGY előtti unnepelyes esku
14:06. (17')

JUN0790 :: Roman belpolitikai valsag / Bukaresti tuntetes leverese,
Tokes L. nyilatkozata a '2 forradalomrol' 14:09. (7')

JUL0190 :: Nemet-nemet valutaunio / A DM bevezetese az NDK-
ban 14:11. (4')

JUL0890 :: Albaniai helyzet / Politikai mozgalmak kezdetei, elso
menekult-hullam 14:12. (14')

JUL2990 :: Nepszavazas II. / Sikertelen nepszavazas a koztarsasagi
elnok megvalasztasanak modjarol 14:13. (22')

PAUSE|

Számolom, hány éve lett volna az Öregnek... lehet, hogy az
egészet nem vette volna észre, lehet, hogy... hogy a tévét
nem szerető Öreg képét is a tévé... Persze ezt Ő úgysem
tudta volna meg. Honnan? Mondom, az Öreg nem szerette a
tévét.

AUG0890 :: Goncz Arpad megvalasztasa / Goncz Arpadot meg-
valasztja a parlament koztarsasagi elnoknek 14:14. (14')

AUG0890 :: Kuwaiti invazio / Irak megtamadja es bekebelezi Ku-
waitot. 14:14. (24')

SEP1290 :: Jeszenszky-affer / A kulugyminiszter kijelentesei kivo-
nulasra kesztetik az ellenzeket. 15:02. (56')

SEP1890 :: Lakitelek evforduloja / A lakiteleki talalkozo evforduloja
az egykori resztvevokkal. 15:03. (50')

OCT0290 :: Nemet egyseg / Az NDK es NSZK kozjogi egyesitese.
15:05. (30')

OCT1490 :: Helyhatosagi valasztasok II. / A liberalis ellenzek gyo-
zelme, alacsony reszvetel (masodik fordulo). 15:06. (83')

OCT2690 :: Benzinhaboru I. / A benzinaremeles kovetkezteben
kialakult taxisblokad. 15:08. (43')

OCT2890 :: Benzinhaboru II. / A benzinaremeles kovetkezteben
kialakult taxisblokad es a targyalasok. 16:01. (158')

NOV0990 :: Pozsgay kilep az MSZP-bol / P.I. politikai nyilatkozatban
okolja meg kilepeset. 16:03. (5')

-

-

-

<<REW STOP EJECT

Mi egy szerző?

*"But who said it?"
A. Swordsmith*

jebe@jhuv.megsértődött és azt mondta, hogy kiszáll. Neki elege van abból, hogy leújbalosozzák, leelvtársazzák, unja a személyeskedőtönust, a pocskondiázást. Tettét tiltakozásnak szánta a gyávaság, a butaság, a gyengeség, a személyeskedő, pitiáner kukacskodás és a sértegető hangnem ellen. Ha bosszantatni akarja magát, ott van a Hírmondó kétnaponta, meg ott vannak az újságok, a magyar közélet és a gazdaság. Az neki tökéletesen megfelel, ha már kezd egy kicsit túlságosan jól érezni magát. Ő csak azt akarta tudni, miként lehetünk a kormánynak a horvát fegyvereladási ügylet után? őszintén és szomorúan kérdezte, és erre csorna@phyv01.phy.vanderbilt azt mondja neki, hogy a horvátok a komcsik ellen gyűjtik a Kalasnyikovokat, és egy tisztességes anti-kommunista nem vernyákol, legfeljebb csak azon bosszankodik, hogy rajtakaptak minket az üzleten, mert ennek, sajnos a magyar kisebbség issza majd meg a levét, és így „Trianon véres következményei csak tovább folynak”.

„Trianon véres következményei csak tovább folynak”. Atya Isten! Hogy lehet egy ilyen mondatot kitalálni? csorna@phyv01.phy.vanderbiltnek felmentése volt fogalmazásból? (Dolgozataira csak helyesírás és külalak jegyeket kapott?) hg@athena.mit pedig azt magyarázza meg, hogy egy demokratának kötelessége segíteni a függetlenségükért küzdő kisországokat, és csak a nacionalista tekinthet nemzete önös érdekére és tagadhatja meg a segítséget. jebe@jhuv.m, tehát nacionalista, és nem demokrata. Ugyanakkor a demokrata ellenzék köntösében igyekszik parádézni egy nacionalista kormánypárttal szemben, tehát elvtelen opportunist, akit

kicsinyes ellenzéki pártérdekek vezetnek. És akkor hiába jön hidas@cernvm, hogy hg@athena.mit talán egy kicsit felületesen azonosítja a déli határunkon folyó nemzetiségi veszekedéseket a demokrácia ügyével, ez már nem segít. jebe@jhuvmm megunta, rá többet ne számítsunk.

Szólta jebe@jhuvmm-nek, hogy ne hülyéskedjen. Megsértődni fölösleges, hiszen fogalma sincs, hogy kikkel rúgta össze a patkót. Hogy ki ez a csorna@phyv01.phy.vanderbilt én se tudom, sőt még hg@athena.mit-tel sem találkoztam soha személyesen. Pedig sokat vitákoztunk az elmúlt három hónapban. hg@athena.mit például azt pedzegette, hogy jó-e nekünk a nyugati demokrácia, vagy nem volna-e jobb, ha a harmadik világ tapasztalataiból tanulnánk, mert neki egyébként is komoly problémái vannak a nyugati demokráciákkal. Neki speciel. Lám-lám itt a háború a Perzsa-öbölben, ezt is a nagy amerikai demokrácia hozta ránk. Ezt én sületlenségnek tartottam, és azt kérdeztem hg@athena.mit-től, hogy ha Amerikában most nem lenne demokrácia, akkor jobb lenne-e az öböl-beli válságnak? Tényellentétes bizonyítás visszafelé. Egyébként, jegyeztem meg, ahogy Amerika felkészült a háborúra, az sok szempontból példamutató volt. A televízió, a rádió, az újságok igyekeztek sok oldalról körüljárni a döntést, sokat lehetett tanulni az iszlámról, a közel-kelet történelméről, Irak társadalmáról, az olajpiacról, és a japánokról, akik csak ülnek és lógatják a lábukat. Ekkor jebe@jhuvmm megjegyezte, hogy azért az amerikai sajtó is manipulál, és egy sor idézetet közölt ezt bizonyítandó, megtámogatván hg@athena.mitet. És most hg@athena.mit leopporunista-nacionalistázza őt!

Én is, miután elmagyaráztam hg@athena.mit-nek, hogy mi is a gondolkodás csörcsil és totál csapdája, jó, én is egy kicsit szov-jeteztem. A csapdákat muszáj volt elmagyarázni, az rendben van.

A csörcsil csapda Sir Winstonról kapta szürcsölő nevét, ugyanis ő figyelmeztetett arra, hogy a demokrácia igen tökéletlen, de az összes többi berendezkedéshez képest határozottan kívánatos. A csörcsil csapda, magyaráztam hg@athena.mitnek, az arányvesztés csapdája. Az ember mindig a már elérthez képest viszonyít. Ha tehát egy szabad sajtó hazudik, az igen felháborító. De ettől még egy hazug New York Times sem azonos a Zsenmin Zsipaóval. A New York Times hazugságai a szabad sajtóhoz és nem a kínai pártlaphoz képest felháborítóak.

A totál csapda az, hogy minden egy misztikus egész, és így minden mindennel totál összefügg. Ami történik a világban az mind egy szuperokos konspiráció eredménye, semmi sem történik véletlenül, és minden leírható egyszerű összefüggésekkel. A nyugati

demokrácia-kritikák egyik csapdája ez a totális gondolkozás, amely a nyugati társadalmak minden megnyilvánulását valamiféle mindent átszövő totális hatalom sikeres összeesküvéseként magyarázza. De nincs feltétlenül szükség konspirációra se. Elég egy mindent egybeszövő egyszerű logikát feltételezni. Ha minden mindennel összefügg, akkor, ha mondjuk, Amerikában demokrácia van és politikai korrupció, akkor az utóbbi az előbbi logikus következménye. Nem lehet véletlen... kezdte annak idején a Pravda leleplező vézércikkeit.

A vita hevében leszövegettem hg@athena.mitet, hogy pontosan hogyan történt, már nem érdekes. (Utána lehet nézni minden szónak.) Rendben van, nem direkt, nem akaratból, csak úgy kicsúszott, és nem is így mondtam, hogy te hg@athena.mit, te egy szovjet bérenc vagy, de amit mondtam így volt érthető, és most jövök neki egy sörrel. A sörhöz viszont legalább egyszerűen találkoznunk kéne, ami valószínűtlen, mert ő állítólag bostoni. Állítólag, mert még ez sem biztos. Honnan tudjam én egy ilyenről, hogy min sértődik meg? És ha én nem tudom, akkor ő honnan tudná, és jebe@jhuvmm jobban tenné, ha arra gondolna, hogy se hg@athena.mit, se csorna@phyv01.phy.vanderbilt nem ismeri őt, sőt egymást se. Ezt a hg@athena.mitet egy olyan szemüveges vékonydongájú pasasnak képezem, akinél mindig van villamosjegy, és mindig lyukaszt, a csorna@phyv01.phy.vanderbilt meg biztos szakállas, de nem a bozontos fajta, hanem a pamacsos, és alsó-nadrágban főz pörköltet. Mondtam jebe@jhuvmmnek, hogy még az sem biztos, hogy csorna@phyv01.phy.vanderbilt és hg@athena.mit nem egy és ugyanazon személy. jebe@jhuvmm se tudhatja, és lehet, hogy AZOK azt képzelik, hogy jebe@jhuvmm gyapjas fejű Fradi-drukker, már ha ketten egyek, mert ha nem, akkor valószínűleg mind a kettő mást képzeli. És így ők sem tudhatják mivel sértik meg jebe@jhuvmmet, nem értik, hogy jebe@jhuvmm PONTOSAN mire is gondol, mi van a mondatok mögött, mert csak a mondatok vannak.

kornai@csli.stanfordot például jebe@jhuvmm ismeri. Tehát, amikor ő kelt az amerikai sajtó védelmére, és ő írta jebe@jhuvmm ironikus megjegyzéseiről, hogy újbalos marhaságok, egyenként véve nyelvészeti elemzés alá az idézeteket, jebe@jhuvmm nem kapta fel a vizet. Annyira. Azért egy kicsit mégis. Az ironia nehezen viseli el a nyelvészeti boncolást.

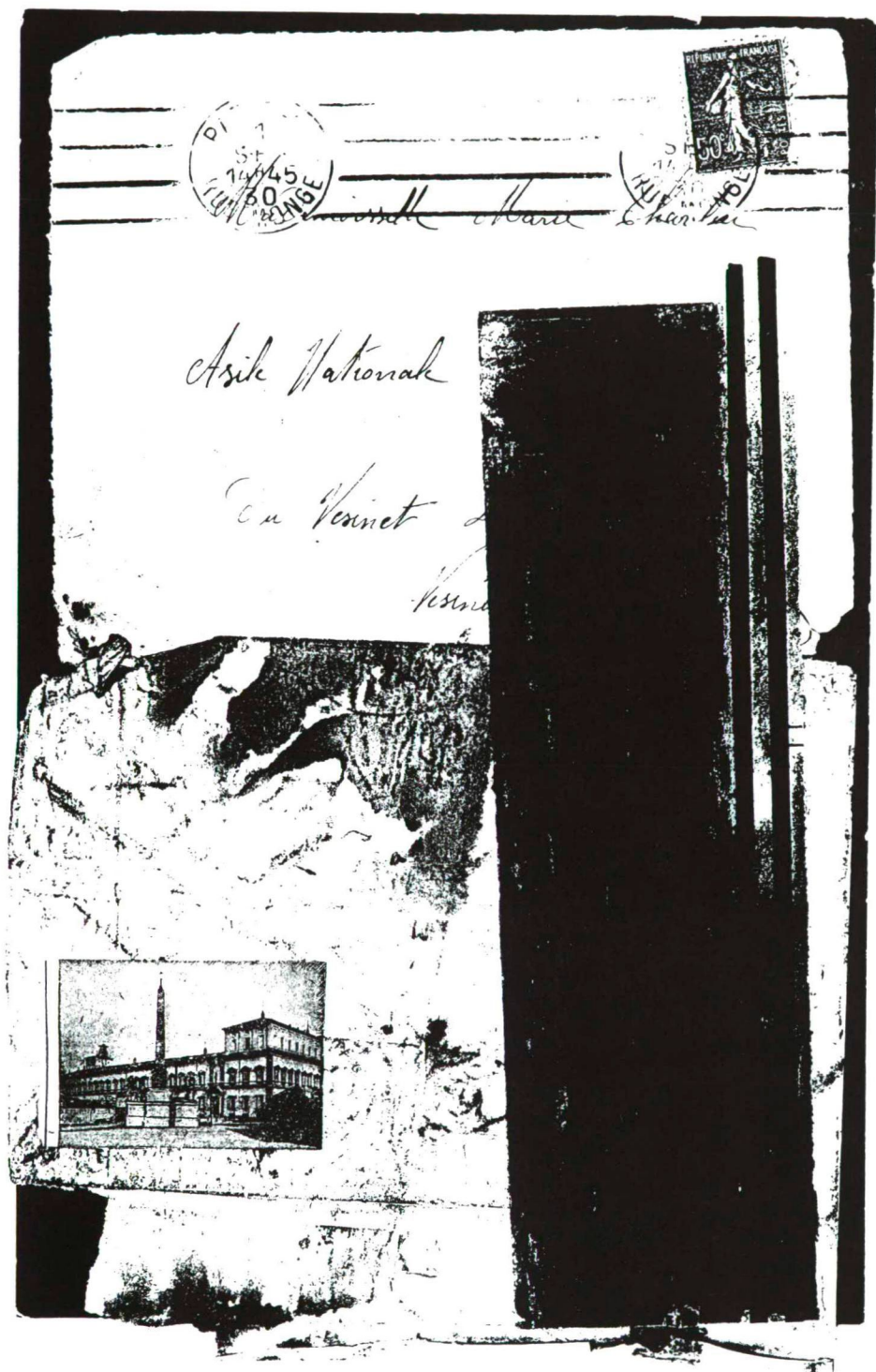
Persze, amikor nyáron a Csörsz utcában a konyhában anyám szendvicseit eszegették, akkor kiderült hogy kornai@csli.stanford göndör és egy fél fejjel magasabb jebe@jhuvmmnél, (pedig jebe@jhuvmm maga is szép szál legény) és elhozta a feleségét is,

aki valamelyik szobában hamarosan el is aludt. Hogy miről beszélgettek ott a konyhában, a szendvicses tányérok biztató közelségében, a májas kence és a töltött paradicsom barátságos társaságában, titok. Volt bor is, a sok vendég közül szinte senki sem jött üres kézzel. A finn fiú, aki nagyon hamar felfedezte azt a gyanús jugoszláv pálinkát, amelyet apósomék hoztak, és amelyben egy ismeretlen eredetű gaz ázalgott, az üveggel a kezében szabályos időközönként megjelent a konyhában és bocsánatot kért finnül. És ott volt Rozi, István, Józsi, Zsuzsa, Matyi, Zoli, János nagy többpárti békében. Mikola is meg volt híva, de nem tudott eljönni, és egy hónapra rá, az országgyűlés nyári szünetében leesett a lépcsőn. Egy ideig élet és halál között lebegett. Roziékról most a Hírmondóban és az újságokban olvassuk, hogy miként támadják vagy védik a kormányt a parlamentben. Mikoláról pedig anyám azt írta, hogy most Lickó viszi neki a brandenburgi versenyt kazettán az intenzív osztályra, mert állítólag ha azt hallja, a monitoron jól láthatóan megélénkül az agyműködése.

A bulira eljött deak@vms.macc.wisc is, aki néhány hónappal később átlényegült h1105dea@ellává, és éppen az időtájt épített valami vityillót Zebegényben. (Tényleg meg is kéne tudni, hogy elkészült-e már vele.) Az amerikai csajok meg kinn voltak majdnem végig a parkra néző erkélyen, és Csancsan szórakoztatta őket angol nyelven, amelyet, ahogy én is, ő is Kálmán bácsitól tanult az aranyjánosban, a Szőrtől, aki meggyes rétest süített annak, aki a legtöbb jópontot gyűjtötte az órán. jebe@jhuvm is elcseverészett az amerikai csajokkal, gondolom Garrison Keillorról.

Próbáltam magyarázni jebe@jhuvmnak, hogy ha akkor ez a csorna@phyv01.phy.vanderbilt vagy a hg@athena.mit is ott majszolt volna az uzsonnás tányérról, vagy ott állt volna az amerikai csajokkal együtt az erkélyen, akkor most ez a leeltárszás is másként venné ki magát.

jebe@jhuvm erre azt mondta: Akos, az meglehet, de csak azt tudom neked is mondani, amit h771kok@ellának is mondtam: itt nincs „kontextus, csak textus van”. Csak a mondat, a szöveg, de nincs szövegen kívüli, azt értelmező, hitelesítő környezet. „Magyarértelmiségi szempontból süketszobában ülünk.” hajtogatta jebe@jhuvm, és ettől felértékelődik minden szó, nincs egy közösség, amely a megnyilatkozásokat a szövegen kívülről legitimálná vagy delegitimálná. Még azt sem lehet tudni, hogy ki figyel. Elvben több százan hallgatóznak, de csak néhányan szólalnak meg. Hogy mit gondol a csöndes többség, azt még sejteni sem lehet. Alapjában

Rodolf Hervé

Souvenir du Vesinet, 1973

véve egyetért, de végig kívánja gondolni a fentiek következményeit, addig pedig hagyjunk neki békét.

fodor@soc.sscnet.ucla is sajnálkozott, hogy jebe@jhuvm kiszáll. Itt egy új műfaj van születőben, és inkább ezt kéne formálni, ha nem tetszik, semmint teátrálisan tiltakozni és ott hagyni csapot-papot, imígyen ő. hidas@cernvm is ezen az állásponton volt. jebe@jhuvm azonban egyelőre hajthatatlan.

Az elmúlt hetekben túl sok dolog volt a ház körül. A kertet ápoltam, el kellett ültetni a jázminbokrokat és a narancsfát. Mikor anyámnak ezt meséltem telefonon, nevetett. Nálunk mínusz tíz fok van, mondta. Bolond világ, februárban narancsfát ültetni! A kaméliák is szépek, nem kell nekik sok fény, mondja Zoli bácsi, aki ért hozzá. A föld kicsit agyagos, a vizet nem issza be, ez kicsit aggaszt. Gondosan böngészem a szakkönyveket, és minél többet tanulmányozom az irodalmat, annál jobban aggódom.

Minden reggel a meleg paplan alól egyenesen az íróasztalomhoz botorkálok a hideg verőfénybe. Pizsamában, kócosan, gyűrött arccal bekapcsolom a számítógépemet. Amíg a gép feltárcsázza az egyetemi számítóközpontot, (klik-klak-klik-klik-ksssiiii) addig én felrakom a teavizet főni. A kanna fűtyülője nem fűtyül, a rotyogó vízről nem szabad megfeledkezni. A meleg teáscsészével a tenyeremben a monitoron átsuhanó sárga, ékezetlen betűket pásztázva olvasom a frissen érkezett üzeneteket. Elolvastam mit írt kedves rokonéném Berlinből (das sogenannte West-Berlin, a férje, akit nagyon szerettem, most halt meg), hogy van Nilufer Ann Arborban, és hogy halad a disszertációjával, és bevetik-e Danit a palesztinok ellen. Azután jön a Hírmondó Budapestről, amely beszámol az aktuális otthoni eseményekről, és következik a Fórum, ahol jebe@jhuvmet néhány napja leelvtárszták.

Közben a teáscsésze kihűl, én pedig a számítógép billentyűit nyomkodva mindenkinek megfelelek. Néhány perccel később a címzett már olvashatja is válaszat.

Az egyetem húsz perces autót. A diákok hosszú sorban állnak az irodám előtt és fogadóóráim késő délutánokba nyúlnak. Eközben valahogy sikerül nekik töménytelen dolgozatot is megírniuk, azokat aztán nekem kell elolvasnom, és megjegyzésekkel és osztályzatokkal ellátnom. T. azon töri a fejét, ki szereti Vaclav Havelt. Ő nagyon. C., aki egyszer behozta a kisfiát az órára, a mexikói népesedés-politikáról fejteget. M., a melankolikus róka szűk trapéz cowboynadrágban, azt bizonygatja, hogy a cukrosbácsikat feljelentő szülők politikailag konzervatívak. Ugy döntöttem, neki nem hiszek. D.-t a sport és az iskolai tanulmányi eredmény összefüggései

foglalkoztatják. Erről eszembe jutott, hogy gimiben, annak idején az Öregnek a válogatott úszók hozták a szivart. De erről nem beszéltünk. B. marxista módon elemzi a científicos tevékenységét a Diaz rendszerben. Ezt látnák jebe@jhuvm meg a többiek! N. nőharcos és azt akarja megtudni, hogy Németország keleti vagy nyugati részében haladóbb-e a közvélemény a nőkérdést illetően. S.-nek pedig kicsi az önbizalma, és ezért a gamelán elterjedéséről ír. Nem nagyon terjedt el. Vologya már megint késve adta be a dolgozatát. (Profjészor Ronatas, izvenyítve.)

Amikor Thoreau-nak hírül adták, hogy megszületett a távíró, és az új csodamasinával egy maine-i postás másodpercek alatt tud üzeni egy texas-inak, Thoreau azt kérdezte: és ugyan milyen mondandója lesz majd a postásnak Maine-ből a texas-i számára. Az egyetlen helyes kérdés.

A Fórum megteremtette a gondolatok piacát. A nagy dialógusba bárki becsúszhat, annak adja ki magát, akinek akarja, csak az számítt, amit mond. Itt mindenki annyit ér, amennyit mondandója. Itt mindenki az, aminek mondja magát. Csak szöveg van.

A Fórum megvalósítja a Felvilágosodás nagy utópiáját; a beszélőről teljesen leválasztott beszédet. Hogy ez a Fórumon mindig fog tartani, és mikorra alakul ki egy kontextus a beszélők előtörténetéből, azt nehéz megmondani. A beszélők többsége új, még kevés a veterán. Mivel minden szó megmarad, nincs történelem, nincs egy szelektív narrativitás, amely kiemelne és elhallgatna, és így strukturálná a történeteket, a résztvevőket. Csak az egyéni emlékezetek vannak és az óriás file-okban elmentett régi Fórumok. Ha pár hónapot vár, jebe@jhuvm nyugodtan visszatérhet, már csak kevesen fognak emlékezni tiltakozó gesztusára. Ha kedve van, akár már most is megjelenhet álnéven, új résztvevőként.

Sir Cyrill Burtról, aki egymástól elválasztottan nevelt egyiptetíjű ikrekkel bizonyította, hogy az intelligencia öröklődik, kiderült néhány évvel halála után, hogy nem csak adatait, de még a munkatársait is maga találta ki. A British Journal of Statistical Psychology Burt által szerkesztett példányaiban megjelenő cikkek szerzői közül legalább húsz nemlétező személy. Mind Burt egyiptetíjű ikertestvérei, álnéven. A fiktív szerzők hajbakaptak, éltették vagy ócsárolták Burtöt. Adatokat hamisítani a tudomány elleni merénylet. Kitalált nevek alatt tudományos cikket írni azonban olyan, mint pénteken krumplicevest enni mákostésztával.

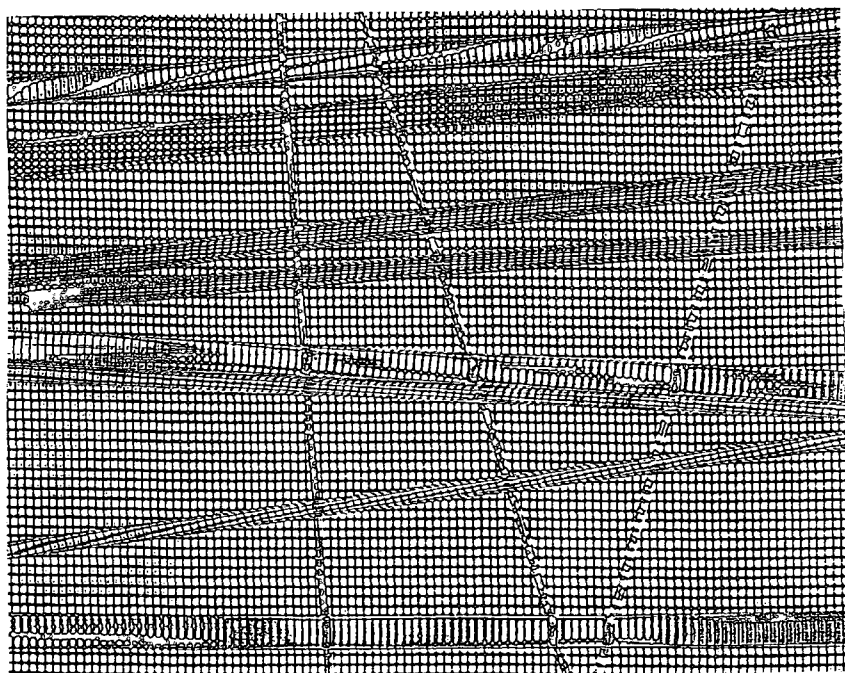
jebe@jhuvm persze azt is mondhatná, hogy őt éppen a személyeskedés bántja. Személyeskedés éppen akkor, amikor a szerző személye nemlétező, és így nem tudhatja magát megvédeni

sem. Őt nem a felvilágosult kritika szomorítja, hanem pontosan az, hogy valaki visszaél a helyzettel. De nem ezt mondja.

Röviden összefoglalva: jebe@jhuvn találkozott Cyrill Burttel, aki Churchillrel jött a texas-i postástól. Köszöntötte őket illendőképpen. Sir Winston megszívta szivarját és így szólt: Te huncut (az angol köznyelvben csak tegező forma létezik), csak nem te vagy csorna@phyv01.phy.vanderbilt és hg@athena.mit? Távoli gamelan szóra horvátok le-elvtársazzák Vaclav Havelt. kornai@csli.stanfordnak pedig Misi fia született.

aronatas@weber.UCSD

Michel Foucault

változat celanra

fiatalon megadatott nekik
a cselekvés szédülete
a halál magyar mester is ég a szeme
bevágja mögöttük a paradicsom kapuját
itt élned s halnod kell
s kitérje előttük a száműzetés nagy térképeit
a nagyvilágon e kívül
a halál magyar mester is honfoglaló
hiteles rodostó apokrif farkasrét
a halál első szerelem
hétmérföldes csizmák meztelen talp parázs
londoni aszfaltban csornai kacsanyom
szárszói szabadság és héttorony-facsimile
nyári prérin vallon villám a halál magyar mester is
gyökértelen mint a zászló nyele
a száj xenofób himnusza s polyglotta káromkodás
csontvázon cifraszűr s a magánzárkák metropolisza
a halál magyar mester is flagelláns plágium
a hübrisz hullafoltjai a hiuság alázata
monoton egymondat melyben egy csipkebokor földig ég
a szabadság törpe zsarnokai
a hűség óriási aprószentjei
a halál magyar kismester megteremti a képedet
zéró a végtelenek pontos összege
zéró a vákuum pora
vishnu viskó a halál magyar kismester
ne menj haza

Amikor még volt Frankfurtban könyvvásár

Egy 1991-es visszatekintés

Könyv: → papírból előállított, hosszanti élüknél egybefogott azonos méretű lapok, melyek rendszerint mindkét oldalukon nyomtatva voltak. Gensfleisch, más nevén → Gutenberg óta cserélhető betűkkel szedve, később cserélhető → szerzőkkel. A tartalom tetszőleges. Az utolsó időszakban túlnyomóan népszerűsítő témákkal, de gyakorta lelki panaszokkal (→ új siránkozás, → közérthető irodalom, → Magvető-kultúra), amelyek napjainkra nyugtatókkal szabályozhatók, s ez a → szépirodalom eltűnéséhez vezetett. Megírását követően a könyv tartalma többé nem módosítható, aminek eredményeképp sok szerző nevét kellett idejekorán törölni, mert bizonyíthatóan irodalmi divatok követőinek mutatkoztak.

A könyvvásár története

1464.: Az első írásos emlék könyvek árusításáról a frankfurti vásáron. Kezdetben a „könyvnyomdászok” (Gutenberg 150–200-as példányszámokban nyomtatta kiadványait) maguk árulták portékájakat. Később utazó árusok, „könyvvivők” helyettesítették őket a piacon.

Ésszerűsítve: a kiadó könyvárus tevékenysége.

1542.: IV. Pál pápa összeállíttatja az első → „Index librorum prohibitorum”-ot (tiltott könyvek lajstroma).

Ésszerűsítve: katolikusok önálló véleményalkotása.

1714. január 7.: Henry Mill londoni vízműmérnök szabadalmaztatja készülékét, az → *írógép* őseit, amellyel vakok írhatnak.

Azóta vaksággal sújtottak is tevékenykedhetnek írókként, ami az irodalom meglepően gyors felvirágzásához vezetett.

Ésszerűsítve: a → látnokság

1764 június: „Az elmúlt vásárban magam s másbéliek a maynai Frankfurttól búcsút vevénk, ahhol a könyvadás-vásárt ekképp feledésbe temettük.” – jegyzi fel Philipp Erasmus Reich könyv-nagykereskedő. A könyvadásítás központja időközben Lipcse lett.

Ésszerűsítve: kisebb kirakodóhelyek működése a vezető lipcsei könyvvásár javára.

1874.: Az amerikai piacon feltűnik az első, később „Remington I” néven ismert *írógép*.

Ésszerűsítve: a kézírásos kézirat

1933. május 10.: Német egyetemi városokban nemkívánatos szerzők → Freud, → Kästner, → Tucholsky) könyveit égetik el. A szokás keresztény hagyományra megy vissza. „...sokan könyveiket is elhozták, és mindenki szeme láttára elégették őket. Ezek értékét ötvenezer ezüstre lehetett becsülni. Így az Úr szava egyre terjedt, s nagy mértékben megszilárdult.” (Apostolok Cselekedetei 19, 19.)

Ésszerűsítve: a német nép önálló véleményalkotása. A folyamatot azóta részben visszafordították.

1949.: az első nyugatnémet könyvvásár a Frankfurt am Main-i Paulskirchében.

Ésszerűsítve: belső német határproblémák és → Poroszország (akkor még → Német Demokratikus Köztársaság) bürokráciájából adódó problémák.

1979.: → Alvin Toffler amerikai író („A jövő sokkja”) kísérletezni kezd a szövegszerkesztővel. Egyre több szerző ismeri fel e rendszerek előnyeit. Az író tetszőleges gyakorisággal korrigálhatja könyvét a képernyőn, s végül a csatlakoztatott nyomtatón ki is nyomtathatja.

Ésszerűsítve: a szövegváltozatok és a tisztázat gépelése.

1981. május 10.: „A Könyv Napja”. Helmut Schmidt német szövetségi kancellár elismerőleg nyilatkozik a könyvekre kivetett fogyasztási adó felére csökkentéséről, s a könyvesboltokat „szellemi benzinkutak jól kiépített hálózatának” titulálja. Az erősen emelkedő benzinárak hatására a pénzügyminisztérium egy évvel később megkísérli a fogyasztási adó kedvezményének (6,5 százalék) felszámolását a 13 százalékos teljes adóarány javára.

Ésszerűsítve (kísérlet): a könyvhegy egy része. A próbálkozás nem sikerül.

1981.: Az amerikai Addison-Wesley műszaki könyvkiadó a szerzők dolgozószobáiba terminálokat telepít, amelyek a kiadói komputerrel, az pedig a gyártóéval áll összeköttetésben.

Ésszerűsítve: a szerző szövegszerkesztője, a kézirat, a lektori jelentés és a szedés.

1981.: Az uborkaszazon a Német Szövetségi Köztársaságban felfűti a kedélyeket, s ennek következményei lesznek:

1982.: A könyvtárak költségvetését radikálisan csökkentik. Hamburg és Köln 25 százalékot töröl, Bréma és Wuppertal 1/3-ot, Osnabrück a keret felét, Gelsenkirchen pedig 70 százalékát. Duisburgban 12 kerületi könyvtárat zárnak be. De nem csak a kormányzó testületek spórolnak. A Württembergi Tartományi Könyvtár egy negyeddel csökkenti kiadásait. A könyvtárak csupán 1981-ben közel tízezer folyóiratrendelést mondanak vissza. Kezdetét veszi a hagyományos könyvtárrendszer leépítése.

Ésszerűsítve: az alaptörvény ötödik cikkelyében meghatározott járulékos költségek egy része („Mindenkinek állampolgári joga ... az általánosan hozzáférhető információs források korlátlan igénybevétele”).

1982 március: A Münchener Városi Könyvtárak 658 022 kikölcsönzött médiaegységgel (könyvek, folyóiratok, kazetták, játékok) százéves fennállásuk legmagasabb havi statisztikáját teljesítették.

1982 május: A rendőrség Harold Robbins „Goodbye Janette” című, → pornográfia vádjával betiltott könyvét keresve müncheni könyvesboltokat kutat át. Johanna Koch, a Haidhauser könyvesbolt képviselője kijelenti: „Egyetlen példányunk sem volt már raktáron”. A nyomozással megbízott hivatalnok eljárással fenyegetőzik, mert a bolt korábban megrendelte és árusította a könyvet.

Ésszerűsítve: az önálló döntési joggal rendelkező olvasó.

1985. október 8.: → Gerhard Stoltenberg német szövetségi kancellár a könyvvásáron tartott programbeszédében bejelenti az → „Össznémet Nemzeti Adatbank” (Große Allgemeine Datenbank Germany Total, GADGET) megalapítását. A kiadók még ezen a könyvvásáron megállapodást kötnek, hogy a könyveket a továbbiakban nem nyomtatják ki, hanem a mindenki számára hozzáférhető GADGET-be táplálják.

Ésszerűsítve: könyv és könyvkereskedelem.

1986. május 1.: Az újonnan alakult médiaszakszervezetbe tömörülő szerzők a felszámolás előtt álló → Berlini Kongresszusi Központ még működő részében kinyilvánítják igényüket, hogy alkotásaikat a továbbiakban munkastúdióik helyett közvetlenül a GADGET-be tárolhassák el. A szakszervezettől magát elhatároló → Konsalik, aki évekkal ezelőtt megvásárolta könyvei egyik kiadóját („Hestia”), még aznap a döntés ellen foglal állást.

Ésszerűsítve: a kiadó.

1987. január 2.: Az időközben közvetlenül a Belügyminisztérium hatáskörébe utalt GADGET vezérigazgatója az egyes alkotások számítógépre viteléből adódó fölösleges költségekre hivatkozva bejelenti, hogy a műveket a továbbiakban a belső ésszerűsítés keretében információegységekre bontva fogják betáplálni. Ettől kezdve kizárólag adatokat tárolnak el. Az újonnan beérkező műveket bitnyi egységekre osztják (szplitingelik) és a már bentlévő anyaggal korrelálják. A memóriában lévő információkat így nem kell még egyszer beírni. Az elektronikus adatfeldolgozású könyvtár ezzel végleg adatbankká alakult át. A szakértők pedig hamarosan diagnosztizálhatták, hogy az új művek a bevitel során semmivé foszlanak szét. Mivel a szerzőknek nem áll rendelkezésére más információ mint a GADGET-ben tároltak, újakat sem kínálhatnak, s műveik fölöslegesnek bizonyulnak.

Ésszerűsítve: a mű, a szerző.

1990. október 10.: A → „Német Könyvkereskedők Érdekvédelmi Egyesülete” levonja az időközben végbement fejlődésből eredő konzekvenciákat, s felosztatja magát. A tényt elkendőzendő testületileg deklarálja csatlakozását a „Kábelfektetők Iparszövetségéhez”. Az ekkor zajló könyvvásárt

- mottója: „A tegnap üvegszálától a holnap kommunikációjáért”
- békedíjasa: Lothar Späth („a kábelfektetők és satellit-televíziók kibékítése érdekében folytatott fáradhatatlan tevékenységéért”) hivatalosan az utolsónak nyilvánítják.

Petra Kelly szövetségi kancellár az ország valamennyi polgárához intézett (III. sz. információs kategória) üdvözlőbeszédet ír be a GADGET-be. „Régóta várt lezárásához érkezett el a fakitermelés terhes tradíciója.” Ezzel a korábban folytatott → papírgyártásra utalt, aminek alapanyagát az akkor még fellelhető → fa alkotta.

Ésszerűsítve: az „Érdekvédelmi Egyesülés”, a könyvvásár.

1991. december 24.: A 0815/1984xy számú biokisgazdával az utolsó állampolgárt is csatlakoztatják a GADGET-hez. Ezzel mindenfajta tudás bárhol és bármikor hozzáférhetővé vált. Mostantól ésszerűtlen bármit is fejben tartani, s különösen akkor lesz az, ha az emberi agy a GADGET kompatibilissá tételével terminálként és monitorként közvetlenül is alkalmazható lesz. Ennek megvalósítása a közeljövő feladata, jelenleg már a tömeggyártás technológiájának fejlesztésén dolgoznak.

Ésszerűsítve: az olvasó.

A GADGET-szervízzszolgálat figyelmeztetése:

Az utolsó használó kapcsolja ki a gépet.

Sáfrány Ákos munkája

Német teák, orosz teák*

Hogy mi is lesz a hazatalálásból, tért vissza a kert s a folyópart felsejlő tragédiái elől a szalonba, ahol ekkor már, mintha csak vigaszképpen, egy hosszú ujjú, gyér szakállú orosz beszélt a fényről, Fjodor Mihajlovics Sorpin, elítélt terrorista: hogy nincs annál szentebb és irreálisabb konvenció. Mert az úgymond reális fény nem

Az itt következő részlet egy terjedelmes, sok szálon szőtt regény, az *Európa utolsó nyara* darabkája. Művet egyaránt nevezhetném kaland- vagy éppen esszéregénynek – tekintve, hogy századunk legnagyobb kalandjai ezen a földrészen mégiscsak elválaszthatatlanul kapcsolódnak radikális és kétségbeesett bölcsekedésekhez, melyek legelvontabb mozzanataikban sem lehettek, egyáltalán nem lehettek österilek”. Ha pedig igaz az, hogy a francia forradalom elsősorban finom szalonok szellemes, majd mind mélyülő fecsegéseivel vette kezdetét; mennyivel igazabb lehet századunk történelmi monstrumaira, hogy embriókként bizony ott moccantak meg valamikor, művelt és zseniális és szenvedélyes dialógusokban, európai kis- és nagyvárosokban, szivarfüstben és teagőzben. Nos, efféle moccanásokat idéznek meg a következő lapok, elképzelt hőseit pedig mitikussá stilizálta az idő, a művelődéstörténet, az őket is legázoló történelem. Ebből fakad az utókor szomorú szabadsága is persze: ha semmiben, ebben legalább többet tudhatunk Simmelnél, Webernél, Bubnovnál, Blochnál, Szavinkovnál és persze a fiatal Lukács Györgynél is – tudjuk, hogy mindebből mi lett. Tudásunk szabaddá tesz, s ha saját tévedéseinktől persze nem kímélhet is meg, egyáltalán nem, megsejtenheti azt a kétségbeesést, amit az úgynevezett európai tradíció végleges lezülése nyomán kellett megsejteniük e hagyomány egyedüli letéteményeseinek, akkor, amikor ez többé már nem volt tagadható: 1914 nyarán. Az itt következő részlet ebből a kétségbeesésből adna némi ízelítőt – bár még a reménykedés előidejűségében. Színhely: egy német egyetemi városka hírneves szalonja, amely ekkor még európai útkereszteződésen helyezkedik el. Időpont: az utolsó európai nyárelő.

rettenetes-e. És gondoljanak az ikonra, s benne valóság és abszolútum értéksorára. Értetlen csendben hallgatott el.

Őt követve pedig, sejtelmessé lágyítva az erre kiváltképp alkalmatlan német szavakat, egy gyermekarcú papnövendék beszélt, euklidészi észről, mely lám, Európa végzetévé válhat, ha egyszer Isten titkát nem foghatja fel, mi mást bizonyítana Dürer? s szólt volna még szabadság fölé helyezett értelemről, tudománnyal megsemmisített hitről, ám mind türelmetlenebb csend utalt arra, hogy az a különösen gyengéd vonzalom, mellyel a romantikájára sóvárgó németiség ezeket a gyakran mosdatlan, s rendszertelen műveltségű fiatalembereket egykor körülvette, voltaképpen saját magának szólt, fiatalabb önmagának természetesen, amikor még csak sejtés és természetadta idegenkedés lehetett mindaz, aminek értelmére az azóta eltelt idő kíméletlenül mondott igent, de amit ők megérteni, jó okkal, többé nem akarnak, és végre szabadon nem akarhatták, hogy Schölkwinck nem volt közöttük.

Aznap érkeztek mindketten, Párizsból tartottak Zürichbe, viaszosvászon táskájukat az előszobában megcsodálhatta Friedrich, s örömmel adta volna mindkét firenzei lakktáskáját egyetlen ilyen kopott és orosz holmiért, s akkor hirtelen mondott valamit az idős orosz, s ezután egyszerre hallgattak el. De volt még egy sokatmondó pillantásuk a hallgatás előtt, melynek nyomán a privátdocens, kit Hrisztofnak hívtak, hirtelen, gyerekesen elpirult.

Friedrich mindeddig önfeledten osztozott az oroszokra áradó gyengédségben, amit áhíttal és rajongással kevertek irodalmi élményei, s hogy épp egy Fjodor Mihajlovics szólalt meg! a másik pedig papnövendék volt! nem értette hát a csendet. Áhíttával a nyárra készült talán, míg a többiek idegenségükkel készültek talán ugyanarra.

Ez a konok és tompa csend vetett véget azután a társalgásnak is: a duplán centrumtalan ellipszis mintha éppen dinamikájától vált volna meg, minden csak vélemény lett egyszerre, nem volt szivarfüstbe burkolt mosoly, félmondat, kérdés; felszabadultságuknak ez volt az ára: lassan részekre bomlott a mindig közös délután.

De itták a teákat egymás után, hogy mégse menjenek el innen, túlzottan könnyen. Friedrich akkor indult volna Peter után, s csak egy mondatra állt volna meg Emil Kasselnél, akivel közös szekrényt bérelt a könyvtárban, hogy holnap tehát, ismét, de nem mondhatta tovább, látta, hogy kitérne előle a férfi, mert vele szemben áll ironikus mosolyával Klaus Kraft.

És ez a mosoly akkor őt sem engedte, hogy menjen.

Klaus Kraft egy emelettel lejjebb lakott egyébként, így többnyire

késve, s sokszor háziöltönyben érkezett teára, míg Wagnerékhez nagyon is bejáratos volt; mindenhez, mindenkihez hozzáért, ha jöttment, s hangsúlyában, bármit mondott is, érezhető volt az irónia kissé emelkedő, éneklő tónusa; másként mintha beszélni se tudott volna.

A másik férfiről azt sem lehetett tudni: lakik-e egyáltalán, s hol van, amikor nem a könyvtárban dolgozik, reggeltől estig, az egyik ablak benyílójában, Friedrich kedvelt helyének közelében; szombatontként rendre eltávozott, míg vasárnap a közeli kávéház ablakánál mélyedt a hétvégére kikölcsmözött könyvbe; s nevében a Kassel nem szülő- vagy lakóhelyét őrzi-e, akkor pedig mindaz, ami identitásának záloga lehet, pusztán ennyi: Emil.

Senkivel nem beszélt többet, mint amennyi elkerülhetetlennek tűnt, tanítványai soha nem várták meg órája után, s ebbe a szalonba többnyire hallgatni járt el.

S az is meglehet, hogy mindaz, ami később, jóval később történt csak, tette emlékezetessé szavaikat.

Folytasd csak, kérlek, mosolygott tovább Kraft; s különös volt itt ez a tegezés.

Csak azt nem hiszem, hogy azzal, amit abszolútnak vélünk, mondta akkor és sietve Emil, és kitért Friedrich pillantása elől; bármiféle megformálás összeférhet, s ha ekként a történelmet vélénk abszolútnak, mondjunk le akkor arról, hogy érvényesen rajta hagyjuk a kezünk nyomát.

Az indulatok formálták szavait, melyek mintha mélyről szakadtak volna fel, s így sodródott visszafelé, gyerekkorába, mely Galícia peremvidékén vette kezdetét.

Talán ugyanezt mondtam volna, szólalt meg akkor halkan a másik; csak esendőségét illetően némi megbocsátással: hogy ha már amiben részünk lehet, azt abszolútnak semmiképpen sem vélhetjük, csak objektívnek, hát lássuk be: talán ez sem kevés, ám mivel mégis ebben élünk, vagy inkább ez él mibennünk, s ennek saját élete, hogy úgy mondjam, története is van, melyet azután jobb híján történelemnek nevezünk; hát éppen ebből gyűjthetünk erőt arra, hogy befolyásolni merjük.

És mintha egyetlen szavát sem mondaná igazán komolyan, úgy ragyogott arcán még mindig a mosoly.

Wagner akkor tért vissza, sietve és zaklatottan vágott át a teázók között; nagyon fogyott a tea! nem szólt semmit, senkinek, s bár nyitva hagyta az ajtót maga mögött, azon mégsem lépett be az asszony.

Mintha soha többé senki nem léphetne be, úgy vágott be ott a fény.

Kollégák voltak mindhárman: Schörlwink asszisztenseként kezdett dolgozni két éve Emil, a vékony, szemüveges, magas homlokú bölcselő, s rendkívüli reményeket fűztek hozzá; habilitációja küszöbön állott, negyvenoldali, matematikai képletekkel zsúfolt dolgozatát a legnagyobbakéhoz hasonlították, bár még nem fejezte be; óráit becsülettel végigülték azok is, akik csak hallgatni tudták, érteni nem; de hát zsidó volt, s ez a privátdocensi cím elnyerése előtt mégiscsak akadálnak bizonyult.

Klaus Kraft a keleti, szláv vidékekről származott, jól beszélt oroszul, ennek, hírek szerint pályája alakulásában is szerepe volt; a jogtudományi karon kriminológiával foglalkozott először, majd onnan a tiszta lélektan tanulmányozása érdekében távolodott el, Bécsbe utazott, majd botrányokat követően továbbszökött; néhány elszámolatlan év következett Európában, Genfben állítólag rendőrségi hírek között is feltűnt a neve, visszatérve további tanulmányokat folytatott, s elviselhetetlen mosolya mégis, mintha idézőjelbe tenne mindent.

Áltt akkor már Friedrich is, a távozás apályában.

De ha éppen ez az esendőség hajt minket arra, hogy valóságosnak véljük azt, aminek valóságos élete van, valóságosabbnak annál is, aminek ez a realitás tükörképe lehet pusztán, vagy torzrajza inkább: s amin kívül érvényesség még sincs?

Tehát, kérdezte Kraft és megfogta a másik férfi karját.

Színről színre, ahogy mondani szokás, felelte egészen halkan Emil Kassel. Addig pedig, s hogy valamiként ne kelljen viszonznia kollégája mosolyát, a padlót nézte, a szőnyeg mindig összekuszált rojtjait, s elhúzódott az érintés közeléből; egyszerűen ismerjük be, hogy csak azok között válogathatunk, miként vezethetjük félre magunkat. És a szégyentől egészen vörös arcát, homlokát emelte fel akkor, s mégsem Kraft, hanem Friedrich felé, akivel pedig pusztán a könyvtárban villant össze egyszer-egyszer a tekintetük, de jól sejtette: értik egymást.

És komoly jövés-menés is kezdődött körülöttük, hadd legyen minél teljesebb a szégyen! s Wagner tekintete is ott volt még, egy pillanatra, a távolból, ahogy átvillant a kiürülő termen.

De nincs-e némi hősiesség a becsapásnak ebben a gyaláztatásban, mégis?

És ha van.

Hogy a halandók és esendők között, akik vagyunk, mondta hirtelen tagoltnak és mosolytalanul Kraft; nem az egyetlen lehető-

ség-e, persze ha némi részvétet érzünk irántuk, hogy a fogalmánál fogva megfoghatatlan és viszonyíthatatlan távolságában, és akár: tudatában berendezzünk egy bizony megfogható, ha úgy tetszik: tárgyiasított világot, tökéletlent és tévedésekkel telít, ám amely mégsem kényszerít az elérhetetlen utáni bénult vágyakozásra, ahogy a létezés meggyalázásának minduntalan átélésére sem.

Ahogy nem feszült már mosolyra az arca, egyszerre megláthatta arcán Friedrich azt a színt: a bőr szürkéjét talán, amelyből Kraft történetének titkára pillanthatott: hogy börtönben is ült.

És akkor már csak az utolsó következtetést vond le, kérlek, mondta Emil, s visszafogott izgalmától még éneklőbb, még idegenebb lett a hangja itt; és az nem más, mint hogy az abszolút helyére az objektívet ülteted, tessék, de hiszen erről volt szó, ez a ti történelmetek!

És akkor csaknem lángoló arcában, más fényekkel égő szemei mintha magukhoz húzták volna két tenyerét, azzal a mozdulattal, amellyel a péntek esti gyertyagyújtás idején fedte el anyja tekintetét mindig, ám ez itt egyszerre a szégyen gesztusává lett, azé a szégyené, amelybe Emil nemsokára bele is halt, nem ilyen egyszerűen persze, de belehalt, nem lett ez másként.

De akkor már csak hárman voltak a szalonban: Emil, Kraft és Friedrich: mintha ez is a szégyenhez tartozott volna, hogy magukra maradtak.

És később, jóval később, túl ezen a végeérhetetlen délutánon, mintha már csak ketten ültek volna a szalonban: Kraft és Friedrich, és ekkor már titkok sem maradhattak, s ez fejezhette be a teákat, mindörökre.

Az oroszok sem voltak ott már akkor.

Egy egész korszak telt el addig az alkonyatig, és mégis: egyetlen délutánon belül; és totálisan és pusztítóan. Mintha mindenképpen Emilnek kellett volna, hogy igaza legyen, rettenetesen, s halála nem szólt másról, csak hogy szégyellte ezt az igazát, annyira szégyellte, hogy elment a háborúba azután, lemondani róla.

Vászontáskáikat sietve kapták fel az oroszok, s el kellett kísérniük Hrisztofort egy darabon, s többen nem jöttek, a lengyelek sem jöttek; helyette jött a nyár, az utolsó, majd az ősz, egy egészen másik világ ősze.

Az oroszokat addigra internálták, vagy hazatértek és bevonultak mind, akik itt teáztak egykor, ezen a délutánon, s vallásbölcseletről disszertáltak az itteni egyetemen: Antikrisztusból, Nagy Inkvizítorból, Dosztojevszkijből, Szolovjovból; a misztikáról előadó, ítélet alatt álló privátdocensnél; aki ment felfelé a hegyre, egy egészen másik

hegyre, mint ahol a költő lakott, de ez is következménye volt a délutánoknak, bár nem csak a neckarsburgiaknak, hanem korábbiaknak, távolabbiaknak, melyekből másképpen ugyan, de történelem lett, mégis.

A fiáról hoztak hírt az érkezők.

Valamikori pétervári teázások emlékét is hozták, amikor odafent, egy hetedik emeleti lakásban, a Kilátóban! ahogy nevezni szerették, szűk és kopott bútorok között, darabokra tört süvegcsukor és sűrű teafozget mellett ültek és beszéltek hajnalig, amikor ágyülövés jelezte a dagályt, távolból látszott a Péter-Pál erőd, túl a ködön; nem volt más, csak az ülés és a szavak, ostya sem, közeli akadémia sem és társasági rítus sem; de rettenetes és halk szavak voltak, szenvedélyes gondolatmenetek és a szenvedélyek összeesküvései, a papírtapéta és a vászonnal behúzott bútorok között; odalent széles utakon túl nagy kert lélegzett, s be lehetett sétálni a Vlagyimirszkajáig, s talán az esték, viták és séták sem voltak vétlenek abban, amikor barrikádokat emeltek, tüntetők fogadkoztak, kiáltoztak és énekelni kezdtek templomi zászlók alatt; majd lövöldözés következett, s ahogy egy reggel lenéztek a szédítően tágas utakra, ahonnan lépcsőről lépésre kiszorították a lázadókat, még látták, ahogy egy gyerekkocsi gurul, bukdácsolva és magára hagyottan a csillogó kockaköveken; majd eltűnik a fényben és a füstben, a mélység irreáltságában.

Amikor a zendülés után visszaállt az úgynevezett rend, a hetedik emeleti lakás bölcselői és vitatkozói közül sokan utaztak külföldre, nem csak saját akaratukból, s végleg; mások gyilkosságokra szövetkezett csoportokat alakítottak, hogy akár magányosan teljesítsék be azt, ami kollektíven elbukott.

És még annyi volt talán ezeknek a hajnalba oldódó pétervári délutánoknak a konklúziója, s azt vitték magukkal a menekülők, svájci, német és francia városokba is, csaknem tíz éve akkor! hogy ha igazságuk nem erősebb is a történelemnél, ám sokszorosan érvényesebb; hogy vereségük igazolása készülődik már az Apokalipszis végső elszámolásában; hogy nincs szentebb hit, mint a nihilizmus végső kétségbeesése; tételesen fejtették ki mindazt, ami Dosztojevszkijnél vízió volt, paródia vagy regényesség: s az emigráció hosszas irreáltságában csaknem vallássá vált hitük amalgámja, s ebben egységesek maradtak, ha minden egyéb szétsodorta is őket: lelkialkat, társaság, környezet vagy éppen a hit.

S hogy éppen a privátdocens nem térhetett vissza Pétervárra többé, a lassan érlelődő amnesztiával sem, ez mintha a felelősség fintora volna csak: az idős férfi ráébresztése szavai nem gyógyuló

következményeire a bíróság tévedésének formájában, mely távollétében ítélte száműzetésre és vagyonelkobzásra őt, egykori grófot: politikai konspirációk és gyilkosságok vádjával, egy híres perben.

Magas volt, ősz, ment fel éppen a hegyre, s azonos nevű fia: Pavel Pavlovics volt a bűnös, ki akkor már évek óta svájci tüdőszanatóriumok bentlakója volt, s akiről hírt várt. Neki tehát így kellett végleg Neckarsburgban maradnia.

Schölwink és Wagner kollégája volt, az előbbi ő kalauzolta évekkel azelőtt a péturvári, cári Rembrandt-gyűjteményben, s micsoda kínokat állt ki a vásznak előtt! utóbbi oroszra tanította, amikor társadalomkutatói lelkesültsége a társadalomalakítóévá változott volna, politikai események hívására.

Teázni is eljárt a folyóparti villába, olyankor egy régi kertből ereszkedett alá, s oda tért vissza, sokszor már a sötétben.

És az, ami történt a teázások része volt és a történet része lett.

S különös volt, bár talán csak emlékek különös, ezen a késői, alkonyatba nyúló délutánon, hogy egykor valamennyien ott teáztak: Párizsba szökött anarchisták, a péturvári egyetem teoretikus fenegei, száműzött terroristanók, Svájcban meditáló szociáldemokraták, akikhez egyébként ez a két, nyomában ziháló orosz utazott. Mintha mindannyian elfáradtak volna a vitákban. Korábban, mint a németek.

Az elsők között jött el ide, majd egyedül maradt azok közül, kik egykor zavarodott boldogsággal érkeztek Európába, hogy egyszerre habzsoljanak fel mindent, ami az ő frissen elhagyott szellemi középkoruk, s az itt frissen éledő huszadik század között mégiscsak megtermett békésebb tájak gondolkodásában; szépek voltak, idegesek és sorsukká lett történelmüktől elgyötörtek; akaratlanul is válássá változott számukra minden, amit átélni módjukban állt: szegénység, Hegel, szerelem, s főként az új, európai eszmék, melyek egyszerre borították el őket akár legellentéteesebb konklúzióikkal is; szellemi vonzásukat erotikussá fokozta ez a ragyogó naivitás, melynek végén azonban nem csömör következett, ritkán a kétségbeesés, inkább a megvetés; hogy ez a filozófia ott kezdődik, ahol az értelem hajótörést szenvedett, s jó volt, hogy éppen akkor lehetett eltávozniuk ebből a világból, amikor megelégtették hamis ábrándjait, melyeket felszínesnek éreztek, tarkának, hidegnek és anyagba zúllott gazdagságában boldogítóan idegennek. Ő azonban nem távozhatott, helyettük is marad, kitart, úgy érezte akkor; s habilitálnia is sikerült, Wagner közbenjárására azután.

A fia festő volt, tüdőbeteg, s merényletek kiagyalója egykor;

nyaralójukban berendezett titkos nyomdájukban államellenes röpiratokat sokszorosított; hosszú, csaknem szerelmes hevületű leveleit bontatlanul küldte vissza Neckarsburgból Svájcba.

A peterhofi kis ház, s a kert annyira hiányzott neki, hogy azt a dombon felépítette, mégis.

Egy egész nemzedéknek kívánt volna válaszolni akkor, nem egy tagjának, legyen bár vér szerint fia! akik egészen hamis következtetéseket vontak le a teákból s a Kilátóból, egészen hamisakat!

Egy nyomdásszal cirill betűket faragtatott Neckarsburgban, s vásárolt egy idős nyomdagépet; egy komor és exkluzív revüt kívánt kiadni, hogy legalább tudják meg, mit hagynak el, amikor a történelembe bocsátkoznak. Csak éppen pénze nem volt, hogy finanszírozni tudja ezt az imperatív kétségbeesést; a géppel, betűkkel, nyaralóval nagyobbbrészt elfogyott a vagyona, ahhoz pedig, amit fia gyógykezelésére szánt, nem kívánt nyúlni.

Amikor ezt a különös, tavaszi teadélután követően a vászonkofferes oroszok felkísérték a kertbe; akkor tudta meg, hogy a fia árulta el a csoportjukat, most már bizonyos, ezért tartóztattak le mindenkit akkor, azonnal.

Ált a fiatal, rügyező nyírfák között a kertkapuban, hallgatott.

A revü a millenáris misztika s a messianizmus különszámával indult volna, bevezetőjében Hrisztofor a gondolkodás patriarcháinak nevezte a misztikusokat, kérdéseiket pedig a bölcselet feltehetetlen kérdéseinek, melyek nélkül azonban érvényes gondolkodás nem létezhet; a filozófia lelkiismerete, úgy is mondhatná.

Ezeknek a különös kiejtéssel suttogó, komor oroszoknak hinni kényszerült, annál is inkább, mert mindeddig fiának Svájcba pénzt küldhetett, mégpedig a súlyosodó betegség nyomán mind többet; társai, akik még nem szöktek meg a száműzetésből, még levél sem kaphattak Szibériában.

A lelkiismeret nélküli bölcselet szép optimizmusával szemben fejtette ki, másfél íven, ennek a nem teremtményekre szabott, s mégis elviselésre ítélt súlyos közvetlenségnek mély pesszimizmusát.

Ha pedig áruló volt, akkor nem küld több pénzt. Nem tudta volna megcáfolni a bizonyítékokat. A felszabaduló kezeltetési költségekből kiadta a revüt.

Logosz, ez volt a címe.

Ajtós Éva

Max Bill emlékére

Anzix I

Die Luft is kühl

*A hirtelen felbugyogó halálfélelem, gyomorból
vagy honnét, mondjuk, gyomorból. Akkor fáradjunk talán
az ablakhoz, hátha látni valamit, mondjuk, napsütötte
fákat a napsütötte utcán.*

*Vagy beengedhetjük, mondjuk,
a hűvös levegőt. Hűvös levegő, hűvös levegő,
így kezdődik, nem tudom, mit jelentsen.*

Anzix II

Ist das der Eingang

*Fel-alá járkál mögöttem reggel óta, komótosan, ahogy
pakolja ki magát, a karjait,
a melleit, a combjait, a hátát.
Rendre kirakja mindenét, hentesüzlet,*

*mutatja, hentesüzlet. Netán
hentesüzlet bejárata. Nem elégszem meg,
csak a lélegzetteddel.*

Hajnalban, amikor felriadtam,

*felriadtam arra, hogy nem melletted fekszem,
vagy talán álmodtam valamit, amit viszont
már akkor sem tudtam felidézni,
szóval, amikor hajnalban felriadtam,
valami kékeszöld derengés töltötte be a szobát.
És egyszerre belémhasított a gondolat,
hogy, esetleg, meg fogok halni, és nyilván,
mint még soha azelőtt,
megértettem valamit, ami reggelre aztán
teljesen kiment a fejemből.*

Budapest

Kurdi Imre

Hogyan tanultam meg koptul?

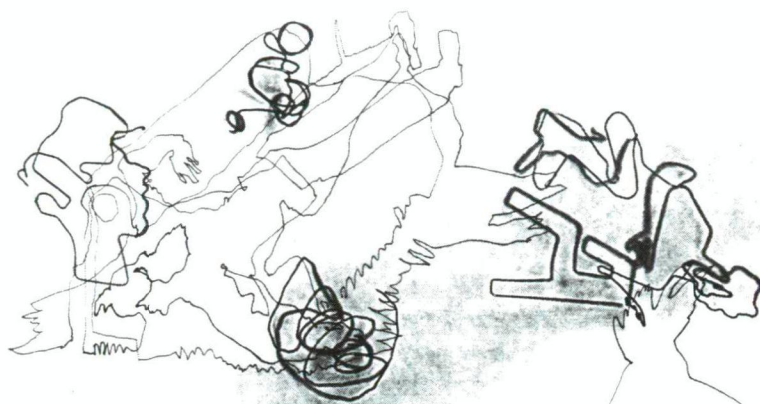
A csodálatos Gillyén Juditnak és a kislányának, ha majd nagy lesz.

„Bokáig érő ruhát viselt, amely átlátszó volt, mint a kristály. Telides-tele volt hímezve három színben tarkálló betűkkel: egy részük arany-bronzot, más részük smaragdzöldet, némelyikük zafír-kéket mutatott. Még a rojtokon is a három nyelv betűi voltak olvashatók, három színnel megkülönböztetve.”

Erasmus

Az egész azzal kezdődött, hogy a nagyapám megjött a háborúból. Hatvannégyben. A család öröme persze nem volt igazán egyértelmű, mivel a háború akkor már húsz éve véget ért, és nagyapának sehogy se akaródzott elszámolni ezzel a húsz évvel. Egyébként pompás jelenet lehetett. Én még nagyon kicsi voltam, úgyhogy nem emlékszem semmire, de anyám elbeszélései meglehetősen hitelesnek tűnnek. Május vége felé történt. Este nyolckor valaki csengetett, nagyanyám ajtót nyitott, aztán csaknem összezsuklott a rémülettől. Mert nagyapám ugyanazt a ruhát viselte, mint amiben huszonöt évvel korábban bevonult, a lábtörő mellett ott volt még a régi koffer is, a cipőjét pedig ugyanúgy a kezében tartotta, ahogy hajdanán, mikor munka után bejött a fatelepről. Akkor nagyapa gyengéd, de azért határozott mozdulattal félretolta nagymamát, betrappolt a kisházába, kabátostul végigdőlt az egyik heverőn, majd elaludt, és aludt vagy tizennégy órán keresztül. Olyan békésen, ahogy csak a csecsemők meg a nagyon-nagyon öreg emberek tudnak aludni. Jó lett volna látni anyámék arcát. A szemükben a bamba döbbenetet, de én még kicsi voltam, legalábbis ehhez túlfutott kicsi.

Kétéves koromtól viszont emlékszem mindenre. Valahogy egy csapásra történt. Egyik pillanatban még csecsemő voltam, aztán hirtelen minden kitisztult, elérhetővé és átláthatóvá változott, és én még azt is tudtam, hogy mindez mennyire természetellenes. Cso-dálatos érzés volt. Egyszerre ölembe hullott a világ, a tér, az idő, a hangok és a szavak, és életemben először sírva fakadtam a meghatódottságtól, aztán pedig már azért sírtam, mert jó volt meghatódni és sírni, érezni saját gyámoltalanságomat, meg ahogy ki-csordul a számból a nyál. És azóta tényleg emlékszem mindenre. A téli estékre, a villanykandalló zümmögésére, a melegre, amikor a sötétben lassan felizzik a fémspirál, meg hogy mennyire vonzotta a tekintetem az a fényesség. Emlékszem a rakodómunkásokra, akik meghozták a vadonatúj gyerekágyat, most már ugyanolyan, mint a felnőtteké, csak valamivel kisebbet, és emlékszem, ahogy nagyapám ott szuszogott mellettem éjszaka.

Mert végig egymás mellett állt az ágyunk. Nekem az új gyerekágy, neki pedig az az ócska, zöldhuzatú heverő, amin meg-érkezésekor elaludt. Talán ez volt az egyetlen tulajdona az egész lakásban. Az egyetlen tárgy, ami azután is őrzött belőle valamit, hogy végleg elment, még akkor is, amikor már kivittük a nagyszobába – szőnyegetek raktunk alá, úgy cibáltuk –, és ráültettük valamennyi vendégünket, hogy ismét csak egy ócska, zöldhuzatú heverő le-gyen belőle. Még a könyvei sem – melyekkel különben néhány

hónap alatt elárasztott mindent –, még a könyvei sem tartoztak úgy hozzá, mint ez a bútordarab. Ebben tárolta a személyes holmiját, néhány váltás ruhát, apró emléktárgyakat, meg egy csomó teljesen rejtélyes rendeltetésű, megnevezhetetlen kacatot, melyekből néha egyet-egyet jó pénzért eladott. Hogy ezeket ki és mi célra vette meg tőle, azt máig sem tudom, de ha így pénzhez jutott, az nagyon jó volt. Még nekem is hozott különféle apróságokat, anyámnak és nagyanyámnak pedig drága és használhatatlan luxuscikkeket, melyeket később persze anyámék adtak el.

Anyám egy könyvesboltban dolgozott, és nem ismert engem. Nagyanyám banktisztviselő volt, és ő sem ismert. Azt hitték, olyan vagyok, mint bármelyik más kisgyerek, és ez nekem is kényelmesebb volt így. Apámat csak ritkán láttam. Mikor a szüleim elváltak, még féléves se voltam, s mióta nagyapám hazajött, apám már alig járt fel hozzánk. Utálták egymást. Apám erőszakos és részeges alaknak tartotta nagyapát, nagyapám meg nyálas ficsúrnak apámat. Viszont ha néha mégis találkoztak, az nekem nagyon nagy dolognak számított. Apám szinte végig evett, kockára vágott almáslepényt

meg sajtosrudat, s egy-egy jó megoldáson akár másfél órát is gondolkodott. Volt, hogy egész délután sakkoztak. Dühből, merő utálatból, és ettől minden egyes parti hallatlanul izgalmassá változott. Szellemesen játszottak. Apám egyfajta filozófikus alapállásból. Kedvelte a zárt és stabil alakzatokat, melyekből aztán hirtelen nyitott, és gyakran nyert

előretolt gyaloggal, lassú, de mégis sodró támadással. Nagyapám ellenben semmit sem gondolkodott. A hangulatait követte, egyfolytában hazárdírozott, s míg néhány lépéssel mindent összezavart, apró csapdák sokaságát rejtette el. Talán apám nyert többször, de valahogy még akkor is veszített, ha nyert. Mert nagyapám hatalmas volt és nagyszerű, mozdulataiból valósággal sugárzott a megvetés, amely lassan-lassan teljesen áthatott engem is, és egy idő után már én sem tudtam másképp gondolni apámra, csak úgy, ahogy ő, bármennyire is igazságtalan voltam akkor.

Miután két partit végignéztem, ismertem a szabályokat, és a negyedik után jó sakkozóknak számítottam magam is. Aztán egyik éjszaka nagyapám felkeltett. Úgy éjfél felé. A lakásban sötét volt – anyámék már rég aludtak –, csak a villanykandalló adott némi fényt, egyenesen a táblát világította meg, s rajta a szimmetrikus rendben felállított bábokat. Nem tudom, hogy jött rá. Talán látta, hogy neki

drukkolok,
talán észrevette, hogy kerülöm a tekintetét
és nagyon vigyázok, hisz alig múltam még két éves azon a nyáron.

És nagyapám előtt többé nem kellett titkolódnom. Jó volt tudni, hogy tudja. Persze nem azért, mintha ettől kezdve olyan sokat törődött volna velem, bár néha még engem is megkért néhány apróbb szivességre. Például hogy keltsem fel hajnalban, vagy hogy mondjam meg, mennyi az idő, de egy jó darabig még nemigen beszéltünk egymással. Pedig általában csak mi voltunk ketten otthon, úgyhogy alkalom bőven lett volna rá. Anyámék a munkából mindig késő délután értek haza, és valamilyen hallgatóságos megegyezés alapján – legalábbis előttem ilyesmiről nem beszéltek – nagyapám látott el napközben. Aztán ott volt még az éjszaka. Mert attól a naptól kezdve, hogy nagyapám felkeltett, nem aludtam soha éjszaka, és soha nem aludtam nappal, nem aludtam öt teljes éven át. Iszonyatosan erősnek éreztem magam. Igaz, nem bírtam volna felemelni nehezebb tárgyakat, mint a többi két éves kisgyerek, a mozdulataimon is látszott még a gyakorlat hiánya, és kifelé még valóban nem voltam erős. De a testemben igen, befelé. A végtagjaimban, a nyakamban és a hátamban éreztem ezt a roppant erőt, amit annyi év alatt sem tudtam megszokni igazán. Egyszerűen nem volt szükségem alvásra. Csakhogy nagyapám éjszaka sem beszélt velem, még akkor se, ha együtt virrasztottunk hajnalig. Nem tudom, miért.

Az éjszakáimat egyébként olvasással töltöttem, és ha anyámék nem voltak otthon, olvastam nappal is. Beburkolódtam egy plédbe,

odakuporodtam a kandalló elé, ami a kedvemért még nyáron is működött, és ha egy kicsit már meguntam az olvasást, akkor a képeket nézegettem. A betűket. Mert a betűk tényleg igazi rajzok, csak éles szem kell hozzá, hogy lássuk ezt, és nekem, a gyermeknek, volt hozzá szemem. Ezért van, hogy még ma sem írom, hanem rajzolom a leveleimet, és ezért van, hogy pocsék a helyesírásom, és annak idején részben ezért rúgtak ki az iskolából. Igen, én, aki folyékonyan beszéltem latinul, eredetiben olvastam Platont és megtanultam koptul is, igen, én kisegítő iskolába jártam a hülyék közé, és az emberek szánakoztak rajtam és sajnálták a szüleimet, én pedig kiröhögtem őket, a hülyéket, akiket a történelemkönyvek népnek neveznek.

Az első könyv, amit olvastam, a Gulliver volt. Talán a borítója miatt. Kinyitottam az első oldalon, és azonnal megláttam a hangokat, noha senki sem tanított rá. A vastagbetűs résszel kezdtem: „GULLIVER KAPITÁNY LEVELE UNOKABÁTYJÁHOZ, SYMPSONHOZ” Gyönyörű volt. De nem a szavak jelentése, hanem a látvány miatt, mint amikor évekkel később eljutottam Paduába, ahol a Scrovegni-kápolnában eredetiben megnéztem Giotto-t, és úgy éreztem, hirtelen rámszakad az idő, és én magam is ott állok az Aranykapunál. Valóban gyönyörű volt. Háromszor olvastam el egymás után a könyvet, a végén már csaknem kívülről tudtam az egészet. Aztán Grotius következett, az a három kötetes kiadás, ami még a hatvanas évek elején jelent meg valamikor, majd egy statisztikai évkönyv és a Majomkirály. Emlékszem, mennyit küszködtem a Paragranum-könyvvel, meg Böhmével is, különösen az idegen szavak miatt, de arra is emlékszem, hogy azért szerettem őket. És szerettem az angol meg a német nyelvű könyveket, s bár nem tudtam sem angolul, sem pedig németül, végigolvastam mindent, ami a kezembe került. Mert én tényleg láttam a hangokat, ahogy Giotto képeit is láttam Paduában.

Eleinte válogatás nélkül olvastam. Pontosabban abban a sorrendben, ahogy nagyapám a polcra rakta a könyveit. Aztán egy hétvégén eljött hozzánk nagyanyám testvére, s miután világosszürkére festette a kisházát, egy ötletes szerkezettel fényes kvarckristályokat szórt a falra. És ez nagyon tetszett nekem. A hajnalok miatt. Mert hajnalban való-

sággal felragyogtak a falak, vöröses és egyszerre valami furcsa, halványkék fényben égtek, és lángolt a rengeteg könyv is a polcokon. Talán ilyenkor esett legjobban az olvasás, és valahogy ekkoriban kezdtem el szelektálni is. Először az idegennyelvű könyveket raktam félre, aztán a túlságosan speciális szakmunkákat, az ostoba képeslapokat, és leginkább modern költőket olvastam, meg regényeket.

Elég nagy volt a választék. Az első – egyébként feladó nélküli – „könyvszállítmány” nagyapám hazatérése után hat hónappal érkezett, kora reggel, amikor még aludt az egész család. Úgy ötszáz könyv. Nagyapám persze nem volt hajlandó beszélni a dologról, de anyámék se kérdezősködtek túl sokat. Örültek. A nagy, üveges vitrinből kipakolták a porcelánfigurákat, a csipketerítőket meg a többi kacatot, aztán a maguk harminc könyve mellé berakták nagyapám új könyveit. „Olyan kulturált lett tőle az egész lakás.” Aztán másnap kaptak még ötszáz könyvet, aminek viszont már nem örültek. Nem tudták hova tenni. És ettől kezdve gyakorlatilag folyamatosan érkeztek a könyvek, folyóiratok, néha még külföldről is, mindig szépen becsomagolva, amit egy idő után már mi is teljesen megszoktunk. Emlékszem, amikor egyszer Hollandiából kaptunk egy küldeményt, egy angol nyelvű képeslapot, aminek nagyapám csak hosszas töprengés után talált helyet. Mert ő nem tematikai szempontok alapján rendezte a könyveit. Inkább a színük szerint. Erre annyira kényes volt, hogy olykor ugyanazt a kiadást megvette másodszor is, pusztán, mert egy árnyalattal melegebb volt a borító színe, amitől persze anyámék kaptak dührohamot otthon. De a legkülönösebb mégis az volt, hogy mindennek ellenére egyáltalán nem vigyázott a könyveire. Hogy a „szépséges” borító zsíros lesz, vagy netán elszakad, az abszolút nem érdekelte, és amikor három éves koromban már én is a nagyok mellett ülhettem a reggelinél, hogy jobban elérjem az asztalt, ő maga rakott négy vaskos kötetet a székem alá.

Nagyapám állandóan beszélt. Azaz bármit csinált, mindig motyogott magában, amit anyámék háborús defektusnak tartottak, és merő tapintatból még egymás közt sem említették soha. Egyébként nem lett tőle nevetséges, még kevésbé ijesztő, sőt, inkább azt mondhatnám, valahogy jól állt neki. Utcán, vagy társaságban persze mindig nagyon halk volt, ahogy eleinte anyámék előtt is, de néhány hónap után otthon már érteni lehetett minden szavát. És mi ezt is megszoktuk. Mert mindent megszoktunk. Amikor nagyapám hazajött, anyámék csak ideiglenesen egyeztek bele, hogy ott maradjon, de ő rövid idő alatt „teljes jogú családtag” lett, akinek ugyanúgy beleszólása volt mindenbe, mint bárki másnak, s egy év múlva már

anyámék voltak a másodrendű családtagok. Uralkodott rajtuk. Igazi uralkodóként. Jellemző, hogy kezdetben anyámék még fenyegetőztek, amiért nem beszél az eltelt húsz évről. (Ez nagyon bántotta őket.) Aztán már nem is fenyegetőztek, legfeljebb csak kérelték, majd tapintatosan hallgattak minden ilyesmiről, s végül eljött az az idő, amikor már egyenesen hibának számított volna a dolgot szóba hozni. De azért az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy nagyapám regnálása tulajdonképpen jó volt nekünk. Mert jobb volt, sőt, sokkal jobb volt másodrendű családtagnak lenni mellette, mint elsőrendűnek nélküle, és ezt anyámék is pontosan tudták.

Persze néha elviselhetetlen volt. Egy alkalommal kint ültünk a konyhában mind a négyen. A reggelinél. Nagyapám hol egyikünkre, hol másikunkra nézett, közben szokás szerint magában beszélt, majd egy váratlan fordulattal azt mondta, hogy anyám „egy hülye tehén”. Igen, így mondta. Es nekünk ezt nem illett, nem volt szabad észrevenni, vagy szóvátenni, úgyhogy némán ettünk tovább, mintha mi sem történt volna, de azért én tudom, hogy anyám utána keservesen sírt a fürdőszobában. Aztán egy fél évvel később, mikor vasárnap délután anyám leült a zongorához, nagyapám ugyanilyen váratlanul azt mondta, hogy „ez a lány csodálatos”, meg hogy „gyönyörű”, és akkor anyám valóban boldog volt. Mert azt természetesen tudta magáról, hogy ő egy hülye tehén, de azt nem tudta, hogy csodálatos és gyönyörű, és ha nagyapám nem jön meg a háborúból, akkor talán soha többé nem ül le a zongorához. Pedig csodálatosan és gyönyörűen játszott.

Őszintén szólva eleinte én se értettem, hogy nagyapám miért beszél annyit magában. Abban persze biztos voltam, hogy nem a háború miatt. Túl okos és érzékeny volt ő ahhoz, hogy az ilyesmi valami defektust okozzon neki, de igazán mégsem tudtam mit kezdeni a dologgal. Az látszott rajta, hogy nem vár semmiféle reakciót. Még akkor sem, ha éppen hülye tehének nevezett valakit. Egyszerűen nem érzékelte, hogy mi is ott vagyunk körülötte, és abban is biztos vagyok, hogy sok esetben pusztán csak azért nem válaszolt a kérdéseinkre, mert nem is hallotta őket. Szinte ma is magam előtt látom azt a jelenetet, amikor hatvanhétben felhozta azt a nőt. Hát

ha valami, az aztán döbbenetes volt. Nyáron történt. Ketten voltunk otthon nagyanyámmal, és nekem nagyon elegendő volt az egészből. Egy ostoba kirakósjátékkal kellett játszanom – muszáj volt, hogy el ne áruljam magam –, és már épp valami kibúvón törtem a fejem. Akkor hirtelen kivágódott a lakásajtó, az előszobából pedig máris hallani lehetett a nő vihogását, aztán ugyanígy kivágódott a nagyszoba ajtaja, és ott álltak mindketten megrökönyödve. Itt három másodpercnyi csend következett, majd nagyapám a homlokára csapott. Úgy, ahogy mondom. Mert tényleg megfélemlített róla, hogy a lakásban, ahol ő lakik, rajta kívül mi is ott lakunk. A felesége, a lánya meg én.

Egyébként nagyapám egyáltalán nem volt idióta. Ellenkezőleg. Amikor például magában beszélt, szinte mindig szép és érdekes történetekről beszélt, és ha nem is nekünk szánta őket, mi mégis rengeteg mindent tudtunk meg róla. Persze sohasem praktikus dolgokat. Fogalmunk sem volt arról, hogy mi történt vele, de azt tudtuk, hogy ő milyen. Vagy inkább, hogy milyen volt. Mert nagyapámat csakis az érdekelte, ami elmúlt. Egyszer azt mondta, hogy „ami éppen történik, az még nem történt meg igazán, ami pedig még nem történt meg, az teljesen érdektelen”. És ha az ilyen „bölcshadományok” nem is gondolta sose túl komolyan, ez azért valamennyire mégiscsak jellemző volt rá.

A hétköznapijaink többnyire csendesen teltek el. Nagyapám elvégezte otthon a házimunkát, mindent megcsinált, még főzött is rám. Ráadásul kiválóan. Fantasztikus ízeket tudott kihozni a leg-egyszerűbb alapanyagokból is, s noha én végig valami irodalmi beütésre gyanakodtam – merthogy imádta a pikareszket és persze imádta Petroniust –, a végeredmény mégis mindig lenyűgöző volt. És tulajdonképpen abban is volt valami jó, hogy napközben békén hagyott. Olvashattam nyugodtan, amennyit csak akartam. Néha ugyan nagyon jólesett volna, ha legalább egy kicsit beszélhetek vele, ám erre még várnom kellett egy ideig. Addig legfeljebb csak sakkoztunk éjszaka. De az olvasás mindenért kárpótolt. Teljesen elmerültem, feloldódtam a történetben, hagytam, hadd sodorjon, hadd vigyen magával, amerre neki tetszik, és egyszerre utaztam térben és időben mindenfelé.

Később is sokat játszottam ilyesmivel. Csak akkor már másképp. Például beültem egy kocsmába, rendeltem magamnak egy üveg sört, rágyújtottam, és amikor már mindent kényelmesen elrendeztem magam körül, elkezdtem figyelni az embereket. Azt képzeltem, hogy időutazó vagyok. Valahonnan nagyon messziről érkeztem, magától értetődően inkognitóban, pont ide, a huszadik

századba, ebbe a koszos kocsmába, ahol egyelőre még meg kell szoknom a gyérvilágítást, hogy aztán mindent alaposan szemügyre vehessek. Igen, esetleg feljegyzéseket készítek. Nem huszadik századi tollal nem huszadik századi papírra. Ha az ember mindezt nem veszi elég komolyan, akkor természetesen nem ér semmit az egész. És nagyon nehéz jól csinálni. Kitartóan és borzasztóan erősen kell koncentrálni, csak akkor sikerülhet. De a végén valóban megpillanthatjuk a huszadik századot. Ahogy a szomszéd asztalnál valaki beleszív a cigarettájába, ahogy a szájához emeli a poharat, a régen halott nők szemét meg a pincérek mozdulatait. Hogy milyennek vagyunk. És ez nagyon jó érzés.

Valahogy ilyen volt nekem akkoriban az olvasás. Ha a Tetralógiát vettem kézbe, én voltam Jákob és én voltam József is, amikor a Potifár felesége megszagatta ruháit a ház előtt, és én voltam a börtönigazgató, aki különös szerelmeiről mesél. Én loptam körtét Ágoston helyett késő éjszaka, aztán együtt futottunk a földúton az erdő felé. Mindez valóban én voltam. Majdhogynem test szerint. És nemcsak így utaztam. Egyszer végiglapoztam egy színes prospektust az üveggyártásról. Akkor szabályosan éreztem a kemencék melegét, a hengerek súlyát a mellemen és a hátamon, és ez cseppet sem fájt, hanem inkább jó volt, nagyon jó, és én még jobban beburkolódtam a plédbe, és közelebb húzódtam a kandallóhoz is. Szerettem Nostradamust, ahogy éjjel, „titkos kutatásai közben ott ül az érc-nyeregben”, szerettem hallgatni Paracelsust meg a különös Physiologust, és a Don Giovannit is jó volt megtalálni. A partitúrát. Akkor jöttem rá, hogy kottát is tudok olvasni, úgy, hogy közben egyszerre hallok és látom a muzsikát. A rengeteg zongorát. Mert számomra a zongora hangja jelentette a zenét, és én úgy hallgattam végig az egész operát, mintha minden egyes hangszeren anyám játszana.

A harmadik születésnapomra anyámék óriási felhajtást csináltak. Még apám is eljött. Természetesen nagyon untam az egészet, és elég fárasztó volt megjátszani a hülyét olyan hosszú ideig, de legalább a tortából jól belaktam. A dolog legvége azonban egészen jól sikerült. Nagypapám épp búcsúzkodás előtt tüntetőleg kivonult a konyhába, apám meg tüntetőleg nem ment utána, amit én elég szórakoztatónak találtam. Aztán aznap éjszaka valami olyasmi történt, amire egyáltalán nem számítottam, és ami miatt mégis olyan emlékezetessé vált számomra az a nap. Nagypapám ugyanis felköszöntött éjszaka. Direkt megijedtem, amikor lekuporodott mellém a földre. Ráadásul megsimogatta a fejem, mint egy igazi kisgyereknek. Életében először és utoljára.

Arra a kérdésre, hogy nagyapám szeretett-e engem, határozott nemmel kell válaszolnom. És ugyanilyen határozott nemmel kell válaszolnom arra a kérdésre is, hogy szeretett-e egyáltalán önmagán kívül valakit. Sokszor feltettem már magamnak ezt a kérdést, és a válaszban teljesen biztos vagyok. Ő ugyanis ezt is másképp csinálta. Ahogy másképp fogott meg egy csészét, mint mondjuk anyám. Állandóan azt vártam, hogy beleég a porcelánba az ujjának nyoma. Mert neki valahogy „köze volt mindenhez és mindenkihez”, még hozzá egészen sajátos módon. Köze volt hozzánk, köze volt a boltban az eladóhoz, a csészéhez, egy kőhöz az útszélen, és mindenben benne hagyta az ujjlenyomatát. Akkor is, ha nem érintette meg soha. Azt hiszem, nagyon érzéki ember volt. Egyszer előadott egy történetet, egy meglehetősen hollywoodi ízű történetet, ami nekem nagyon tetszett. Valahová villamossal kellett utaznia. Felszállt a leghátsó ajtónál, s bár elég nagy volt a tömeg, azonnal észrevett egy nagyon szép nőt, aki a szerelvény legelején állt. Rögtön találkozott a tekintetük. A következő megállónál aztán megint rengeteg ember szállt fel, akik persze egyre beljebb és beljebb sodorták őket, úgyhogy a végén már ott álltak egymás mellett, és nagyapám akkor megcsókolta azt a nőt.

A harmadik születésnapomra egy könyvet kaptam tőle. A Bádogdobot. Oskar Mazerath különös történetét, aki már születésétől fogva tudta, igen, tudta, hogy a felnőttek nem fogják őt megérteni, és aki három éves korában kizárólag azért ugrott le a csapóajtón át a pincébe, és kizárólag azért szerzett egy kiadós púpot magának, hogy merő száналombból valami magyarázatfélével szolgáljon a szüleinek, amiért nem nő tovább, amiért örökre törpe marad. Diadal volt nekem az a könyv, személyes diadal. Úgy éreztem, nincsenek előttem többé akadályok, hogy nekem mindent lehet, és hogy mindenre képes leszek. Még a legnagyobb dolgokra is. Talán arra is, hogy egyszer majd róla beszéljek. Arról a lányról, a csodálatosról, aki engem koptul megtanított.

Mert koptul nem a nagyapámtól tanultam. Tőle csak latinul és görögül. Nagyon meg volt ez szervezve. Két héttel a születésnapom után elvitt a boltba, és útközben ellentmondást nem tűrő hangon közölte velem, hogy sürgősen meg kell tanulnom latinul... „Sürgősen” – így mondta. Egyébként akkor már beszélünk egymással. Ha ketten voltunk. Ez persze eleinte csak annyit jelentett, hogy néha kifejezetten nekem monologizált, de hogy én mit gondolok a dologról, az egyáltalán nem érdekelte.

Különben a latinozáshoz nem lehetett csak úgy, mindenfajta alapozás nélkül hozzákezdeni, és nagyapám ennek megfelelően

fantasztikus eszmefuttatásokkal szórakoztatott. Először is megtudtam, hogy nyelvet használni kétféle értelemben lehet. Beszélhetünk praktikus dolgokról – ide tartozott a környezetünkkel való kommunikáció is –, és beszélhetünk lényeges dolgokról. Arról, ami praktikus – ámbár nem érdemes –, végül is minden nyelven lehet beszélni. Ahogy a lényeges dolgok bizonyos fajtáiról is. A felsőbb rétegekről. Ám minél mélyebbre hatolunk, annál jobban szűkül a kör, noha a többség legfeljebb csak anyanyelvének prioritását ismeri. Pusztán, mert ezen a nyelven tudjuk magunkat a legpontosabban kifejezni. Csakhogy léteznek másfajta prioritások. Nyelvek, melyek még mélyebbre, még messzebbre visznek el, ha helyesen használjuk őket. És nagyapám itt nem a grammatikára gondolt. Valami egészen másra. Például arra, hogy sohasem beszélt görögül. Pedig kiválóan ismerte a nyelvet – elsősorban az attikai meg a homéroszi dialektust –, de még közös görögözéseinken sem ejtett ki egyetlen szót sem hangosan. Valahogy magában artikulált. Hangok nélkül. Többször megfigyeltem, ahogy közben mozogtak az ajkai, és biztos vagyok benne, hogy magában tényleg kimondott mindent. És ha néha így csendben maradt, ha néha valóban csendben maradt, akkor anyámék pisszenni se mertek, annyira különös és magasztos volt ez az egész, és három éves koromig én se tudtam, hogy ilyenkor talán épp görögül beszél. Vagy még messzebbre ment. Mert koptul már magunkban sem kell kimondanunk a szavakat. Ez a végső pont, az utolsó állomás.

Nem sokkal a harmadik születésnapom után nagyapám mindezt igen részletesen kifejtette nekem. Úgy apránként, és kicsit ironikus hangnemben, hogy annál hitelesebb legyen. A kopt nyelvről viszont nagyon keveset beszélt, bár koptul szerintem ő is tudott. Egyszer mindenestre elmondott egy történetet, ami a kérdést illetően eléggé meggyőzőnek tűnt, mégha magát a történetet nem is hittem el neki. Háborús történet volt. Három napon keresztül „ostromoltak” egy erdőt, valahol Oroszországban, még halottjaik is voltak. Az igazi célt azonban az erdő mögötti kis falu jelentette, az országút miatt, ami épp a falu mellett haladt. Nagy ellenállásra számítottak, úgyhogy, miután megszerezték az erdőt, három épségben maradt lövegükkel egész éjszaka bombázták a dombot. (A falu ugyanis egy dombra épült.) Aztán hajnalban megindultak. Nagyapám egészen biztos volt benne, hogy nem éli túl azt a napot. Szinte kibírhatatlan volt a csend, meg hogy nem történik semmi, csak mentek előre és féltek, pedig végül egyetlen puskalövés nélkül foglaltak el mindent. Ott álltak a kihalt utcákon, immár a győzelem biztos tudatában, tulajdonképpen örülhettek volna, de mégis volt valami

gyanús ebben az egészben. Hosszú percekig nem jöttek rá, hogy mi. Később meg nem akartak hinni a szemüknek.

Mert az éjszakai bombázásnak nem látszott semmi nyoma, nem sérült meg egyetlen ház, egyetlen ablak sem tört ki, pedig a sötétben mindannyian látták a fellobbanó lángokat. Csakhogy a falu most sértetlen volt. Ráadásul egészen másképp nézett ki, mint általában az orosz falvak, és a katonák végigkutatták az egészen másfajta utcákra nyíló egészen másfajta házakat, de még egy kóbor kutyára, egy ottelejtett macskára sem bukkantak sehol. Aztán nagyapám bejárta a közeli kis temetőt. Különös, furcsa alakú sírköveket talált ott, már-már olvashatatlan feliratokkal. Igen, kopt nyelvű feliratokkal, és ez tényleg elképesztő volt.

A latin grammatikát nagyapám régi gimnáziumi nyelvtankönyvéből tanultam meg. Lelkes voltam. Már csak azért is, mert olykor-olykor ő maga foglalkozott velem, és néha még az is előfordult, hogy kikérdezett. Emiatt aztán kicsit visszafogtam a tempót, hisz nyilvánvalóan pár nap alatt be tudtam volna vágni az egész anyagot, ami így körülbelül egy hónapig tartott. A főnévragozásra például három napot kaptam. Tényleg csak a forma kedvéért – elvégre az ostáblajátékban József is hagyta magát – feltettem nagyapámnak néhány kérdést az „i”-tövékkel kapcsolatban. Erre ő hallatlanul precízen, már-már tanárosan elmagyarázta nekem mind az öt declinatiót. Külön felhívta a figyelmemet az „anceps, concors” típusú melléknevekre is, hogy singularis ablativusban „i” ragot kapnak, bár többes genitivusuk „um”, amin én rendkívül jól szórakoztam. Jól állt neki ez a póz. Egy kicsit akadékoskodtam a locativusnál, majd comparáltam melléknevet, szavaltam az „anteapudadaversus”, egyszóval megcsináltam mindent, amit akart. Aztán az egy hónap elteltével kaptam egy Teubner-kiadású kis füzetet. A leggyakrabban előforduló kétezer szóval, amit megint csak egy teljes hónapig nyúztam, és kínomban már az előfordulási statisztikákat is megtanultam.

De két hónap alatt végképp befejeztem mindkét könyvet. A grammatikát illetően még többet is tudtam, mint ami a tankönyvben benne volt, mivel a hiányzó dolgokat egyszerűen kitaláltam a példamondatokból. És ez az egész olyannak tűnt nekem, mint egy

kiváló minőségű fénykép, mint egy tökéletes és szép szobor. Mint a Pygmalioné. Aztán nagyapám egyik este kezembe adta Livius, és a szobor életre kelt. Nekikezdtém az első mondatnak – „Facturusne operae pretium sim” –, és közben éreztem, hogy a tagjai lassan megtelnek erővel. Éreztem a hús melegét és bőrének édeskés illatát. A saját szememmel láttam – „si a primordio urbis” –, ahogy megmozdul a karja, ahogy minden lélegzetvételnél kissé megemelkedik a melle, és „res populi Romani perscripserim”. Akkor rám emelte a tekintetét.

Ettől kezdve már akkor se mondtam volna le a latin auktorokról, ha nagyapám direkt ezt akarja. De ő semmi ilyesmit nem akart. Sőt, mindenféle – egyébként képtelenebbnél képtelenebb – feladatokkal látott el, úgyhogy bőven volt mit csinálnom. Livius esetében például az elveszett könyvek periochái alapján rekonstruálnom kellett néhány kaputot. Csakhogy nem használhattam modern kézikönyveket. Legfeljebb Polybiost és Coelius Antipatert, s mivel akkor még nem tudtam írni, meg kellett jegyeznem minden mondatot. Tiszta szerencse, hogy nagyapám mindig igazságos volt velem. El volt ragadtatva a megoldásaimtól, s egyszer még azt is kijelentette, hogy „néha tényleg Livius beszél belőlem”. És ez valószínűleg igaz is volt.

Négy és fél éves koromig kizárólag a latinokkal foglalkoztam. Nagyapám tökéletesen megkomponált mindent, az olvasandó auktorok rendjét, az egyes szerzőkhöz tartozó plusz feladatokat, s a cél magától értetődően Cicero volt. Marcus Tullius, ahogy ő nevezte. Különben ez egy érdekes történet. Egyik este anyám azzal állított haza, hogy az antikvárbán látott „valami Cicerót”, de még be kellett vásárolnia, úgyhogy nem vette meg.

Nagyapám csak apatikusan legyintett, még dühös se volt. És másnap magával vitt megnézni a könyvet. Még mindig kinn volt a kirakatban – tulajdonképpen érthetetlen, hogy hogy került oda –, valami múlt század végéről való kiadás lehetett, őszintén szólva elég rossz állapotban. De mert nagyapám mindent, a szó szoros értelmében mindent megvett, aminek csak egy kis köze is volt Ciceróhoz, bementünk a boltba. Hárman voltunk az egész helyiségben. Mi

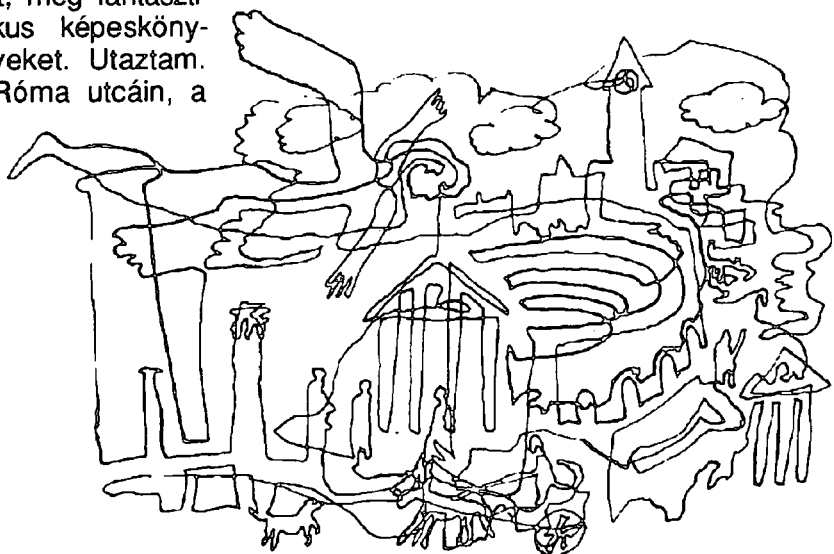

ketten meg egy fiatal lány, az eladó, méghozzá feltűnően rövid köpenyben. Először körülnéztünk. Én fél szemmel nagyapámat, fél szemmel pedig a rövid köpenyt figyeltem, s tekintettel a testmagasságomra, elég esélyesnek ítéltam magam. Ebben különben igazam is volt, mivel a köpeny olykor-olykor valóban félrecsúszott, és én nyugodtan megcsodálhattam a nő hosszú combjait, vakítóan fehér, parányi alsóneműjét, hogy még hónapokig ábrándozzak róla éjszaka. Aztán nagyapám odalépett a köpenyeshez – egy kicsit el is takarta előlem, ami persze engem joggal irritált –, és közölte vele, hogy „meg akarja venni az egyik könyvet a kirakatból”. A lány erre visszakérdezett, hogy „melyiket”, és akkor valami olyasmi történt, ami teljesen elképesztett. Nagyapám ugyanis zavarba jött. Azt hittem, nem látok jól. Igaz, az világos volt, hogy nem mondhatja csak úgy, egyszerűen a címet – egy ilyen liba előtt elvégre nem beszélünk latinul –, de ő a „Cicero” nevet sem volt képes kimondani. (Ezt a szent nevet!) S mivel a liba a kirakatban természetesen nem találta „Marcus Tullius”, végül nekünk kellett az utcáról megmutatni a könyvet.

Pedig nagyapám többnyire nagyon is határozott volt. Olyan „sodró jelenség”, és ezt bizonyos mértékig mindenki respektálta. Még az idegenek is. Jónéhányszor tanúja voltam, ahogy vásárolt. Sosem döntötte el előre, hogy mondjuk milyen felvágottat akar, vagy mekkora darabot a sajtból, még ha sokan álltak is mögötte. És az emberek mégis mindig nyugodtan és türelmesen kivárták, amíg ő mindenféle kérdéseket intéz az eladóhoz, esetleg szórakozottan érdeklődik az árak után, bár néha percekig morfondírozott magában. Nem mintha provokálni akart volna valakit, és bizalmaskodni sem akart senkivel. Egyszerűen természetes volt. Ellentmondást nem tűrő módon természetes, és ezzel mindenkit ámulatba ejtett. Nem sokkal a hatodik születésnapom előtt egyszer meg kellett keresnem. Nagyapám ugyanis olykor napokig nem jött haza, s noha az nyilvánvaló volt, hogy ilyenkor végig ivott, anyámék ezt is elnézték neki. Legfeljebb néha leküldtek a közeli kis kocsmába – ide még egyedül is elengedtek –, hogy ha ott van, próbáljam meg hazacsalni. És aznap szerencsém volt. Nagyapám a középső asztalnál ült, szemben a bejáratnál, s bár azonnal meglátott, cseppet sem zavartatta magát. Mesélt. Koppenhágáról. Én még csodálkoztam is, mivel nem tudtam, hogy járt már Dániában, de valahogy ezt akkor el kellett hinnem neki. Egyébként első pillantásra úgy tűnt, hogy szavait a pincérhez intézi, aki a szomszéd asztalnál ült, félig nagyapám felé fordulva. Viszont az furcsa volt, hogy ő is csak félig fordul a pincér felé. Aztán észrevettem, hogy mindenki őt figyeli. Tényleg

mindenki, aki csak ott volt, és azt is észrevettem, hogy nagyapám a szokottnál jóval hangosabban beszél. „A világ legszebb városáról.” Az utcákról, az épületek pompás díszeiről, a nőkről és a kirakatokról, kicsit részeg hangon és némileg meghatódva, s jöllehet nem mondott semmi különöset, mégis olyan jó volt hallgatni őt. Senki se szólt közbe, senki se beszélt mással, pedig a kocsmában szakadt és bűdös prolik ültek, a körmük alatt vastag koszcscsik, és látszott rajtuk, hogy némelyikük azt sem tudja, merre van Dánia.

Mellesleg én is csak hozzávetőlegesen tudtam. Ilyen ügyekben ugyanis elég tájékozatlan voltam még akkoriban, s egészen bizonyos, hogy az antik Rómában nehezebben tévedtem volna el, mint saját szülővárosomban. Mert Livius után elővettük Tacitust, és én térképeket nézegettem éjszakákon át, a birodalom és a Város színes térképeit, meg fantasztikus képeskönyveket. Utaztam. Róma utcáin, a

színházak és a fürdők körül, sorra látogattam a szentélyeket, bejártam az összes nevezetesebb helyet, és a Forum Julianumon Caesart olvastam hosszú órákon keresztül. Az isteni Caesart, „qui praeerat omnibus”, és Pompejiben is ott voltam a két Pliniusszal. Nagyapám egyszerűen káprázatos volt, amikor Vergiliust magyarázta. A hatodik éneket meg a Georgicát, és szabályos előadást tartott arról, hogy a hetedik eklógában miért Corydon nyeri el a pálmát. Néha hatalmas orgiákat rendeztem. Leginkább éjszaka, a kandalló fényénél. Körülbástyáztam magam Teubnerekkel, és hol az egyikbe, hol meg a másikba kaptam bele, teljesen ötletszerűen,

olykor egy-két szó kedvéért csupán. Szerettem keverni Varrót és Gelliust, Quintilianust meg a nagyszerű Boetiuszt, és Horatius ódáiból az első könyvet még ma is kívülről tudom.

De Cicerót nem olvashattam. Egészen négy éves koromig. Nagyapám ehhez az egyhez ragaszkodott, méghozzá elég mereven, és biztos, ami biztos, olyan magas polcon dugta el Marcus Tulliuszt, hogy nem érhettem el semmiképp. Én persze kíváncsi voltam, néha kifejezetten dühös, és a végén már alig bírtam magammal. Pedig nagyapámnak igaza volt. Mert amikor Cicero azt mondja, „úgy vettem részt a perekben és a nyilvános eljárásokon, hogy sok ember védelmét elláttam”, akkor valójában hallgat. Amikor azt mondja, hogy „vagyonuk megmentésére tőlem is kaphatnak egy kevés támogatást”, akkor megint csak hallgat. Tökéletes, könnyed és egészen áttetszővé csiszolt mondatokat ír, csak úgy ömlik belőle a szó – ahogy nagyapámból is szinte állandóan –, és közben mégis hallgat.

A Caecilius elleni beszéddel kezdtük. Nagyapám rögtön a mély vízbe dobott, és az volt az első plusz feladat, hogy Cicero szemérlől beszéljek neki. Egy ideig még azt hittem, csak humorizál, de ő halálosan komolyan gondolta a dolgot. Én meg nem értettem. Újra és újra elolvastam a szöveget, ezt a látszólag teljesen érdektelen és őszintén szólva nem túl szórakoztató orációt, melyben természetesen egyetlen halvány utalást sem találtam Marcus Tullius szemére. Legfeljebb az volt feltűnő, hogy mennyire pontosak a mondatai. Igen, Cicerót mindenki zseninek tartotta, kolosszális zseninek, akit évezredek keresztül olvasott rajongók hada, ő pedig képes volt azt üzeni ezeknek az évezredeknek, hogy „a bírák méltatlan magatartása miatt követelik a censori tisztség betöltését”. Hirtelen fordult velem egyet a világ. Odakinn már hajnalodott, a szoba egyik sarkában néhány kvarckristály is lángra lobbant, majd egyik pillanatról a másikra kivilágosodott, és akkor megpillantottam őt. Marcus Tulliuszt. Az ágy szélén ült, kicsit gyűrött tógában, s noha meglehetősen fáradtnak tűnt, azért mégis vidám volt. A szemei legalábbis mosolyogtak. Hatalmas, zöld szemei voltak.

Mindent elolvastam tőle, amihez hozzájutottam. Nagyapám csak a tudományos kommentárokat tiltotta el, mivel ebben az ügyben nem tűrt semmi ilyesmit, és a Herennius-féle retorika kapcsán kifejezetten bűnnek számított Cornificiuszt emlegetni. Aztán egy alkalommal megint elvitt magával a boltba. Látszott rajta, hogy beszélni akar velem, és végül tényleg valami fontosat mondott nekem. Hogy „sürgősen meg kell tanulnom görögül”.

Már másnap hozzáfogtunk az alapozáshoz. Délelőtt. Nagy-

apám krumplit pucolt az ebéd-
hez, meg zöldségeket, én pedig
egy kis sámilin kuporogtam, úgy
hallgattam őt. Szórakoztató volt.
Először is kijelentette, hogy „ami
kint van, az van benn is”. A testünkben.
Még hozzá nemcsak képletesen, ha-
nem „szó szerint, valóságosan”. Or-

szágok, városok vannak bennünk, igazi városok igazi utcákkal, melyeken, ha kedvünk tartja, valóban végigsétálhatunk. És ezek szebb utcák, szebb városok, mint a kintiek. Különösen a színek tekintetében. A fák levelei például mindenütt egyformán és egészen mélyen zöldek, de azért mégis élők és hitelesen, mondhatni ideálisan, úgyhogy egyformaságuk cseppet sem zavaró. Inkább üdítően hat. Ezt annyira fontosnak tartotta, hogy a nagyobb nyomaték kedvéért egy pillanatra még a főzést is abbahagyta, majd komótosan rágyújtott, s míg a karfiol egy fémrácson lassan puhává párolódott, a dolog „technikai” részleteiről beszélt. Arról, hogy „hogyan jutunk el ahhoz, ami benn van”. Szóval az első és talán legfontosabb dolog a csend. Ugyanis belül tilos beszélni. A legcélszerűbb hangosan kimondani mindent, amit gondolunk, és ha ezt sikerül megszokni – ami különben egyáltalán nem könnyű feladat –, akkor félig máris kezünkben a győzelem. Aztán ki kell választanunk azokat a nyelveket, melyeken utazni akarunk. Például a latint. Mert bár latinul mindig hangosan beszélünk, a „testünkön kívül”, de közben mégis egyre beljebb és beljebb juthatunk, persze csak fokozatosan, és csak ha elég kitartóak vagyunk. Kevés nyelv alkalmas erre. Hogy elvigyen egész az indulásig, és „ünnepélyes és szépséges az a pillanat, mikor az ember végre útrakelhet”. Amikor

odabenn, olyan hosszú hallgatás után kimondja az első görög szavakat. Pontosan, de hangok nélkül artikulálva. Néha elég egyetlen szó, máskor egy teljes mondatra van szükség, ám leg-egyszerűbb, ha magára Homéroszra hagyatkozunk. „Ő mindig segít.” És görögül, ha akarjuk, percek alatt megtehetjük az út nagyobbik felét. Hát ezt tudtam meg akkor délelőtt a nagyapámtól, s mivel az ebéd is pompásan sikerült, a végén még elégedett is voltam magammal. Egyébként ő sem panaszkodhatott. Amikor például azt mondta, hogy „odabenn”, akkor mindig mélyen és jelentőségteljesen belekavart a levesbe, amiért is alakítását szemléletesnek, sőt, egyenesen szellemesnek kellett tartanom, s ezt olykor lelkes tapssal köszöntem meg neki. Jól éreztük magunkat. Aztán délután megkaptam nagyapám régi gimnáziumi görög-könyvét, méghozzá azzal az utasítással, hogy egy hónap alatt tanuljam meg az egészet. Én persze udvarias voltam, és nem vitatkoztam vele, de mint utólag kiderült, erre az egy hónapra most szükségem lett volna akkor is, ha a saját tempómban haladhatok. Mert a görög betűk kifogtak rajtam. Napokba került, mire valóban felfedeztem bennük a hangokat, és két hétig kellett nézegetnem csak magát az alphabetumot. Ugyanis ez egy egészen másfajta írástechnika, mint a latinoké. Valahogy lágyabb. A hangok határai például néha csaknem teljesen feloldódnak, eltűnnek a semmiben, mintha egy-két tollvonásból kéne kitalálni, hogy mit ábrázol a kép, ami egy darabig még elég nehéz volt nekem. De a grammatikával sem boldogultam olyan könnyen. Rengeteg időm elment a „mi”-végű igékkel és az aoristossal is, nem érttem a mediumot meg a dualist, és már komolyan attól tartottam, hogy nem végzek a kijelölt időre. Különösen, hogy nagyapám sem tudott segíteni. Még ragozni sem volt hajlandó hangosan, úgyhogy jobb híján egyedül kellett boldogulnom. Aztán az egy hónap leteltével megint kaptam egy kis füzetet. A leggyakrabban előforduló kétezer görög szóval, s mert a szavakat néhány nap alatt tökéletesen megtanultam, jutott még idő a grammatikára is.

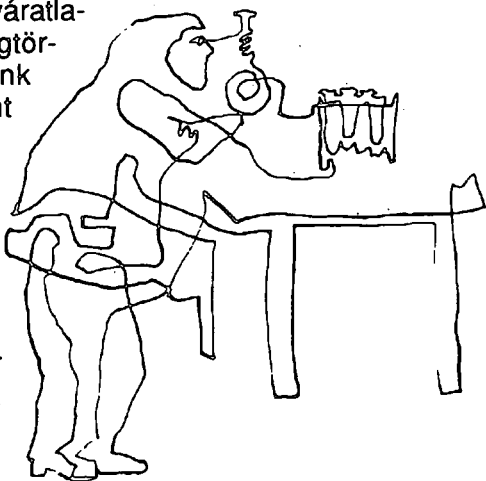
Csak hogy pont aznap, amikor nagyapám a kezembe akarta adni Aiszóposzt, váratlanul elromlott a kandalló, és ez keresztülhúzta a számításait. Először csak nagyon megijedtem, majd volt egy hisztériás rohamom, mivel anyámék azzal vigasztaltak, hogy „vesznek egy másikat”, és estére kicsit tényleg belázasodtam. Még az orvost is kihívták. Egyébként reggel már kutya bajom se volt, de a kandalló nélkül teljesen tehetetlennek éreztem magam. Naphosszat csak gubbasztottam a radiátor előtt, szinte ki se látszottam a plédok közül, és nagyapám sem tudott felvidíteni. Pedig egyenesen meg-

ható volt, ahogy foglalkozott velem. Egy angol nyelvű kis könyvecskéből lefordított néhány történetet, melyekben tragikus és megdöbbentő tizedeket írtak le a lehető legnagyobb részletességgel, ám egy idő után már ez is unalmas volt nekem. Aztán öt nappal később a házmester felhozta a kijavított kandallót. Én persze örültem, sőt, majd kibújtam a bőrömből, de talán mert túlságosan megviselt ez az öt nap, szükségem volt még némi időre, hogy igazán rendbejöjjek. Egyszerűen rossz előjelekkel indult a görögözés, s ezért végül vártunk még egy hetet.

De hiába. Mert bár nagyapám volt annyira tapintatos, hogy Aiszóposzt nem vette újra elő, s én Anakreón versein próbálhattam ki, mit tudok, a kívánt hatás mégis elmaradt. Nem éreztem semmi olyasmit, mint Livius első olvasása közben. Talán a kandalló miatt. Igaz, mindent megértettem azonnal, és egy idő után már nem kellett szótárazni se, de egy fél évig ennél nem történt semmivel se több. Nagyon el voltam keseredve. Néha már azt hittem, hogy nagyapám is belefáradt, és minél jobban erőlködtem, annál biztosabbnak látszott, hogy nem fog sikerülni. Pedig Homéroszon kívül olvashattam mindent, és én valóban kísérleteztem mindennel, ami a kezembe került. Szapphóval és Alkaiósszal például heteket töltöttem el, majd végigvettem a jambikus triászt meg az egész anakreontikát, de megint csak hiába. Sorra kudarcot vallottam mindennel. Longosszal, Lukianosszal és a legjobbakkal is, ám mégis az volt a legszörnyűsegebb, amikor Hérodotoszal sem jutottam semmire. Pedig benne nagyon bíztam. Leginkább Livius miatt, és nagyapám is biztosra ígérte, hogy használni fog. Direkt csodálkoztunk, amiért nem vele kezdtük. Aztán ő sem segített, noha akkor már jó helyen keresgélünk.

Mert Hérodotosz után rögtön Xenophón következett, és a legváratlana-

nabb pillanatban mégis megtörtént, amit igazán már egyikünk sem remélt. Olyan volt, mint amikor évekkel később a laborban apám elejtette azt a hatalmas üveglombikot. Én az ajtóban álltam, és mindent jól megfigyeltem. Szinte még azt is láttam, ahogy kicsúszik a kezéből, hogy aztán óriási robajjal ezer szilánkra törjön. És a szilánkok szertegurultak mindenfelé,

egész helyiséget, csak úgy ragyogtak a délutáni napsütésben. Hát ilyen volt nekem az Anabaszisz. Persze nem mindjárt az elején, bár a történet azonnal magával ragadott, egyenest a szépséges Phrügiába meg Thümbrión falai alá, és ott voltam akkor is, mikor Küroszt a dárda eltalálta. Mert érteni tényleg értettem mindent, vagy mindenestre magát a mesét, csak épp az volt közömbös teljesen, hogy pont görögül olvasom. Legalábbis a negyedik könyv végéig. Amíg a „tízezrek” meg nem érkeztek a hegyhez. „És Thékhész volt a neve ennek a helynek, és az előhad megmászta a csúcst, majd egy pillanatnyi csend után a katonák elkezdtek kiabálni.” Mert a hegy mögött ott volt a tenger, a vakítóan kék messzeség, és a görögök immár tudták, hogy végre hazaértek. Akkor éreztem, ahogy darabokra hullik a testem. Ezer szilánkra. És a szilánkok szertegurultak mindenfelé, szétszóródtak a nyelvben, a prepozíciókban meg a hangsúlyokban, és én benne voltam minden szóban, minden életre kelt igében, a szerkezetekben és a mondatokban is. Ettől kezdve már valóban tudtam görögül.

Olyan hálás voltam Xenophónnak, mint talán még senkinek, és az Anabaszisz után rögtön elővettem a vadászatról írott kis traktátusát, majd A lovasság vezénylését, a Hipparkhikoszt, meg a Küru paideiát. És a kandalló ontotta a meleget. Boldog időszak volt ez. Rengeteget olvashattam görög auktorokat, és különöbben még az se zavart, hogy egy hétvégén megint átfestették a kisszobát. Anyámék főztek egy nagy fazék bablevest, ez volt a „munkaebéd”, nagyapám pedig a festőnek segédkezett. Gyorsan elkészültek. Vasárnap este már a helyükön voltak a bútorok, és éjszaka jó volt érezni a friss festék szagát. Aztán másnap én segítettem nagyapámnak. A könyveket visszapakolni. Annyira élveztem a dolgot, hogy délután kettőig egyfolytában cipekedtem, majd végigdőltem a zöld kanapén – elvégre egy öt éves kisgyerektől ez is szép munka volt –, és csak úgy messziről csodáltam a teli polcokat. De a kisszoba mégis akkor lett kész véglegesen, amikor nagyapám azt a képet is visszaakasztotta a falra.

Az egyetlen képet, amit megtűrt a lakásban. (Egy folyóiratból vágta ki, nem sokkal azután, hogy hazaérkezett.) Én akkoriban még nem tudtam a címét, és fogalmam se volt róla, ki az a Jan van Eyck, de azért nagyon szerettem. Pontosabban nem is a képet szerettem. Mert nem érdekelt sem a háttérben a kerek tükör, sem a baldachinos ágy, sem pedig a mulya képű férfi a nagy kalappal, hanem csak az a gyönyörű nő érdekelt, a zöld ruhás, az én első szerelmem. Miatta vonzanak a terhes nők még ma is annyira, a duzzadt melleik, a csipőjük meg a nagy hasuk, és tulajdonképpen azt sem ta-

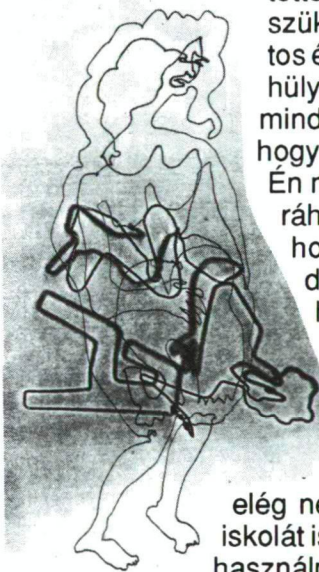
gadhatom, hogy ez néha egészen konkrét, szexuális vonzalom, amiért egy kicsit még szégyenlem is magam.

Egyébként nagyapámnak az efféle perverziókról is megvolt a maga véleménye. Barbár dolognak tartotta valamennyit, bár szerinte a rómaiak és a görögök is barbárok voltak. Legalábbis az okosabbja. Persze nem úgy, mint mondjuk Scythia lakói, vagy a gallok, hanem ilyen perverz módon. Tehát nem kevésbé, csak másképp. Egyszer még azt is kijelen-

tette, hogy „akiből hiányzik ez a barbárság, az szükségképpen kimarad mindenből, ami fontos és magasztos, és jobb esetben is csak egy hülye sznob lehet belőle”. Nem tudom, hogy mindezt mennyire gondolta komolyan, de tény, hogy az ő szájából nagyon hitelesen hangzott.

Én már azt is jellemzőnek tartottam, hogy korához képest irreálisan jó erőben volt, meg hogy nem hiányzott egyetlen foga sem, pedig nem emlékszem rá, hogy valaha is használt volna fogkefét. Mert nagyapám nem tisztálkodott rendszeren. Volt, hogy napokig nem fürdött, és ha anyámék a szó szoros értelmében nem adják a kezébe a tiszta ruhát, akár hetekig is hordta volna a mocskos ingeit. Különben én

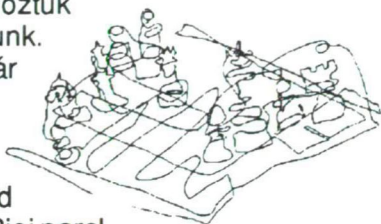

elég nehezen tolerálom az ilyesmit. A kisegítő iskolát is azért utáltam annyira, mert nem lehetett használni a vécét, meg az állandó bűz miatt, ám nagyapámmal kapcsolatban még ez se zavart.

Ráadásul furcsa és néha már-már tényleg perverz ötletei valóban nagy gyönyörűséget szereztek nekem. A Theogonia olvasásakor például egészen megdöbbenő feladatokkal kellett megküzdenem – az istenek testsúlyáról értekezni ugyanis cseppet sem könnyű feladat –, de azért az sem volt semmiség, hogy négy nap alatt lejátszottuk a szalamiszi csatát. A sakktáblán. Hérodotosz alapján és végig szigorúan betartva a szabályokat. A görögök voltak a világos figurák – ebben nem volt vita köztünk –, bár hogy Artemiszia csak gyalogáldozat árán mentse a bőrét, méghozzá közvetlenül a

matt előtt, azt kicsit nehezen hoztuk össze. Pedig többnyire jól haladtunk.

Alig múltam öt éves, amikor már magát Platónt vehettük elő, ami megint csak nagyapám érde-
me volt. Mert Xenophón után

Thuküdidész következett, majd Plutarkhosz, méghozzá előbb a Bioi paral-
léloi, aztán a Moralia néhány darabja, s csak utol-
jára a Szókratészről írott értekezés. És már meg is érkeztünk. Mert Platóntól az Apologia Szokratusz volt a legelső, amit görögül olvashattam el, és Kritónt a börtönbe én is elkísértem kora reggel. Másfél év alatt szinte egyetlen nap sem múlt el anélkül, hogy valamelyik dialógusból legalább egy-két sort ne futottam volna át, s közben egyre szebbnek, már-már valószínűtlenül szépnek találtam minden mondatot. Aztán karácsonyra anyámék egy doboz „építőt” vettek nekem, meg egy csomó műanyagkatonát, és mi felépítettük az Államot a piros szőnyegen. Nagyon megmaradt bennem ez a kép. Ahogy ott kuporgunk a nagyszoba közepén, a fenyőfa alatt, és én azt szerettem volna, ha most már minden örökre így marad.

Anyámék sokáig nem hitték el, hogy végleg elment. Pedig végleg elment. Még akkor télen, és mi nem hallottunk róla soha többé. Én persze tudom, hogy nem halt meg

– bár később mindenki ezt mondta róla –, és azt is tudom, hogy már régen elfelejtett minket teljesen. Őilyen volt. Családi legenda lett belőle, amit anyám kedvéért néha én is tovább-
színezek. Direkt jó, hogy nincsenek konkrétumok. Állítólag fiatal házasságában egyszer felborította az asztalt, mert rossz volt az ebéd, meg küldött a frontról néhány levelet, aztán megmaradtak a ruhái, a könyvei, és anyám őriz még egy-két fényképet is. De más semmi. És ez nem is baj. Mert engem nem bántott, hogy elment, nem voltam szomorú, hanem inkább büszke voltam, amiért olyan sokáig velünk lakott, és még

ma is nagyon jólesik visszagondolni erre az időre. A gyerekkoromra, ami nagyapám eltűnésével örökre és visszavonhatatlanul véget ért.

Anyámék még tényleg évekig várták. Ezt biztosan tudom. Én három hétig. Aztán egy hónapig hangosan motyogtam, kimondtam mindent, ami csak az eszembe jutott, és a szüleim sírtak, annyira meg voltak ijedve. Akkor útra keltem. Olyan útra, amilyenre még

sohasem. A könyvespolc alá toltam egy széket, levettem az Odüsszeiát, majd lefeküdtem a kanapéra, amin addig nagyapám aludt. Emlékszem, hanyatt feküdtem. Elég volt egyetlen mondat. A legelső: „Andra moj ennepe, Músza, polütropon, hosz mala polla plankhthé”, és becsuktam a szemem. Igen, láttam, ahogy életre kelnek a szavak. A sötétben. És láttam, ahogy életre kel maga a sötét is, megmozdul, lüktet és leránt a mélybe, de én túl fáradt voltam, hogy védekezzek, ötéves fáradtságtól volt ólomnehéz minden tagom, és hihetetlenül gyorsan zuhantam lefelé. Három évig tartott, három teljes évig. A legszebb utazás.

Mert álomban Egyiptomban jártam. Hosszú, nagyon hosszú ideig vándoroltam a sivatagban, mindig csak dél felé, olykor kis oázisok jöttek elébem, máskor sebes viharok, és hónapokba telt, mire kiértem a partra. A Nílus partjára, valahol Nag Hammadinál. És nem éreztem fájdalmat, vagy fáradtságot, hanem inkább azt éreztem, hogy élek, hogy most igazán élek, és életemben másodszor fakadtam sírva a meghatódottságtól, aztán pedig már csak azért sírtam, mert jó volt meghatódni és sírni, tudni, hogy milyen tökéletes és szép vagyok. Akkor fák nőttek körülöttem, erdők meg ligetek, és szelíd állatok lakták az erdőket, és madarak. Volt egy kis tó is ott. Megfürödtem a tiszta és hűvös vízben, majd lefeküdtem a parton, és napokig feküdtem mozdulatlanul. Valósággal eggyé váltam a tájjal. Néha én voltam a Nap, máskor a szél, vagy a fák, olykor meg egyszerre minden, és soha nem láttam még szebb vidéket ennél. A fák levelei például mindenütt zöldek voltak, mindenütt egyformán és egészen mélyen, de azért mégis élőn és hitelesen, úgyhogy egyformaságuk cseppet sem volt zavaró. Inkább üdítően hatott. Aztán ő is eljött. Az a kopt lány. Leült mellém a partra, még azt is megengedte, hogy megfogjam a kezét, s bár nem hallottam a hangját, azért értettem minden szavát. Mert koptul még

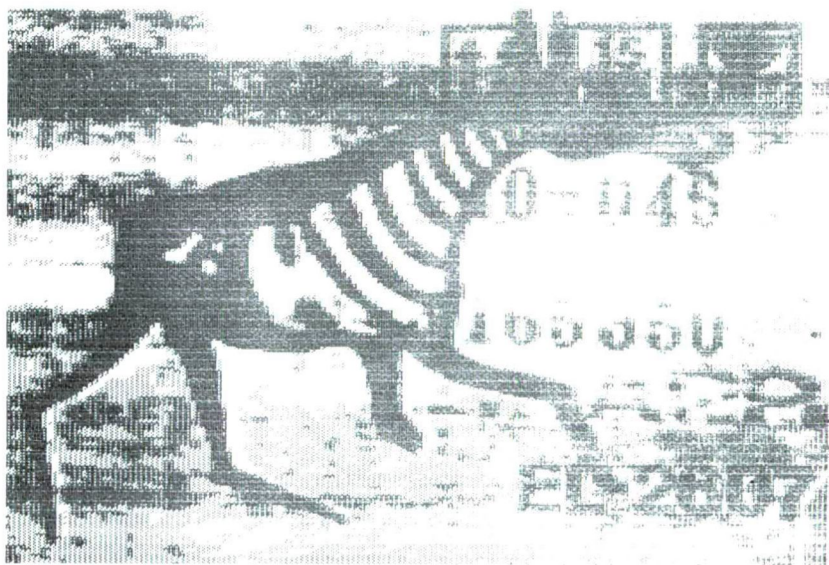

magunkban sem kell kimondani a szavakat. Ez a végső pont, az utolsó állomás.

Egy kórházban ébredtem fel. Három évi alvás után. Azóta már nem olvasok könyveket, fűtyülök az egészre, és másképp próbálok meg boldogulni. Sok mindennel foglalkoztam. Azt is mondhatnám, látványos életet éltem, de persze mindez nem érdekes. Mert velem már minden megtörtént, ami fontos. Amikor a homokból, Egyiptom tűzforró homokjából a szemem láttára kinőttek a fák.

Szeged

*Írta: Latzkovits Miklós
Rajzolta: Erdély Dániel*

Bátai Sándor

Barlangrajz

Napló

Csak a levelek képesek meghozni azt a bizonyosságot, amely egyáltalán lehetővé teszi, hogy reggelenként a mosdótálhoz botor-kálva arcomat a beáramló fénybe fordítsam és a teljes bizalom révén könnyítsek magamon. Ez minden szabadság forrása.

Napjaimat logikával, füttyöréssel és sétával töltöm. Hőn vágyom, hogy több eszem lenne és végre mindent világosan látnék. Vagy ne kellene sokáig élnem.

Az *Eroica* második tételét hallgatva újra megbizonyosodtam, hogy a zene: logika. Nem tudom, hogy a tétel megfordítható-e.

Olyan zenére vágyom, amely egyetlen hangból áll: ahol minden tautológia egy és ugyanaz.

Hajnatra virradóan már nem vagyok itt. Túl sokan ismernek. Rájöttem, hogy velem akarták megtenni, amit magukban nem mertek. Tőlem idegen minden hősiesség. A visszapillantó-tükörből vezetek és sohasem tévedek.

Az igazság nem más. Az erkélyemről látom a sirályokat, ahogy hátulról siklanak a hajnali hullámokra – a mozdulat maga.

Félig elkészültem. Már érzem a megérkezést: más a levegő, fogynak a sirályok, a táj félig üres, a másik fele belőlem telik. Gyakran azt gondolom, hogy meg fogok bolondulni mielőtt végzek magammal.

LEVÉL AZ ESZMÉNYI OLVASÓNAK*

1. Kedves Tacitusom!

Ifjabb Plinius VI. könyvének 16. levelében leírja Tacitusnak, hogyan, milyen körülmények közt lelte halálát nagybátyja, idős Plinius a Vezúv kitörésekor Pompeiben, a Kr. utáni 79. esztendőben.

A levélírónak az a célja, hogy hiteles nyersanyagot szolgáltatson Tacitus *Historiae* című művéhez. Ezért ifjabb Plinius meghallgatta a szemtanúkat, összegyűjtötte a nagybátyja halálával kapcsolatos visszaemlékezéseket.

Mindez rendkívül fontos elemzésünk szempontjából: már az első mondatban megjelenik egy hallgatólagos „Én”, amely minden bizonnyal a Kr. utáni 104. évben írja a levelet Tacitusnak. A levél egyetlen közleménye, amelynek igazságtartalma felől nem lehet kétségünk, így hangzik: „Én, ifjabb Plinius írom ezt a levelet, mégpedig neked, Tacitus, és ebben a levélben elmondom p-t”.

Am mindaz, amit *p*-vel jelölünk, referenciálisan (vagyis a levélen kívüli valóságra vonatkoztatva) homályos. Tény, hogy ifjabb Plinius beszél. De vajon igazat mond-e vagy sem? Csak találgathatunk.

Van azonban a levélben egy hallgatólagos állítás, mintha a levél ezt mondaná: „Esküszöm, hogy *p* igaz”. Mintha ifjabb Plinius szerződést kötne Tacitusszal (és a levél minden olvasójával), s mintha a szerződésben kötelezettséget vállalna arra, hogy csakis az

* Az esszé eredeti címe: *Se il vecchio saperne* (Lettre Internationale 1987. N° 12, printemps, pp. 65–68.)

igazat fogja mondani. Ennek alapján célszerű, ha egyelőre *p*-t elfogadjuk igaznak.

Másrészt Tacitus azzal, hogy felvilágosítást kért ifjabb Pliniustól, mintegy kezességet vállalt barátja adatközlésének hitelességeért.

Ismereteink szerint az ifjabb Plinius által elmesélt történet igaz: legalábbis amit mi történelmi igazságként ismerünk, az azon alapszik, amit ifjabb Plinius Tacitusnak mondott. Amit csak tudunk a dologról, és aminek alapján eldönthetnénk, hogy ifjabb Plinius végül is igazat mond-e vagy sem, ifjabb Plinius leveléből tudjuk. Lehet, hogy ez leverő, de így van.

Azt mondtuk, ifjabb Plinius mondja el *p*-t. Ez így nem pontos. Ifjabb Plinius valójában elmesél valamit, elbeszélése azonban, mint minden elbeszélés, két alkotóelemből tevődik össze, egy *fabulából* vagy történetből, valamint egy beszédformából, amely ezt közvetíti. Az a beszédforma, ami a szöveg felszínén jelenik meg, a beszédforma rendezi el, szerkeszti meg a *fabulát*.¹

Az alábbiakban a levél elemzésével azt próbáljuk kimutatni, hogy a – nagyobb szövegegységek sorozatából rekonstruált – történet mond ugyan valamit, ám a beszédforma, ha mást nem is, de valamivel *többet* mond, mint a történet. És hogy bizony nem könnyű a két szintet elválasztani egymástól, és pontosan meghatározni, hogy mit mond az egyik, és mit a másik.

Ez a kettős játék már az első sorokban tetten érhető. Tacitus csupán felvilágosítást kér ifjabb Pliniustól, semmi többet. Ifjabb Plinius azonban úgy tudja, hogy Tacitus nem adatokat vár tőle; amit Tacitus vár, az az utókornak szánt beszámoló.²

Ifjabb Plinius megmondja kerekén: ha Tacitus a Tudomány áldozatának tünteti fel idősb Pliniust, halhatatlan dicsőség fogja övezni nagybátyja emlékét. A levél bevezetését kétféleképpen is értelmezhetjük. Mintha ifjabb Plinius egyrészt azt mondaná: „a tények magukért beszélnek”, másrészt mintha összekeverné a tényeket a magyarázatokkal. Ifjabb Plinius, persze, nem olyan naiv, hogy ténynek tüntetné fel a magyarázatokat. Neki merőben más a meggyőzőési stratégiája.

2. Levél az eszményi olvasónak

A naiv olvasónak az az első benyomása a levél olvastán, hogy idősb Plinius szántszándékkal kockáztatta életét, és hogy a kötelességtudat meg a tudományos kíváncsiság parancsára sietett a vulkánkitörés helyszínére.

Swierkiewich Róbert munkája

Mármost próbáljuk felbecsülni ennek a naiv olvasónak a reakcióját. Hogy ez a reakció azonos-e az empirikus olvasók többségének vagy a levelet olvasó Tacitusnak a reakciójával, nem tudjuk: Tacitus történeti munkája, a *Historiae* csak Kr. után 70-ig jegyzi fel az eseményeket. Azt viszont nagyon is jól tudjuk, hogy más empirikus olvasók hogyan reagáltak. A hagyomány például – micsoda véletlen! – csakugyan a tudomány mártírjának tünteti fel idősb Plinius, mégpedig épp ifjabb Plinius levele alapján. Hogy Tacitus hogyan olvasta a levelet, nem tudjuk, csak azt, hogy a hagyomány hogyan. Ez az empirikus adat csak megerősíti azt a feltevést, hogy ifjabb Plinius mintegy számolt az eszményi olvasó reakciójával.

Mármost próbáljuk meg a levél beszédformájából kihámozni a *nyers* tényeket, vagyis a *fabulát*, a pőre eseménysort.

Idősb Plinius hajóra száll, hogy a szerencsétlenség színhelyére siessen, mert valójában fogalma sincs róla, hogy vulkánkitöréssel van dolga – sőt, ő a Vezúvot azaddig kihunytt tűzhányónak tekinti [v.ö. *Naturalis Historia*, 3. 62.].³ Még akkor sem fogja fel a helyzet súlyosságát, amikor megérkezik Pomponianushoz Stabiae-ba. Azt állítja, hogy a menekülő földművesek villákat gyűjtöttek fel, és azok égnek a hegyoldalon. Ifjabb Plinius, persze, azt sugallja, hogy nagybátyja csak vendéglátói megnyugtatózására mondott ilyesmit: csakhogy idősb Plinius „ezután lefeküdt, és mély álomba merült”,

mint aki nem tudja, hogy a házat elboríthatja a hamu meg a tajtékkő. Amikor végre megérti, hogy mi történik (nem mondom, beletelt egy kis időbe), már késő. Egy asztmaroham végez vele, vagy – mások szerint – megfullad a gőzben.

Ha csupán a pusztá *fabulát* nézzük, idősb Pliniusnak annyi sütnivalója sincs admirális létére, mint egy közönséges hajósinak; nem ismeri fel a veszélyt, képtelen a mentési munkálatok megszervezésére, sőt, a legkritikusabb pillanatban még flottáját is parancsnok nélkül hagyja. Lehet, hogy rendkívül nehéz feladattal kellett szembenéznie, de tény, hogy nem állott a helyzet magaslatán. Ha nem hal meg, minden valószínűség szerint haditörvényszék elé állítják. De szerencséjére meghalt. És a halál feloldozta.

Ifjabb Plinius sem rejti véka alá ezeket a tényeket: ha nagyon keresi, maga Tacitus is megtalálhatta volna a levélben a szigorú elmarasztalás indokait.

Am bennünket nem a valóságos Tacitus érdekel, akiről semmit sem tudunk, hanem az az olvasó, amelyet szem előtt tart a levelet író ifjabb Plinius *beszédstratégiája*.

Ifjabb Plinius levelének, mint minden irodalmi szövegnek, nem az empirikus olvasó a címzettje, hanem az eszményi olvasó; a levél beszédstratégiája olyan eszményi olvasót tart szem előtt, aki feltételezhetően együttműködik a szerzővel, és a szöveget az eszményi szerző akarata, azaz az objektív szövegstratégia szerint értelmezi. Persze, nem muszáj okvetlenül azonosulnunk az eszményi olvasóval, azt viszont okvetlenül fel kell ismernünk, hogy a levél miféle eszményi olvasót feltételez, amikor felfedi beszédstratégiáját.

Eloolvasni és meghatározni azokat a stratégiákat, amelyeket ifjabb Plinius a metaszöveg szintjén alkalmaz, annyi, mint megérteni, hogy a levél miféle utasításokat ad az eszményi olvasónak, és hogy miképpen fejti ki meggyőző hatását. A levél ugyanis nem (csupán) azt állítja valamiről, hogy igaz. Az is célja, hogy Tacitusszal (vagy az utókorral) elhitesse: idősb Plinius csakugyan hős volt, és hogy Tacitus mindezt írja is meg történeti munkájában. Vagyis a levél valamit *elhitetni* akar, és valamit *elvégeztetni*.

Hogy az eszményi olvasót rábírja a megfelelő együttműködésre, a szövegnek néhány beszédstratégiát kell alkalmaznia, a szerző hol *gázt ad*, hol *üresbe kapcsol*, és szigorúan kidolgozott terv szerint mossza össze a közlés fórumát a közölt tartalom fórumával. De még ezzel sem mondtunk el mindent. A *fabula* ugyanis nem csupán a óvalósnak" álcázott események világát veti latba, latba veti a hiedelmek, szándékok, vélemények és szenvedélyek

világát is, és nem csupán az eszményi olvasóét, hanem a *fabulában* szereplő hősökét is.

A beszédstratégia csak akkor jár eredménnyel, hogyha az eszményi olvasónak soha sem sikerül megtudnia, hogy az adott pillanatban éppen ki beszél. Itt a „hangok” dialektikájáról van szó – hogy én is Gérard Genette⁴ szóhasználatával éljek –, ezzel a dialektikával játszik a szerző, és biztos a siker, hacsak az olvasó, átugorva a különböző szinteket, el nem végzi, ahogyan mi is elvégeztük, a levél metaszövegének kritikáját.

3. Tulajdonképpen ki beszél?

A levél elején van egy sugalmazott *ego* (a *scribam* ige alanya), az *ego* ifjabb Pliniust, a szerzőt jelöli, aki Kr. után 104. esztendő táján írta levelét. Ifjabb Plinius (a továbbiakban *P/1*) meghatározott időben (a továbbiakban *t0*) és meghatározott világban (a továbbiakban *W0*) ír (ezt a világot azonosnak tételezzük fel a valósággal, illetve ennek egyik múltbeli pillanatával). Persze, mindezzel némiképp leegyszerűsítjük a dolgot, dehát mégiscsak abból kell kiindulnunk, hogy nem valami narratív fikcióval, hanem afféle „minden napos történettel”, illetve, ahogyan ma mondanánk, valóságos ese-ményről beszámoló krónikával van dolgunk. Ha ugyanis narratív fikcióról volna szó (ilyenek például a *Clarissa* vagy a *Veszedelmes viszonyok* levelei), fel kellene tételeznünk, hogy van egy másik alany is, nevezetesen *P0*, a nyelvi aktus létrehozója, míg a szöveg *egoja* valójában fiktív alany, amely, szerves része lévén az elbeszélés világának, nem azonos a szerzővel. De, mint mondtuk, egyelőre elfogadjuk (legalábbis amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik), hogy a magát hitelesnek feltüntető szövegben megnyilatkozó én azonos a szöveg létrehozójával, azaz a levél szerzőjével. Vagyis elfogadjuk, hogy ifjabb Plinius mint történelmi személy és a levélben megnyilatkozó *ego* egy és ugyanaz, illetve, hogy a szövegnek Tacitus a címzettje.

Elég az hozzá, hogy a második bekezdésben *P/1* elmeséli Tacitusnak egy történetet, amelynek egy bizonyos *P/2* a hőse: *P/1* elmeséli, mi történt vele húsz évvel azelőtt Misenumban, a Kr. utáni 79. augusztus 24-én. Vagyis olyan levéllel van dolgunk, amely *t0* időben keletkezett, ám egy másik időről, pontosabban egyszerre több idősíkról beszél. Ezeket az idősíkokat a következőképpen jelölhetnénk:

t/3 = augusztus 24-ének délutánja, amikor megjelenik a külö-

nös felhő, és idősb Plinius kiadja a parancsot a gyorsnaszád felszerelésére;

$t/2$ = idősb Plinius távozása és halála, vagyis augusztus 24-ének estéje és 25-e közti időszakok sorozata;

$t/1$ = augusztus 26-a, amikor ifjabb Plinius értesül a történetkről.

Azt a pillanatot, amikor $P/1$ átvált a *fabula* idejére ($t/3$), a jelen időnek *imperfectummal* való felcserélése jelzi („Éppen Misenumban volt” – *Erat Miseni... regebat*). Hogy itt narratív világról van szó, azt időhatározók beiktatása („Augusztus 24-én déltájban” – *Nonum kal. Septembres*), a korábbi időszakhoz tartozó személyek (a nagybácsi meg az anyja, az első mint az *erat* ige alanya) bevezetése, illetve bizonyos tulajdonságok elismerése („személyesen látta el a flottaparancsnoki tisztét” – *regebat classem*) emeli ki. Ezek a nyelvi eszközök mintegy magától értetődővé teszik, hogy a bevezetés (amelyben ifjabb Plinius $P/1$ -ként beszél) észrevétlenül átcsúszik a bevezetésbe illesztett másik történetbe, amelynek ifjabb Plinius által felidézett alanya $P/2$ vagyis azonos ifjabb Pliniusszal.

Az egymásba illesztett történeteket az alábbi diagrammal lehetne ábrázolni:

$P0$ Ifjabb Plinius mint a közlési aktus empirikus alanya (Kr. u. 104.)

$P/1$ Ifjabb Plinius mint narrátor vagy elbeszélő hang, a közölt közlemény $P0$ -val azonos alanya (Kr. u. 104.)

$P/2$ mint a *fabula* szereplője

A – idősb Plinius és

M – az anyja mellett. Kr. u. 79-ben ($t/3...t/1$)

A *FABULA*

A *SZÖVEG*

4. Világstruktúrák

A $P/2$ kalandjait elmesélő *fabulát* $P/1$ közleményéből kell extrapolálnia az együttműködésre kész olvasónak. Naivság volna a második bekezdést azonosítani a *fabulával*. Valójában a második bekezdés a magja annak a közleménynek, amelyből a *fabulára* következtetni lehet.

Az olvasó tulajdonképpen egyazon narratív világ különböző időbeli állapotait extrapolálja. Hadd hivatkozzam itt azokra a meghatározásokra, amelyeket a *Lector in fabula* című könyvemben javasoltam: amikor az elbeszélés világának szereplői egyik időszíkból

Urban Stonehenge (USA, San Francisco)

átkerülnek egy másikba, megváltoztatják egyes esetleges tulajdonságaikat, azokat a lényegi tulajdonságaikat viszont megőrzik, amelyek révén felismerhetjük, illetve más szereplőktől megkülönböztethetjük őket. A $t/3$ időszakban például idősb Plinius tudós és római admirális (lényegi tulajdonság), s egyelőre eleven ember (esetleges tulajdonság); $t/2$ -ben ennek a tudósnak és római admirálisnak néhány kellemetlen élményben van része; $t/1$ -ben pedig ugyanez a tudós és admirális egy szerencsétlen véletlen következtében meghal.

Bennünket most nem az érdekel, hogy egyazon narratív világ különböző állapotait összehasonlítsuk egymással (ez a narratív világ mellesleg megegyezik azzal, amelyet enciklopédikus ismereteink alapján „valóságosnak” tekintünk), hanem az, hogy $P/1$ -nek, vagyis a $P0$ időben megfogalmazott beszédaktus alanyának, illetve (az eszményi olvasóval azonosított) Tacitusnak bizonyos ismereteik vannak idősb Plinius halálára vonatkozólag. Ennek ellenére $P/1$ – amikor elmeséli Tacitusnak, mi történt a $t/3$ -as időszakban – már más ismereteket tulajdonít magának és idősb Pliniusnak.

Mindebből az következik, hogy két különböző ismeretvilággal van dolgunk, egyrészt $W0$ -val (ez a $W0$ – amellel, hogy ez a „valóságos” világ – egyszersmind azonos a $P/1$, a Tacitus, illetőleg a mai olvasó ismeretvilágával), másrészt a $WNC/t/3$ -mal, ez utóbbi azoknak az ismereteknek a világa, amelyeket a $P/1$ narrátor az általa elmesélt történet szereplőinek tulajdonít.⁵ $P/1$ magáról beszél meg a nagybátyjáról, arról, hogy ők ketten, egy emberöltővel korábban, egy „rendkívül különös fajta felhő” vesznek észre az égen, és hitelt adnak a p -vel jelzett közleménynek (ez a p valójában a $WNC/t/3$ -mal jelzett ismeretvilágnak a tartalma).

Magyarán, ifjabb Plinius a Kr. utáni 104-ben már tudja, amit a Kr. utáni 79. év augusztus 24-én sem ő, sem a nagybátyja nem tudhatott, nevezetesen azt, hogy az a „rendkívül különös fajta felhő” a Vezúvból tört fel, és hogy a felhő valójában mérges gáz, hamu meg gőz elegye. Ám $P/2$ meg a nagybátyja számára ez a különös felhő csupán érdekes és megmagyarázhatatlan természeti tüemény, semmi más. $P/1$ és Tacitus számára viszont nyilvánvaló, hogy a felhő halálos veszedelem.

A *fabula* szereplői tehát a $WNC/t/3$ -mal jelzett narratív világhoz tartoznak, ennek a narratív világnak a szereplői $P/2$, A (idősb Plinius), M (az anya), N (a felhő) és S (a Vezúv). Ezen a világon belül meg kell különböztetni egy másik, WNC -vel jelzett ismeretvilágot. A WNC nem más, mint a történelmi személyek ismeretvilága (itt, szerencsére, megkönnyíti dolgunkat, hogy azon az emlékezetes augusztus

24-én ifjabb Pliniusnak is, idősb Pliniusnak is meg az anyának is ugyanazok a hiedelmei): ebben a másík ismeretvilágban a felhőnek semmi köze a Vezúvhoz, itt a felhő különös ugyan, de nem veszedelmes, és ami ennél is fontosabb, nincs semmiféle kapcsolat közte és idősb Plinius leendő halála között.

P/1 (illetve a Kr. utáni 104-ben élő eszményi olvasó) ismeretvilágában ugyanazokkal a szereplőkkel találkozunk, ezek a szereplők viszont sokkal több tulajdonsággal vannak felruházva, olyan tulajdonságokkal, amelyek nemcsak egyénileg, de egymással való viszonyukban is jellemzik őket. Idősb Plinius már tudós és halott admirális, a felhő a Vezúvból tört fel, és a tűzhányó idézi majd elő idősb Plinius halálát, sőt, ez a halál már be is következett.

A két ismeretvilág közti különbségek korántsem mellékesek, hiszen a *t/3*-mal jelzett időszakban idősb Pliniusnak fogalma sincs róla (nem tudja vagy nem hiszi), hogy a felhő halálos veszedelmet jelent, eszébe se jut, hogy a Vezúvnak is köze lehet a jelenséghez (épp ellenkezőleg, a Vezúvot kihunyt tűzhányónak tekinti), és – ez a legfontosabb – azt se tudja, hogy már nem él sokáig. De ha így áll a helyzet, nem is olyan vakmerő az az elhatározása, hogy tüstént hajóra száll, mint lett volna akkor, ha – nem mondom, hogy, holmi próféta módjára, előre látja, hogy mi vár rá, de legalább – egy kicsit bölcsebben értelmezi a látottakat.

Az elmondottak alapján két különböző narratív világgal van dolgunk: míg *WNc t/3* a *P/1* által elmesélt történet szereplőinek ismeretvilága (itt, terjedelmi megfontolásból, csupán idősb Plinius hiedelmeire térünk ki, ifjabb Pliniusnak meg az anyának – mellel idősb Pliniuséval azonos – hiedelmeivel nem foglalkozunk), a *W0 t/0* az a világ, amelyet *P/1* meg Tacitus ismer.

Ezt a világot *S*-sel jelzett szükségszerű tulajdonságok strukturálják: olyan tulajdonságok, amelyek kölcsönös viszonyukban határozzák meg a szereplőket; ilyenformán a maga módján mindegyik szereplő hozzájárul a többi szereplő azonosságképezéséhez, mivel mindegyik szereplő meghatározott és az adott világ struktúrájához nélkülözhetetlen viszonyban van a többi szereplővel.

Ezt a két világot az alábbi két ábrával lehetne szemléltetni:

A – idősb Plinius

N – felhő

S – Vezúv

nRa – az a viszony, amely olyannak határozza meg a felhőt, amilyenek idősb Plinius a *t/3*-as időszakban csakugyan látta.

nRs – az a viszony, amely a vulkánkitörés következményeként határozza meg a felhőt.

sRa – az a viszony, amely idősb Plinius halálát a Vezúv kitörésével hozza összefüggésbe.

<i>WNc t/3</i>	<i>nRa</i>	<i>nRs</i>	<i>sRa</i>
<i>N/1</i>	+	-	-
<i>A/1</i>	+	-	-
<i>S/1</i>		-	-

<i>W0 t/0</i>	<i>nRa</i>	<i>nRs</i>	<i>sRa</i>
<i>N/2</i>	+	+	
<i>A/2</i>	+		+
<i>S/2</i>		+	+

Rögtön látni, hogy az első világban egyetlen szereplő sincs ugyanolyan (S-sel jelzett) szükségszerű viszonyokkal felruházva, mint a második világ szereplői. Valójában *N/1*-nek, *A/1*-nek és *S/1*-nek az égvilágon semmi köze sincsen *N/2*-höz, *A/2*-höz és *S/2*-höz; a két világ közti kapcsolat merő illúzió, a névazonosság következménye. Mivel a levél mindvégig felhőről meg tűzhányóról beszél, azt hisszük, mindvégig ugyanarról a felhőről, ugyanarról a tűzhányóról van szó. Ám ha a két különböző világ strukturálásának szempontjából nézzük a dolgot, rögtön kiderül: hiába illetik a szereplőket ugyanazzal a névvel a két különböző világban, korántsem ugyanazokról a szereplőkről van szó. Az idősb Plinius ismeretvilágában szereplő felhő, huszonöt esztendővel korábban, nem ugyanaz a felhő, amely, huszonöt esztendővel később, Tacitus ismeretvilágában bukkan fel.

Így, ahogyan a *Lector in fabula* című művemben is kimutattam, két olyan narratív világ, amelynek szereplői más-más S-sel jelzett szükségszerű tulajdonságokkal rendelkeznek, sohasem kerülhet kapcsolatba egymással. Olyan ez, mint amikor egy eretnek evangéliumban egy Jézus nevezetű egyénről olvasunk, aki nem Isten fia, akinek nem egy Mária nevezetű asszony az anyja, aki nem Betlehemben született, és aki tetejébe cukorbetegségben hal meg, egy dús lakomán, Capri szigetén. Aligha szükséges bizonygatani, hogy – hiába a kihívó névazonosság – ennek az evangéliumnak nem ugyanaz a Jézus a hőse, mint akiről a kánoni evangéliumok beszélnek (még akkor sem, ha történetesen ennek is van egy Lázár nevezetű barátja, és ezt is perbe fogták valamiért Poncius Pilátus idején). Nos, az imént elemzett két világ esetében is ugyanez a helyzet.

5. A közlés stratégiája

De kanyarodjunk vissza *P/2*-nek *P/1* által elmesélt történetéhez. *P/1* – mondjuk meg mindjárt – tisztességesen elmondja, mit hittek, mit gondoltak történetének szereplői a Kr. utáni 79. esztendő augusztus 24. napján. Mint minden jó elbeszélőnek, akinek a szereplők lélektani ábrázolása, illetve az igazság meg a káprázat közti tragikus különbség a fontos, *P/1*-nek is ki kellett volna aknáznia ezeket a különbségeket. Gondoljuk csak meg, milyen drámai feszültséggel mesél el Sophoklesz egy hasonló helyzetet, amikor Oidipusz képtelen felismerni a – Tiresias és az olvasó előtt oly nyilvánvaló – igazságot.

Márpedig mi *P/1* közlési stratégiája? Az első bekezdés éneke arra emlékezteti Tacitust, amit az nyilván nagyon jól tud, vagyis hogy idősb Plinius természeti katasztrófában lelte halálát, hogy ez a szerencsétlenség elevenen él az utókor emlékezetében, és hogy nagybátyja rászolgált az örök dicsőségre. Vajon miért hangsúlyozza ezeket a magától értetődő adatokat, amelyekről Tacitusnak is tudomása lehetett? Azért, mert ifjabb Plinius ezzel készíti fel az eszményi olvasót arra, hogy az úgy lépjen be a *WNc t/3*-as világba, hogy a *WO t/O* világban szerzett ismereteinek poggyászát is magával vigye.

A második bekezdésben ifjabb Plinius idősíkot vált: az igeidő megváltoztatásának amolyan *flash-back* hatása van, és tulajdon világának egyik régebbi állapotába röpíti vissza az eszményi olvasót. Csak az a baj, hogy az olvasó világának e korábbi állapotában a szereplőknek olyan hiedelmeik vannak, amelyek nincsenek összhangban az olvasó tudásával.

Első pillantásra ifjabb Plinius nagyon is becsületesen jár el, hiszen őszintén megmondja: sem ő, sem a nagybátyja nem tudták, honnan is jött tulajdonképpen az a felhő. De azon nyomban közli Tacitusszal, mégpedig zárójelben, hogy a felhő a Vezúvból tört fel: a zárójel az idősíki (és az ismeretvilág) újabb változását jelzi, mégpedig a *t/O* időbe való visszatérést, amelyet az igeidő megválasztása is hangsúlyoz: „*Cognitum est postea... Vesuvium fuisse*” („Csak később tudódott ki, hogy a Vezuviusból...” [tudniillik „szállt fel...”]). Az eljárás ellen nyelvtani (jelentéstani vagy szófüzéstani) szempontból nem emelhetünk kifogást, pragmatikus hatásával azonban más a helyzet: *P/2* és idősb Plinius ismeretvilágának kellős közepébe hirtelen belecsúszik *P/1* és Tacitus ismeretvilága. Innentől fogva az olvasó akaratlanul is *N/2*-ként gondol a felhőre (holott a történet szereplőinek szemében a felhő, sajnos, továbbra is *N/1*).

De van még egy másik csúsztatás is. *P/2* meg a nagybátyja szemügyre veszik a felhőt, amely „*candida interdum, interdum sordida*” („olykor fehér volt, olykor szennyes és foltos”) – de ez, semmi kétség, csupán esetleges tulajdonsága *N/1*-nek. Ami itt ifjabb Plinius, aki látszólag még mindig a *P/2* egoja, de aki valójában mint *P/1* beszél, azt is megjegyzi, hogy a felhő azért volt „olykor fehér, olykor szennyes és foltos”, mert „hol földet kapott fel, hol hamut” („*prout terram cineremque sustulerat*”), vagyis azért, mert magával ragadta a vulkánkitörés salakját. Márpedig az az *N/2* tulajdonsága, nem pedig az *N/1*-é.

Ezúttal nem jelzi semmiféle zárójel az idősíki és az ismeretvilág megváltozását. Épp ellenkezőleg: a beszédforma csak növeli az időbeli zűrzavart azzal, hogy itt **plus quam perfectumot** (*sustulerat*) használ, szemben a szövegrészt uraló **imperfectummal** (*diffundebatur, vanescebat*). A fabula logikája szerint ez az eljárás nagyon is helyénvaló, hiszen a felhő előbb kapja fel a salakot, a hamut meg a földet, és csak ezután, ennek következtében látszik hol fehérnek, hol szennyesnek és foltosnak. Ami azonban helyénvaló a *fabula* szempontjából *W0*-ban, *P/2* ismeretvilágának szempontjából már korántsem az, hiszen *P/2* csak *később* szerez tudomást minderről. Vagyis *P/1* elmondja az igazát, amely megegyezik az eszményi olvasóéval, de nem azonos *P/2* igazával. Az olvasó, persze, elvben rájöhetett volna a turpisságra. De hogyan is várhatnánk el tőle ilyesmit, amikor az igeidők és a diszkurzív közbeszúrások játéka olyan ügyes, olyan meggyőző?

Hogy mire megy kiez a játék? Arra, hogy elhitesse az eszményi olvasóval: idősb Plinius nagyon is tudatosan ment elébe végzetének, ugyanolyan világos fejjel, mint amely a jelenetet szemlélő olvasót jellemzi. Mintha az olvasó, az augusztus 24-i Vezúv előtt ülve, mozivászonra vetítve nézné történelmi ismereteink jól ismert filmjét, miközben fogalma sem volna róla, hogy a mozivászon idősb Plinius mögött van (vagy legalábbis kívül a látómezején).

Ezért állítja a magát *P/2*-nek feltüntető *P/1*, hogy amikor idősb Plinius üzenetet kapott a „fenyegető veszedelemtől megrémült Rectinától”, „megváltoztatta szándékát, s amit a tudós érdeklődésével kezdett, mint életmentő folytatta” (*vertit... consilium et quod studioso animo inchoaverat obit maximo*). Jogos tehát a feltételezés: amikor megkapta Rectina üzenetét, idősb Plinius nyomban felfogta, mi is a helyzet. Hogy a felhő a Vezúvból jön, azt lehet, hogy megértette, de hogy a Vezúv milyen veszedelmet tartogat a számára (*sRa*), aligha. Ifjabb Plinius ezt írja, minden szégyenérzet nélkül: „sietve igyekszik oda, ahonnan mások menekülnek, s a kormányt

Swierkiewich Róbert munkája

egyenesen a veszélybe irányítja...” (*rectumque cursum, recta gubernacula in periculum tenet, adeo solutus metu*), vagyis, fittyet hányva a veszélynek, valósággal rohan a halálba. Ugyanaz az idősb Plinius, aki alighogy megérkezik Pomponianushoz, lefekszik aludni!

Azért a szerzőben néha a becsületesség kerekedik felül, és nem ködösíti el teljesen az igazságot: „Minthogy oda [mármint Stabiae-ba] még nem ért el a veszély” (*Quamquam nondum periculo appropinquante*), idősb Plinius biztonságban érzi magát, holott még bőven lett volna idő a menekülésre. Az olvasó azonban tudja, hogy idősb Plinius Stabiae-ban halt meg, és amikor látja, hogy arrafelé irányítja hajóját, akaratlanul is Odüsszeuszra gondol, aki új utazásra indul, hogy valahol Héraklész oszlopainál érje utol a halál.

Ez a folytonos idősíkváltásból megszerkesztett történet a néző-pont gyors váltogatásáé is. Mintha felváltva két világra irányulna egy reflektor fénycsóvjája: az olvasó, valamilyen optikai csalódás folytán (akárcsak a mozinéző, aki folyamatos jelentsornak látja a filmkockák gyors egymásutánját), egyetlen történetet lát, holott a két egymásra vetített világ nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen egymással. Mindezt az „itt a piros, hol a piros” játékhoz is hason-

líthatnánk: az áldozat azt hiszi, tudja, melyik gyufaskatulya alatt van a piros golyó, de a mutaványos fürgébb nála, és az áldozat mindig az üres skatulyát emeli fel. Ifjabb Plinius azt csinál az eszményi olvasóval, amit akar.

Amikor ifjabb Plinius, a harmadik bekezdésben, utoljára szólítja meg Tacitust (*finem... faciam*), az valóságos magasiskolája a kép-mutatásnak: én, *P/1*, a *P/2*-vel történekről már nem kívánok beszélni (micsoda hazugság!), térjünk hát vissza a jelenbe (mintha eddig állandóan a múltban lett volna!), mert idáig, kedves Tacitus, egy másik világba képzeltek magunkat. De térjünk most vissza az elbeszélés idejéből abba a világba, amelyben élsz...

Ugyanis ezt jelenti a „zárom hát soraimat”. És most, kedves Tacitus – így ifjabb Plinius – már könnyű a dolgod, csak át kell alakítanod ezt a tisztességes krónikát, ezt a semleges és tárgyilagos dokumentumot történeti értekezéssé, amelyben már a te válladra nehezedik az értelmezés felelőssége, mert, ugyebár, más az egyszerű tényközlés, és más az utókornak szánt Történelem.

Márpedig ha valaki, épp ifjabb Plinius értelmez, ifjabb Plinius írja az utókornak szánt Történelmet: ifjabb Plinius abban a hitben ringatta magát, hogy levelét Tacitus beépíti majd történeti művébe, ezért alattomosan befolyásolni akarta Tacitust, meg akarta határozni az idősebb Pliniusszal foglalkozó fejezet hangját. Ez a fejezet azonban nem létezik: lehet, hogy Tacitus meg sem írta, de az is lehet, hogy elveszett. A Történelmet végül is ifjabb Plinius írta meg. A levél tehát elérte célját. Ahogyan enciklopédikus tudásunk is bizonyítja, mindmáig elhittük, hogy idősb Plinius csakugyan a tudomány volt az áldozata.

Szerencsére minden szöveg legalább két eszményi olvasót vesz célba: az elsőnek együtt kell működnie a szerzővel, csakis így értelmezheti a szerző szándékának megfelelően a szöveget; a másodiknak azonban az a dolga, hogy leírja – és értékelje –, miképpen hozza létre a szerző az első szint olvasatát.

Kérdés, hogy ifjabb Plinius minek is örült volna jobban, ha az az olvasó mond ítéletet felette, akit rászedett (és aki elhitte, hogy csakugyan idősb Pliniusnak kívánt levelében emléket állítani), vagy az az olvasó, akit nem tudott rászedni, de aki értékeli a szöveg meggyőzőési stratégiáját (vagyis azt az emlékművet, amelyet ifjabb Plinius önnönmagának állított). Aki leleményesen és nagy műgonddal hazudik, az meg is szeretne győzni bennünket, de azt is szeretné, ha lelepleznénk, és megdicsérnénk bravúros föllentéséért. A gyilkos is csak azért vallja be néha a büntetlenül maradt

gaztettet, hogy elismertesse nyomozójával, ezegyszer túljártak az eszén.

Könnyen lehet, hogy ifjabb Plinius, akinek kisujjában volt a retorika, mindkét olvasótípust szem előtt tartotta.

És az is lehet, hogy Tacitus azért hallgatott el, mert belátta: adatközlője még nála is jobban ért a történetíráshoz.

Torino
Budapest

Umberto Eco
fordította: Ádám Péter

JEGYZETEK

1. Ebben az esszében a lehetséges narratív világoknak azt az elméletét alkalmazom, amelyet *Lector in fabula* (olaszul: Milano, Bompiani, 1979; franciául: Párizs, Grasset, 1985) című művemben fejtettem ki. Jóllehet az esszé ennek a könyvnek az áttanulmányozása nélkül is érthető, világos, hogy az eszményi olvasónak ismernie kell ezt a könyvet.
2. Ami az eredeti szöveget illeti, lásd Pline le Jeune, *Lettres*, II. kötet, IV–VI. könyv, texte établi et traduit par Anne-Marie Guillemin, Párizs, Les Belles Lettres, 1967. A levelet a szerző osztotta fel három fő fejezetre, és a kiemelések is tőle valók. (Magyar fordítás: Ifjabb Plinius Levelek, fordította Borzsák István, Maróti Egon, Muraközy Gyula, Szepessy Tibor, Európa Kiadó, 1981. A szerző által elemzett levelet Maróti Egon fordította.)
3. V.ö. A. N. Sherwin-White, *The Letters of Pliny*, Oxford, Clarendon Press, 1966.
4. V.ö. Gérard Genette, *Figures III*, Párizs, Le Seuil, 1972.
5. Hogy egy kicsit azért megkönnyítsem az olvasó dolgát, emlékeztetem a *Lector in fabula*-ban elmondottakra: *W0* azonos a valóságosnak tartott referencia-világgal. *WN* az elbeszélés vagy a fabula világa; ezt a *WN*-t különböző idő-síkokban (*t/n...t/1*) lehet elemezni. A *WNC* nem más, mint a *WN*-világ szereplőit jellemző hiedelmeknek, reményeknek, véleményeknek (és magatartásformáknak) a világa a Történelem adott pillanatában. Én tehát, a *W0*-világban, elmondhatom a *Piroska és a farkas* meséjét; a mese *WN*-nel jelzett narratív világában *Piroska*, adott pillanatban, valóságosnak képzeletileg tulajdon illúzióinak *WNC t/n* világát, ahol az ágyban fekvő személy azonos a kislány nagymamájával (holott az olvasó, a *WN* világ talaján állva, jól tudja, hogy az nem a nagymama, hanem a gonosz farkas).
1. Kedves Tacitusom! Nagybátyám halálának leírását kéred tőlem, hogy a valósághoz minél hívebben adhasd át az utóknak. Hálás vagyok érte, mert tudom, ha te örökléd meg halálát, halhatatlan dicsőség fogja övezni. Mert igaz, hogy már az is szinte örökké híressé tenné, hogy oly gyönyörű vidék pusztulásával, olyan emlékezetes szerencsétlenség alkalmával érte a vég,

mint ahogy egész városokat és lakókat is; s az is igaz, hogy számos maradandó művet alkotott; mégis a te műved halhatatlansága a legfőbb záloga az ő örök emlékezetének. Boldognak tartom azokat, akik az istenek segítségével olyan tetteket vittek véghez, amelyeket érdemes följegyezni, vagy olyan műveket írtak, melyeket érdemes elolvasni; a legboldogabbak azonban azok, akiknek mind a kettő sikerült. Ezek sorába kerül nagybátyám a maga és a te könyveid révén. Így hát annál szívesebben vállalom, sőt, követelem a magam számára ezt a megbízatást.

2. Éppen Misenumban volt, és személyesen látta el flottaparancsnoki tisztét. Augusztus 24-én déltájban anyám közli vele, hogy rendkívül nagy és különös fajta felhő tűnt fel. Nagybátyám már túl volt a napfürdőzésen és a hideg lemosdáson, s most leheveredve éppen uzsonnázott és olvasott. Azonnal saruját kérte, és felment egy magaslatra, ahonnan a legjobban megfigyelhette a rendkívüli jelenséget. Távolról nem tudtuk megállapítani, melyik hegyről tört fel a felhő, csak később tudódott ki, hogy a Vesuviusból. Alakja leginkább a lombos fenyőéhez hasonlított, mert hosszan magasba nyúló őtörzse" fent mintegy szerteágazott, bizonyára azért, mert a kitörő gőz ereje felhajtotta, majd, amikor az csökkent, s már nem emelte, vagy talán saját súlyánál fogva is, széltében elomlott. Olykor fehér volt, olykor szennyes és foltos, aszerint, hogy földet vagy hamut kapott fel. A tudós férfiú elég jelentősnek látta ahhoz, hogy közelebbről akarja megvizsgálni. Megparancsolta, szereljenek föl egy gyorsnaszádot: nekem is megengedte, hogy vele menjek, ha kedvem van rá. Én azt feleltem, hogy inkább dolgozom. Történetesen éppen ő bízott rám valami írnivalót. Ahogy kilépett a házból, levelet kapott a fenyegető veszedelemtől megrémült Rectinától, Tascus feleségétől; kérte, hogy mentse meg veszedelmes helyzetéből (az ő villájuk ugyanis a hegy tövében feküdt, és csak hajón menekülhettek). Erre megváltoztatta szándékát, s amit a tudós érdeklődésével kezdett, mint életmentő folytatta. Négyezerős hajókat bocsátott vízre, s maga is felszállt, hogy segítséget vigyen – nemcsak Rectinának, hanem még sokaknak; mert a partvidék, kellemes fekvése miatt, igen sűrűn lakott volt. Sietve igyekszik oda, ahonnan mások menekülnek, s a kormányt egyenesen a veszélybe irányítja, annyira félelem nélkül, hogy a szerencsétlenség minden mozzanatát, minden jelenetét, ahogy szemébe ölik, lediktálja, vagy maga jegyzi fel. Ahogy közeledtek, egyre forróbb és sűrűbb hamu hullott a hajóra, majd tajtékkövek meg fekete és átizzott, a tűzben megrepedezett kődarabok. Hirtelen zátony meredt eléjük, és hegyomlás zárta el partot. Egy darabig habozik, visszaforduljon-e, de azután a kormányosnak, aki a visszatérést tanácsolta, így szól: „Bátraké a szerencse! Előre Pomponianushoz!” Pomponianus Stabiae-ban volt, az öböl túlsó partján (a tenger ugyanis öblöt vágott itt az enyhe ívben bekanyarodó partba). Bár oda még nem ért el a veszély, már közelről látható volt, és ha tovább növekszik, közvetlenné válhatott; ezért Pomponianus hajóra rakatta holmiját, készen a menekülésre, ha az ellenszél elűli. Mikor nagybátyám, a neki kedvező széllel, hozzá hajózott, átölelte remegő barátját, csillapította, bátorította, és hogy rettegését a maga nyugalmaival oszlassa el, fürdőbe vitette magát; fürdés után leheveredik és megebédel, jókevéen vagy – ami nem kisebb lelki erőre vall – jókedvet színlelve. Közben a Vezuvis hegyéből több helyen széles lángnyelvek és magas tűzoszlopok csaptak fel; vakító fényüket még növelte az éjszaka sötétsége. Nagybátyám,

hogy a rémületet enyhítse, azt erősítgette, hogy a földművesek riadt menekülésükben otthagytak tüzei és üresen hagyott villák égnék a síkságon. Ezután lefeküdt, és mély álomba merült; akik az ajtaja előtt elmentek, hallották kövérsége miatt nehéz és ziháló lélegzetvételét. Közben az udvart, amelyből szobája nyílt, annyira ellepte és feltöltötte a hamuval vegyes tajtékkő, hogyha még tovább is a hálószobában marad, többé nem tud kijönni. Ezért felkeltették, és visszatért Pomponianus és a többi vir-rasztó társaságába. Közösen megbeszélik, hogy a házban maradjanak-e, vagy a szabadban járkáljanak; mert a gyakori és erős földremlésektől megintogtak a házak, és mintha kimozdultak volna helyükből, ide-oda hajladoztak. A szabad ég alatt viszont a tajtékkövek hullásától kellett tartaniuk, bár ezek könnyűek és likacsosak voltak. Így azután, összehasonlítva a veszélyeket, az utóbbit választották; nagybátyám, mert az erősebb érv a gyengébbet, a többiek, mert a nagyobb félelem a kisebbet győzte le bennük. Párnákat tettek a fejükre, és kendővel leköttették; így védekeztek a köeső ellen. Máshol már felkelt a nap, ott sötétebb és sűrűbb volt az éj, mint bármikor; csak lángcsóvák és különböző fényjelenségek enyhítették. Elhatározták, hogy kimennek a partra, és közelről nézik meg, csillapodott-e már valamennyire a tenger; de még mindig viharos és haragos volt. Ő egy leterített vitorlára heveredett, s újra meg újra hideg vizet kért és ivott. Mikor azután a lángok és a kénköd, a lángok hírnöke miatt a többiek futásnak eredtek, ő is felkelt. Két szolgájára támaszkodva felállt, de nyomban összerogyott; gondolom, a sűrű gőz akadályozta a lélegzésben, és elzárta légzőcsövét, amely amúgy is beteg, szűk volt, úgyhogy gyakran fulladozott. Mikor a harmadik napon azután, amelyet ő utoljára látott, visszatért a nappali világosság, megtalálták a testét, éppen, sértetlenül, úgy volt felöltözve, ahogy volt. Külsőjéről inkább alvónak, mint halottnak látszott.

3. Közben én és anyám Misenumban... – de ez már nem tartozik a történethez, és te csak az ő halálának körülményeit akartad megtudni. Zárom hát soraimat. Még csak azt teszem hozzá, hogy mindazt sorra vettem, aminél magam jelen voltam, vagy amit nyomban megtörténte után hallottam, amikor leginkább az igazsághoz híven szokták elmondani. Te válogasd ki, amit fontosnak tartasz, mert más levelet írni és más történelmet, másképp ír az ember jó barátjának, másképp mindenkinek. Minden jót!

Az encián előszobája

– rétegek –

31.

*mert kicsurog belőle a lila
hát nem is olyan mint a padlizsán*

*a hasonlatoktól egyébként
fosok
vagy tíz éve*

*a padlizsánban van valami
a Földközi-tenger csigáiból
amikor csúszkálnak
a földre döntött dór oszlopok
tárnicsárnyékában*

*a forma
igen a forma bennük az örök
ezt érdem megfigyelni*

*és az ezüst bököttűket
amikkel fölébresztik egymást
pirkadatkor
eső múltán
hogyan aztán visszafeküdjenek
a lila porcelántokba*

32.

*azt mondja hozott nekem
és felmutatja
olyan kék mint a jácint
márciusi
sok apró amforája
hozott így ledugaszolva*

hogy el ne rohadjon a színe
ki ne rohanjonb előle
neki a galériaerdőnek
sikongva (mint a keskenyvágányú
zsuzsivonat)
és hogy benne mind
az a hajnali kősókrisztály
csak éppen feloldva
hisz tudható nem a felhőktől
a szétszerelt ásványoktól
marad ilyen átváltozatlan
akár a rádió alatt
mert meg kell adni
a szobában is
a végtelenség érzetét
mondja és nevet
hogy hozott nekem egy dunsztos
tengerbefőttét

33.

ez az éjszakai csiga
sorról sorra
gyönyörtől villognak bunkócska szemei
a négy szem nyákos
ahogy sorról sorra
ahogy szokás az latinmód
csiszolja
radírozza a betűket
míg semmi sem marad a papírokon
üzengessen mindenki ahogy tud
ne sorokká törten
ne a sorokban
hisz mennyivel szebb
a csiganyállal behúzott
hajnali sok cellulózláp
és mennyivel
ha lecsúszik róluk
minden önhitt
szőrösögő toll

34.

ahogy befülelek a tárgyakba
jó hallani
ott csend van

semmi csapzott vergődés
tébolyult dal
önfeledt pengetés
fürgé kések kocogása

a kinyilatkoztatásnak
tömör az alakzata
s leolvad róla az árnyék
az elgurult
a szekrény alatti homály
csöndjébe belenőtt
az elfelejtett citrom
dalol
a penészsárga papagájban

36.

varjak és apácák kerengenek
a terített havon –
a hársládikóban viszik az ünnepet

kisatírozza a mozgást
a ceruzafény –
grafitvonal és
még egy grafitvonal

37.

azt a két percet add nekem
ami hátravan a feltámadásig

38.

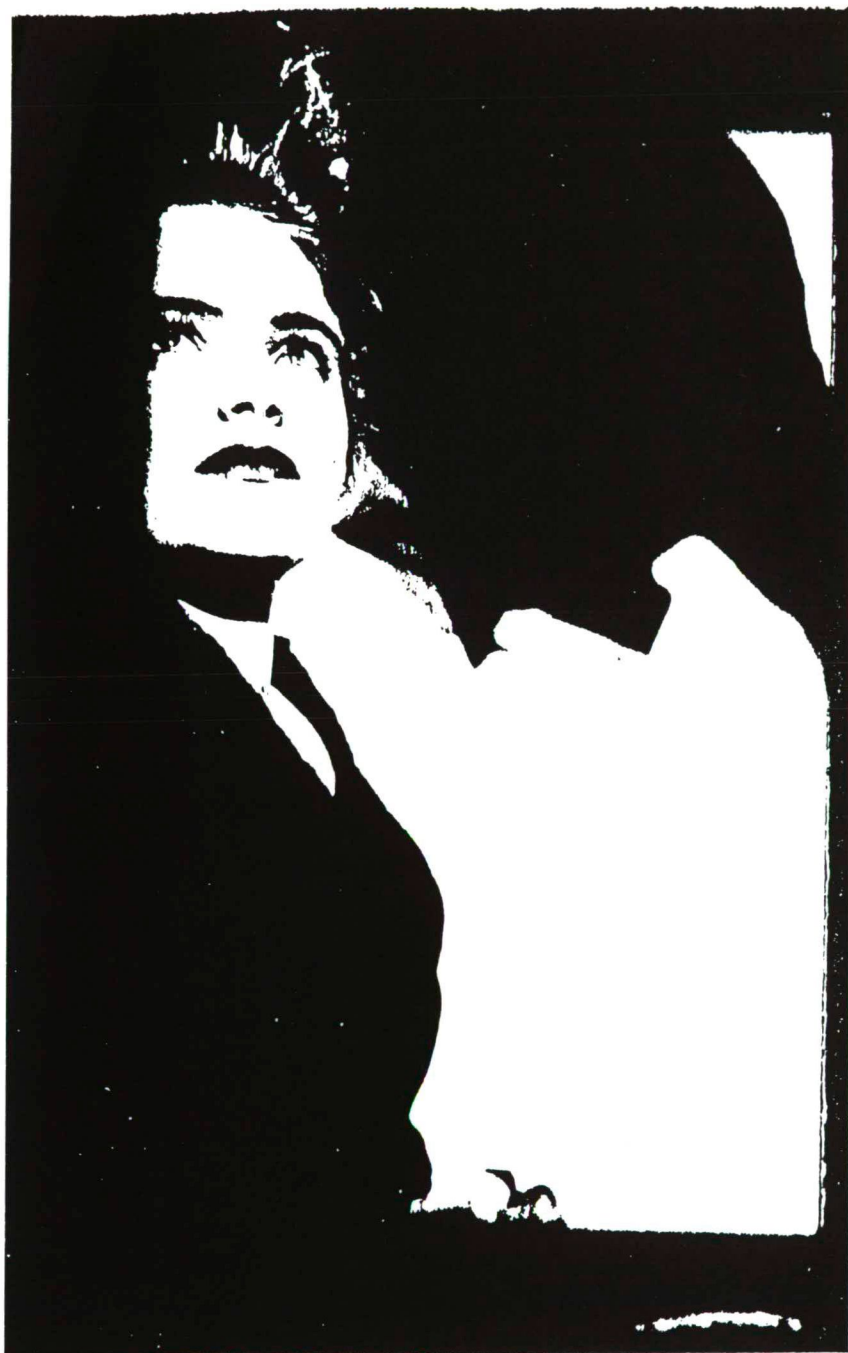
akár az urán
feleződik s ragyog
a délután

39.

a térre én raktam két padot
s én aki bontom a cseresznyeágot
kikevertem a színt is
a háttérbe húzódtok háznak
s én játszom a kövön
mint fény én csúszkállok
én szereltem össze
ez áprilisi nappalt
amely közepében állok

Veszprém

Géczi János

Szabolcs László munkája

A műtől a szöveg felé*

Az utóbbi néhány év során megváltozott elképzelésünk a nyelvről, és ennek következményeként az (irodalmi) műről is, mivel az, legalábbis fenomenális létét a nyelvnek köszönheti. Ez a változás természetesen összekapcsolódik a többi között a nyelvészetben, antropológiában, marxizmusban és pszichoanalízisben végbemenő jelenlegi átalakulással (az összekapcsolódás fogalmát itt szándékosan semleges értelemben használom: semmiféle meghatározottságot, legyen bármilyen összetett és dialektikus, nem implikál). A mű fogalmát érintő változás nem feltétlenül ezeknek a tudományoknak a belső megújulásából származik, hanem inkább összetalálkozásukból egy olyan tárgy szintjén, amely hagyományosan egyiküktől sem függ. *Interdiszciplináris kutatás*, amit ma a tudományos tevékenység egyik fontos elemének tartanak, nem jöhet létre egyszerűen különböző, specializált kutatási területek ütközéseiből. Az interdiszciplináris munka nem csendes művelet: akkor lehet hatékony, ha a régi tudományok összetartása megszűnik – ezt a folyamatot a divat hirtelen ugrásai talán még hangosabbá teszik –, hogy egy új tárgy, egy új nyelv jöjjön létre, mely nem tartozik egyik konfrontálódó tudományterülethez sem.

Pontosan ez, a kategorizálásban felmerülő nehézség teremti meg egy bizonyos mutáció diagnosztizálásának lehetőségét. Azt a mutációt azonban, amely, úgy tűnik, hatalmába keríti a mű fogalmát, nem szabad túlértékelni: a változást, amelynek része, inkább

* Az írás lelőhelye: Textual Strategies – Perspectives in Post – Structuralist Criticism. ed. Josué V. Harari. New York, Cornell UP, 1979.

nevezhetjük episztemológiai váltásnak [*glissement*], mint teljes szakításnak [*coupure*], amilyen például, úgy tartják, a múlt században végbement, a marxizmus és freudizmus megjelenésével. Hasonló törés azóta nem következett be, és azt mondhatjuk, hogy az utóbbi száz évet egyfajta ismétlésben éltük végig. Ma a történelem, a mi történelmünk, csak elmozdulást, variációt, meghaladást és elutasítást engedélyez. Ugyanúgy, ahogy az einsteini tudomány megköveteli a *vonatkoztatási pontok relativitásának* figyelembe vételét a tanulmányozott tárgynál, a marxizmus, freudizmus és strukturalizmus közös erőfeszítései megkövetelik az irodalom esetében, a *skriptor*, az olvasó és a megfigyelő (a kritikus) viszonyának relativizálását. A *mű* fogalmával szemben – e hagyományos fogalmat régóta, sőt ma is amolyan newtoni szellemben fogjuk föl – ma föltűnik az igény egy új tárgy iránt, mely a korábbi kategóriák elcsúsztatásával, vagy kifordításával jönne léte. Ez a tárgy a *Szöveg*. Tudom, hogy ez a szó ma divatos, és ezért gyanús bizonyos körökben, de pontosan ezért szeretném áttekinteni a legfontosabb problémákat, melyek metszéspontjában ma a *Szöveg* található. Ez a probléma-felvetés inkább kijelentés mint érvelés, pusztá jelzés mintegy, megközelítés, mely „megelégszik” azzal, hogy metaforikus marad. Nos, következzenek a problémák; módszerrel, műfajjal, jellel, pluralitással, leszármazással, olvasással (aktív értelemben) és gyönyörrel kapcsolatban.

1. A *Szöveget* nem szabad meghatározott tárgyként elgondolni. Értelmetlen volna szövegek és művek materiális elválasztását megkísérlni. Különösen vigyáznunk kell, nehogy azt mondjuk, hogy a művek klasszikusok, míg a szövegek avantgarde-ok. Megkülönböztetésük nem történhet egy, a modernitás nevében összeállított, durva lista alapján, hogy aztán eldöntsük, hogy egyes irodalmi produkciók „belül” vannak, avagy „kívül”, az időrendben elfoglalt helyük alapján. Egy nagyon régi mű is tartalmazhat „valamennyi szöveget”, míg a kortárs irodalom jó része egyáltalán nem szöveg. A különbség a következő: a mű konkrét, egy könyv-helyet tölt ki (például a könyvtárban); a *Szöveg* ellenben egy módszertani mező.

Ez az ellentét felidézi Lacan megkülönböztetését „a valóság” és „a valóságos” között: az egyik látszódik, a másik megnyilvánul. Ugyanígy, a művet láthatjuk a könyvesboltokban, katalóguscédulákon és olvasmánylistákon, míg a szöveg feltárja, artikulálja magát bizonyos szabályok szerint, vagy azok ellenében. A művet kézben, a szöveget a nyelvben tartjuk: csak diskurzusként létezik. A *Szöveg* nem a mű felbomlása; inkább a mű a *Szöveg* képzeletbeli farka. Más szóval, a *Szöveg* csak a cselekvésben, a létrehozásban tapaszt-

talható meg. Ebből következik, hogy a Szöveg nem állhat meg, például egy könyvtári polc végén; a Szöveg alapvető mozgása a *keresztülvágás* [*traversée*]: keresztülvág egy, akár több művön.

2. Hasonlóképp, a Szöveg nem „ül le” a (jó) irodalommal; nem fogható föl egy hierarchia, vagy egyszerű műfaji osztályozás részeként. Ami a Szöveget teszi, éppen ellenkezőleg (vagy, pontosan), a régi osztályozásokkal szembeni szubverzív erő. Hogyan lehetne Georges Bataille-t besorolni? Regényíró, költő, esszéista, közgazdász, filozófus vagy misztikus? A válasz olyannyira bizonytalan, hogy az irodalmi kézikönyvek rendszerint inkább elfeledkeznek Bataille-ről; mégis, Bataille szövegeket írt – sőt, talán mindig ugyanazt a szöveget.

Hogy a Szöveg osztályozási problémákat vet föl, azért van, mert magában foglalja a határok megtapasztalását. Thibaudet beszélt valamikor (erősen korlátozott értelemben) határ-művekről (mint Chateaubriand *Rancé élete* című műve, amely ma valójában „szövegnek” tűnik): a Szöveg az, ami a kimondás szabályainak (racionalitás, olvashatóság stb.) határáig megy el. A Szöveg igyekszik magát éppen a *doxa* határán *túlra* helyezni (vajon a közvéleményt – demokratikus társadalmaink alapelemét, melyet erőteljesen segít a tömegtájékoztató – nem a korlátai, kirekesztő ereje, *cenzúrája* határozza meg?). Azt mondhatjuk, szó szerint, hogy a Szöveg mindig *paradox*.

3. Míg a Szöveget a jelhez való kapcsolatban közelítjük meg, és éljük át, addig a mű egy jelöltre záródik. Kétféle jelentési módot tulajdoníthatunk ennek a jelöltnek: egyrészt feltételezhetjük, hogy a jelölt nyilvánvaló, s ebben az esetben a mű a „betű tudományának” (filológia) tárgyává lesz, másrészt, ha feltesszük, hogy a jelölt titkos és végső, kutatnunk kell utána, s így a mű valamilyen (marxista, pszichoanalitikus, tematikus) hermeneutikától, interpretációtól függ. Röviden, a mű maga működik általános jelként, s így a Jel kultúrájának egy intézményes kategóriájává válik. Ezzel szemben a Szöveg a jelölt vég nélküli elhalasztását végzi [*le recul infini du signifié*]: a Szöveg *késleltető*; tere a jelölőé. A jelölőt nem szabad őa jelentés első pillanatának”, a jelentés előszobájának tekintti, hanem inkább annak *utóhatásának* [*après coup*]. Ugyanígy, a jelölő *vég nélkülisége* sem valamilyen kimondhatatlanságra utal (egy megnevezhetetlen jelöltre), hanem a *játékra*. Az örökös jelölő létrehozása a szöveg mezejében nem azonosítható valamiféle organikus érési folyamattal, vagy az elmélyülés hermeneutikai folyamatával, hanem inkább az elmozdulások, átfedések és variációk sorozat-mozgásával. A Szöveg logikája nem átfogó (nem azt akarja meghatá-

rozni, hogy „mit jelent a mű”), hanem metonimikus; és az asszociációk, kapcsolódások és utalások mozgása szimbolikus energiák felszabadulásával jár. A mű (a legjobb esetben) mérsékelten szimbolikus (szimbolizmusa kifulladás, elakadás), a Szöveg azonban radikálisan szimbolikus. *Az a mű, amelynek szervesen szimbolikus természetét befogjuk, felfogjuk és befogadjuk, valójában szöveg.*

Így a Szöveget visszaadhatjuk a nyelvnek: strukturált, mint a nyelv, de középpont nélküli, lezárhatatlanul (itt megjegyezhetjük, válaszul a gúnyos megjegyzésekre, melyek a strukturalizmus „divatörületére” céloznak, hogy az az episztemológiai kiváltság, melyet manapság a nyelvnek tulajdonítunk, éppen a nyelv e paradox struktúrájának – végpont, vagy középpont nélküli rendszer – felfedezéséből ered).

4. A Szöveg plurális. Ez nem azt jelenti, hogy több jelentése van, inkább hogy megvalósítja a jelentés pluralitását, *redukálhatatlan* pluralitást. A Szöveg nem jelentések egymás mellett létezése, hanem átjárás, keresztülvágás; vagyis neki nem az értelmezés felel meg, legyen az bármilyen liberális, hanem a robbanás, a szétterjedés [disszemináció]. A Szöveg pluralitása nem tartalmának többértelműségétől függ, inkább az azt összeszövő jelölők *sztereografikus pluralitásától* (etimológiailag a szöveg szövet; a *textus*, amiből a szöveg szó ered, „szőtte[s]”) jelent.

A Szöveg olvasóját egy tétlen szubjektumhoz hasonlíthatnánk (aki a „képzetetés” kikapcsolta¹⁾: ez a meglehetősen üres szubjektum egy völgy peremén mendegél, melynek alján egy *vádi* húzódik (a *vádi* szót itt valamiféle idegenszerűség jelzésére használom). Amit lát, az sokrétű és egyszerűsíthetetlen; heterogén, különálló anyagokból és szintekből bomlik ki: fényekből, színekből, az élővilágból, hőből, levegőből, zajkitörésekből, rikoltó madárhangokból, a völgy túloldaláról jövő gyermekzsivajból, ösvényekből, taglejtésekből, közel és távol lakók ruháiból. Mindezek a *(meg)történések* részben azonosíthatók: ismert kódokból erednek, de kombinációjuk különös, ami a barangolást különbözősként határozza meg, s az így csak különbözősként ismételhető meg. Ez történik a Szöveg esetében: maga is csak különbségként létezhet; (ami nem jelenti az „individualitását”); olvasata szemelfaktív (a szöveg bármilyen induktív-deduktív tudományát illúzióvá teszi – a szövegnek nem létezik „nyelvtana”), és mégis teljesen át van szöve idézetekkel, utalásokkal és visszhangokkal. Ezek kulturális nyelvek (és melyik nyelv nem az?), régiek és újak, melyek keresztülvágják a szöveget egyik végétől a másikig, hatalmas sztereofóniában.

Minden szöveg, egy másik szöveg intertextje lévén, maga is

az intertextualitáshoz tartozik, amit nem szabad összekeverni a szöveg eredetével: a mű „forrásait” és a „rá gyakorolt hatásokat” keresni annyi, mint kielégíteni a leszámazás mítoszát. Az idézetek, melyekből a szöveg épül anonimek, visszakereshetetlenek, és mégis, *már olvasottak*: idézőjel nélküli idézetek. A mű nem borítja föl a monisztikus filozófiákat, melyek számára a pluralitás maga a gonosz. Ezért, ha a műhöz hasonlítjuk, a szöveg mottója az ördög által megszállt ember szavai lehetnek: „Légió a nevem, mert sokan vagyunk.” (Márk 5,9)

A plurális, vagy ördögi szöveg, amely elkülönözteti a szöveget a műtől, komoly változásokat hozhat az olvasás gyakorlatában, és pontosan azokon a területeken, ahol a monologizmus látszik törvényszerűnek. A Szentírás néhány „szövege”, melyeket hagyományosan a teológiai (történeti, vagy anagógikus) monizmus egységesített, talán átadja magát a jelentés széttöredezésének, vagy a mű, mostanáig eltökélten monista, marxista interpretációja talán tovább materializálhatja magát, önmaga sokasításával (persze, ha a marxista intézmények ezt megengedik).

5. A mű a leszámazás folyamatának foglya. Három dolgot értek ezalatt: a műnek a külvilág általi *meghatározottságát* (a faj, majd a történelem által), a művek *egymásra következését* és a mű *kapcsolódását* a szerzőhöz. A szerzőt a mű atyjának és tulajdonosának tartják; az irodalmi kutatás ezért megtanulja *tisztelni* a kéziratot és a szerző kinyilvánított intencióit, míg a társadalom a szerzőnek a műhöz való jogi viszonyát tételezi (ez a szerzői jog, ami viszonylag újkeletű; Franciaországban egészen a forradalomig nem volt érvényben).

A Szöveg ellenben az atya kézjegye nélkül olvasható. A Szöveg metaforája is különbözik a műétől. Az utóbbi egy *organizmusra* utal, amely az élő kiterjeszkedése, „fejlődés” (árulkodóan többértelmű – biológiai és retorikai – szó) során nő. A Szöveg metaforája a Háló [*réseau*]: a Szöveg kiterjedését valamilyen *kombinatorika*, *rendszertan*² (ez a kép közelíti a modern biológia nézeteihez az élő szervezetről) szabályozza.

Ezért semmiféle alapvető „tisztelettel” nem tartozunk a Szövegnek: az széthúzható (éppen ezt tette a középkor két, tekintélyes szöveggel, a Bibliával és Arisztotelésszel). A Szöveg atya garanciája nélkül olvasható: az intertext helyreállítása paradox módon eltörli a leszámazás fogalmát. Nem arról van szó, hogy a szerző nem „térhet vissza” a Szövegbe, az ő szövegébe; csakhogy ezt már kizárólag, úgymond, „vendégként” teheti. Ha a szerző regényíró, beleírja magát a szövegbe mint egy szereplőt, mint egy másik,

szőnyegbe szőtt figurát; kézjegye már nem kiváltságos és atyai, inkább mulatságos. „Papír szerzővé” válik: élete már nem történeteinek forrása, hanem maga is egy történet, mely párhuzamosan fut művével. Megfordulnak a dolgok: a mű befolyásolja az életet és nem az élet a művet: Proust és Genet művei lehetővé teszik, hogy az életüket szöveggént olvassuk. Az „élet-rajz” szó visszanyeri etimológiájával egyező, erős értelmét. Ugyanakkor a megszólalás őszintesége, ami az irodalmi erkölcs valóságos őkeresztje” volt, hamis problémává válik: az Én, amely a szöveget írja, sohasem több papír-Énnél.

6. A mű általában a fogyasztás tárgya. Nem demagógiának szánom, amikor itt az úgynevezett fogyasztói társadalomra utalok, de tudomásul kell vennünk, hogy ma a mű értékei” (ez végeredményben az „ízlés” alapján történő értékelést jelenti), és nem a valóságos olvasási folyamat alapján teszünk különbséget könyvek között. Nincs strukturális különbség a „művelt” olvasás és az esetleges, metrón történő olvasás között. A Szöveg (már csak gyakori „olvashatatlansága” miatt is) lecsapolja a mű fogyasztói lényegét és újra föltölti mint játékot, feladatot, létrehozást és cselekvést. Ez annyit jelent, hogy a Szöveg előírja az írás és olvasás távolságának eltörlését (vagy legalábbis csökkentését), de nem az olvasónak a szövegbe vetítését fokozva, hanem a kettő egyetlen jelentési folyamattá [*pratique signifiante*] való összekapcsolásával.

Az írást az olvasástól elválasztó távolság történeti: a legnagyobb társadalmi megosztottság korszakában (a demokratikus kultúrák megjelenése előtt) mind az írás, mind az olvasás osztálykiváltság volt. A korszak nagy irodalmi kódja, a retorika az írást tanította (még ha az eredmény általában nem szöveg, hanem beszéd volt is). Lényeges, hogy a demokrácia megjelenése megfordította a rendet: a (közép)iskola ma azzal büszkélkedik, hogy a (jól) olvasást tanítja, nem az írást.

Valójában az olvasás, a fogyasztás értelmében, nem játék a szöveggel. A „játék” itt teljes többértelműségében értendő. A szövegnek magának is van játéka (ahogy az ajtónak a sarokvasakon, vagy ahogy bármely szerkezetnek lehet „játéka”); az olvasó pedig kétszeresen is játszik: a Szöveget játszva, ahogy az ember egy játékot játszik, olyan gyakorlatot keres, amely reprodukálhatja a Szöveget; de, hogy ez a gyakorlat ne egyszerűsödjék valamilyen passzív, belső utánzásra (hiszen éppen a Szöveg áll ellen az ilyenfajta egyszerűsítésnek), az olvasó játszik a Szövegen, a szó zenei értelmében is. A zene története (mint gyakorlat, nem mint „művészet”) éppen párhuzamosan fut a Szöveg történetével. Volt olyan idő,

amikor sok „gyakorló” zenekedvelő volt (legalábbis egy bizonyos osztályon belül), amikor a „játék” és a „zenehallgatás” csaknem elválaszthatatlan volt egymástól. Azután, egymást követően, két szerep különült el: egyrészt a *tolmácsé* [interpreter], akire a polgári közönség átruházta saját játékát; másrészt a zenekedvelőé, aki figyelt, de nem tudott játszani. Ma, a posztszeriális zene megtörte a „tolmács” szerepét, arra kényszerítve, hogy bizonyos értelemben, a partitúra társszerzője legyen, aki inkább kiegészít, mint „tolmácsol”.

A Szöveg jórészt ilyen, új típusú partitúra: az olvasó cselekvő részvételét követeli. Ez nagy újítás, hiszen rákényszerít, hogy feltegyük a kérdést: „Ki végzi be a művet?” (a kérdés Mallarmétól származik, aki azt akarta, hogy a közönség *hozza létre* a könyvet). Ma csak a kritikus *végzi be és ki* a művet. Nyilvánvalóan az olvasás fogyasztássá redukálása felelős az „unalomért”, amit a modern („olvashatatlan”) szöveggel, vagy az avantgarde filmmel és festménnyel találkozó emberek egy része érez; az unalom annyit jelent, hogy az ember nem képes létrehozni a szöveget, játszani, felnyitni, „működésbe hozni” azt.

7. Ez sugallhat még egy utolsó közelítést a Szöveghez, a gyönyör felől. nem tudom, hogy létezett-e valaha is hedonista esztétika, de bizonyosan létezik a műhöz (legalábbis bizonyos művekhez) kapcsolódó gyönyör. Élvezem olvasni és újraolvasni Proustot, Flaubert-t, Balzac-ot és még – miért ne? – Alexandre Dumas-t is; de ez a gyönyör, bármilyen intenzív, és bármennyire mentes is minden előítéllettől, részben a fogyasztás gyönyöre marad (kivéve, ha különleges kritikai erőfeszítéssel párosul). Ha olvashatom is ezeket a szerzőket, tudom, hogy nem *írhatom újra* őket (hogy ma már nem lehet „úgy írni”); ez a lehangelő bizonyosság elég, hogy elválassza az embert a műveklétrehozásától, abban a pillanatban, ahogy távoll(i)ságuk megalapozza modernségünket (mert mi a „modernség”, ha nem annak teljes belátása, hogy nem írhatjuk újra ugyanazokat a műveket). A Szöveg viszont az élvezethez [*jouissance*], az elhatárolódás nélküli gyönyörhöz kapcsolódik. A jelölő rendjéhez tartozó Szöveg a maga társadalmi utópiájának része: történelem előttiént a Szöveg megvalósítja – ha a társadalmi viszonyok áttetszőségét nem is – legalább a nyelvi viszonyok áttetszőségét. Olyan térré lesz, melyben egyik nyelv sem tartja hatalmában a másikat, melyben minden nyelv szabadon terjedhet.

Ez a néhány megállapítás, törvényszerűen, nem jelenti egy Szöveg-elmélet megfogalmazását. Ez nem pusztán az előadó hiányosságainak tudható be (azonkívül, sok vonatkozásban csupán megismételtem néhány új kutatási eredményt); sokkal inkább annak

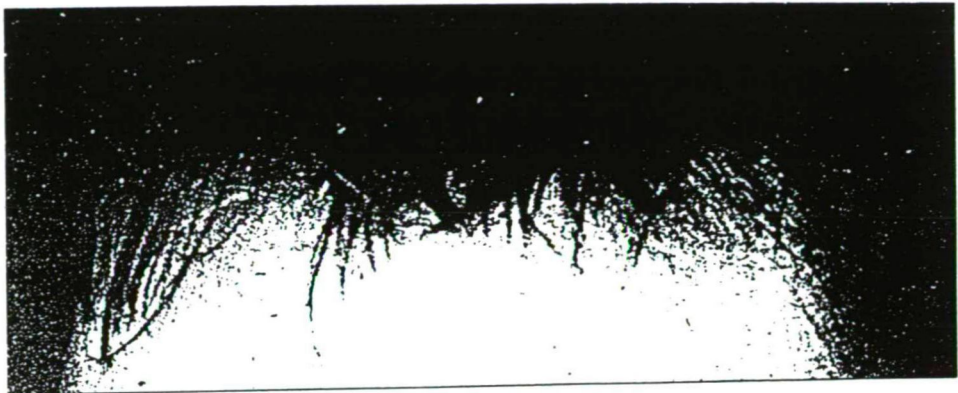
a ténynek, hogy a Szöveg elmélete metanyelvi beszédben nem kifejthető. A metanyelv megsemmisítése, vagy legalábbis megkérdőjelezése (mert átmenetileg szükségessé válhat a visszatérés hozzá), része magának az elméletnek. A Szövegről szóló diskurzus magais csak „szöveg” lehet, keresés és textuális erőfeszítés, hiszen a Szöveg a *társadalmi* tér, amely egy nyelvet sem hagy biztonságban, érintetlenül, amelyben egyetlen beszélő szubjektum sem sajátíthatja ki a bírót, a tanárt, az elemzőt, a gyóntatót vagy a megfejtő szerepét. A Szöveg elméletének azonosulni kell az írás gyakorlatával.

Párizs
Szeged

Roland Barthes
Fordította: Kovács Sándor

JEGYZETEK

1. „Qui aurait détendu en lui tout imaginaire.” A *képzetes* nem egyszerűen a valóságos ellentéte: lacani értelemben az összes „kép” [image] tartománya, dimenziója, legyen az tudatos vagy tudattalan, észlelt vagy elképzelt.
2. A *rendszer* az élő formák osztályozásának tudománya (vagy módszere).

Tenke István

Laurie Anderson

VÁROS ÉS EGYETEM

Bibó István írásáról

Bibó Istvánnak az Akadémiai Könyvtár kézirttárában őrzött hagyatéka számos fontos, mindeddig kiadatlan dokumentumot rejt. Ebben az anyagban Ms 5116/26 jelzet alatt található Szent-Györgyi Albert egy, 1945 decemberében tartott előadásának gépelt másolati példánya, *Az egyetem, az akadémia és a tudomány válság* címmel. Szent-Györgyi, mint a szövegből kiderül, az egyetem és az akadémia lehetséges viszonyát, a közöttük megállapítandó optimális munkamegosztást szerette volna tisztázni, „újrafogalmazni”. Fölfogása szerint a tudományt az akadémiának kell művelnie, az egyetemnek csak oktatnia kell, s a két funkció keverése nem célszerű. Konceptiójáról – talán az akadémián, talán más szervezetben, nem tudjuk – vitát rendeztek, s e nyilvános vitában Bibó István is részt vett. Hozzászólása, melyet most közlése szűnk, gépelt formában maradt ránk, de – külső alakjából, a gépelés formájából ítélve – ez csupán csak a gyorsírásban rögzített szöveg transzliterálása, gépbe való áttétele. A szöveget ezért Bibó István több helyen javította; kihúzott belőle, beleírt, tömörített és pontosabbra fogalmazott részeket. A hozzászólás mindazonáltal így sem a végleges változat, a szövegnek címe sincs, a javításokat Bibó valami okból félbehagyta, nyitva hagyva ezzel egyes szöveghelyek szándékolt értelmét. Van például olyan szövegrész, amelyet Bibó szögletes zárójellel közrefogott, de nem lehet eldönteni (talán maga Bibó sem döntötte le magában), hogy ez a rész kihagyandó-e, vagy esetleg átírandó. Teljesen autentikus, a szerzői javítások bizonytalanságait is érzékeltető szöveget így csak egy kritikai kiadásban lehetne adni. E mostani közlés tehát csak egyetlen

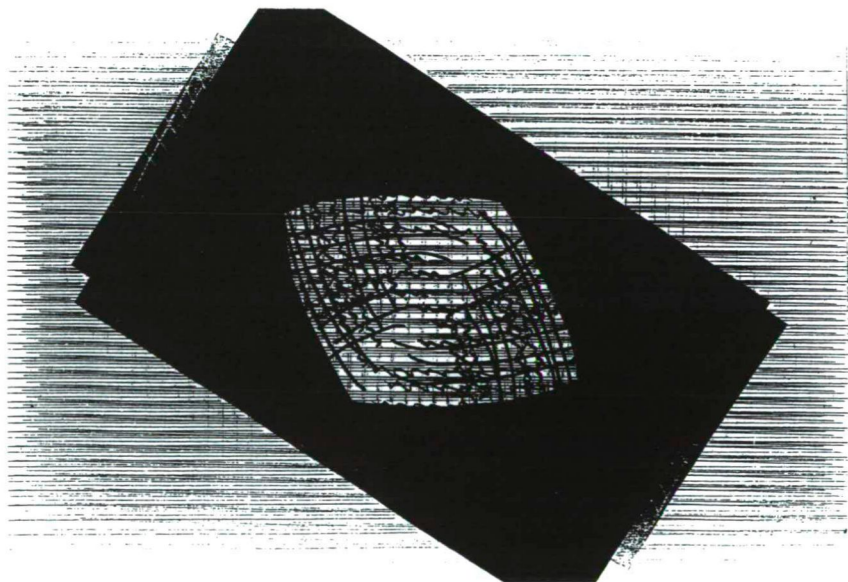
szövegállapotot ad vissza; érvényesíti Bibó javításait, de ahol ez a javítás nem egyértelmű, ott az eredeti változatot reprodukálja.

A szöveg kéziratári jelzete: Ms 5116/27.

E jegyzet természetesen nem vállalhatja magára sem a két álláspont értelmezését, sem az „igazságtétel” ódiumát – ehhez külön tanulmány volna szükséges. Annyit azonban itt is le kell szögezni, hogy az akadémia nagy átszervezése után lényegében a Szent-Györgyi-féle koncepció érvényesült Magyarországon. A tudományos munka elsődleges műhelyei az akadémiai intézetek lettek, míg az egyetemek tudományos súlya és teljesítménye jócskán csökkent, s az univerzitások lényegében felsőfokú szakiskolák lettek. Ma azonban, az elmúlt évtizedek tapasztalatainak birtokában Bibó fölfogása újra aktuális lehet, s új elképzelések inspirációjául szolgálhat.

Szeged

Lengyel András

Bohár András munkája

Az egyetem, az akadémia és a tudomány válsága

– Hozzászólás Szent-Györgyi Albert előadásához –

Hozzászólásomat aszerint a hármas problémafeltevés szerint kívánom tagolni, amely Szent-Györgyi Albert előadásának a címében kifejezésre jut: tárgyalni óhajtom az *egyetem* válságát, az *akadémia* válságát és a *tudomány* válságát. Szent-Györgyi Albert ugyan a tudomány válságát csak a címben említi külön, egyébként együtt tárgyalja az egyetem és az akadémia válságával. Viszont hozzászólásom során az egyetem és az akadémia válságának tárgyalása után szükségesnek fog látszani, hogy külön fejezetben foglalkozunk a *tudomány* válságával is.

Szeretném azonban mindjárt bevezetőül összefoglalni hozzászólásom végeredményét a következőkben: Szent-Györgyi Albert a válságnak általa felvázolt jeleiből több és súlyosabb következtetést von le, mint amennyit *azok* indokolnak; mert gondolatmenete a válságnak néhány véleményünk szerint felületi, bosszantó, helyenként jellegzetesen hazai jeleiből indul ki és a válság *egészét* tárgyalatlanul hagyja.

I.

Az *egyetem* válságát Szent-Györgyi professzor úr a *tudós* és a *professzor*, és ennek megfelelően a *tudományművelés* és a *diplomagyártás* ellentétének a kiéleződésében látja. Az egyetemnek magának ez a dilemma valóban központi kérdése s e dilemma napjainkban kétségtelenül kiéleződött mindkét irányban: az egyetemtől, mint a tudósok összességétől is és mint a szakképzés intézményétől

is többet vár és többet követel a társadalom, mint régen. Szent-Györgyi professzor úrnak erre a válságra egyszerű megoldási javaslata van: az egyetem számoljon le a tudományos nagyigényűséggel, vallja meg őszintén, hogy nem tudományt, hanem mesterséget tanít, és ennek egyszerűen vonja le a konzekvenciáit. fgy érzem azonban túl *önkényes* és túl *egyszerű* a problémát így megfogalmazni. Túl önkényes a felelet, mert ugyanezzel a fáradsággal azt is mondhatnók, hogy az egyetem válassza a tiszta tudományt, alakuljon át olyanfajta szabad iskolává, amilyen a Collège de France és a mesterségbeli képzést engedje át a szakiskoláknak. Meg vagyok győződve, hogy ez a megoldás sem célravezető, de ha ragaszkodunk a vagy-vagy-hoz, akkor a kettő közül határozottan az utóbbi mellett szól több indok. Ha ugyanis az egyetem merőben a mesterségbeli kiképzés célját teszi magáévá, akkor nyugodtan szét is válhat annyi szakiskolára, ahányféle mesterséget tanít, vagy tanítania lehet, merthiszen az, ami a különböző mesterségek karait *egyetemmé* fogja össze, nyilván éppen az, ami *több* mint mesterség.

Túl egyszerű is azonban a problémát úgy megfogalmazni, hogy az egyetemnek választania kell a két feladat közül vagy az egyiket, vagy a másikat.

Meggyőződésünk szerint a válság nem annyira organikus, mélyenfekvő szellemi válság, hanem inkább bizonyos szervezési nehézségekből és megmerevedésből származó helyi válság. Éppen ezért nincs is okunk beszélni az egyetem *világválságáról*: azok a jelenségek, melyeket Szent-Györgyi professzor úr felsorol: az elemi ismereteket oktató, s a megfelelő kutatóeszközökért kétségbeesett harcot folytató világhírű tudósok, úgy ahogy ő megjeleníti őket, jellegzetesen hazai jelenségek, bár kétségtelenül vannak analóg jelenségek világszerte. De ugyanúgy ismeretesek világszerte olyan szervezeti megoldások, melyek e nehézségeknek fölébe kerülnek.

Ha már most arra kell felelnem, hol látom ezeket a szervezési megoldásokat, kiindulóponttul mindenekelőtt csatlakozom az összes eddigi hozzászólóknak ahhoz a nézetéhez, hogy a tudományművelés központi jelentőségű intézménye a jövőben sem lehet más, mint az *egyetem*. A tudomány továbbplántálásának más módja, mint a tudomány valamiféle *tanítása* nincs, akár nagy előadó-teremben, akár speciálkollégium formájában, akár szemináriumban, akár kutatóintézetben történik is ez a tanítás.

Mi akadályozza az egyetemet leginkább abban, hogy a tudományt *tanítani* tudja? Valóban az, amire Szent-Györgyi professzor úr is a súlyt helyezi, hogy ugyanaz az egyetemi tanár egyúttal meg-

határozott mesterségekre oktató és képesítő intézet szerve is. Igaz tehát, hogyha nem akarjuk, hogy a kétféle funkció zavarja és üsse egymást, akkor kétségtelen, hogy el kell őket egymástól választani. Azt jelenti-e ez, hogy a mesterségre képesítő iskolákat és a tudományművelő iskolákat teljesen különálló szakiskolákká kell szervezni? – Szó sincs róla. Az elválasztás a funkciók *számbavételét és tudatos megkülönböztetését* jelenti, de semmiképpen sem foglalja magába szükségszerűen azt, hogy az *egyik funkciónak* szükségszerűen *ki kell* szorulnia az egyetemről. Moór professzor úr utalt hozzászólásában arra, hogy az egyetemtől független és nem egyetemi jellegű szakiskola a gyakorlat tapasztalatai szerint mindenkor *nívósüllyedést* jelent. Ugyancsak ő utalt, mint követendő példára a tanárképzés bölcsészeti kar megszervezésére, aholis az, aki *tiszta* tudományt akar tanulni, *doktorátus*-ra készül a *bölcsészeti* karon, aki pedig *tanári* diplomát akar szerezni, az *beiratkozik* a bölcsészeti kar keretein belül, de mégis attól különválasztva megszervezett *tanárképző* intézetbe. Ezt a megoldást a szükséges változtatásokkal az összes tudományszakokon és az összes szellemi mesterségek terén végig lehet vezetni. Azonban itt rögtön le kell szögeznünk, hogy ez az elvileg helyes megoldás a bölcsészeti kar és a tanárképző intézet jelenlegi szervezete mellett teljesen elsikkad. Ugyanis a tanárképző intézet úgy van szervezve, hogy minden egyetemi professzor egyben a tanárképző intézet illető szakjának a tanára is, s így a külön tanárképző intézet létezése csak névleges. Az egyetemi tanár számára ez a beosztás egyben olyan mellékes jövedelmet jelent, melyre a bölcsészprofesszor *rászorul*. A tanárképző intézeti előadások túlnyomó része *egyetemi* előadás, a külön egyetemi előadások száma aránylag kicsi, a külön tanárképző intézetieké pedig elenyésző. Holott ennek a *kettős* szervezetnek a jelentősége *éppen* az, hogy olyan tudósok számára, akik tudományt óhajtanak tanítani és különösebb szakképzésbeli ambícióik nincsenek, lehetőséget nyújtsanak arra, hogy esetleg kizárólag speciálkollégiumot, kizárólag szemináriumot, vagy közös kutatógyakorlatokat tartsanak. Ezzel párhuzamosan ebben a kettéválasztott rendszerben szükségképpen a szakképző intézet az, amelyiknek *fix* és meghatározott számú *tanszékkal* kell bírnia, mert hiszen a mesterség tanítását nem lehet abbahagyni *azért*, mert az illető szakmában véletlenül éppen nincsen nagy tudósunk. Viszont az egyetem *tiszta tudományos* szervezete szempontjából éppen ez a leglényegesebb következménye e kettéválasztott rendszernek, hogy a *meghatározott* szakhoz kötött tanszékek rendszerét meg lehet szüntetni. Ezzel az egyetemek *nívósüllyedésének* és else-

kélyesedésének egyik lényeges oka kikapcsolódik: az, hogy bizonyos tanszékeket *előírásszerűen* be *kell* tölteni, akár *van* rá tudományos nivón lévő jelölt, akár *nincs*; viszont más szakmában egy életem keresztül nem jut katedrához egy komoly tudós csak azért, mert az illető tanszék már mással van betöltve. Egy következetesen végiggondolt kombinált egyetemi és főiskolai rendszert tehát úgy lehetne kitervelni, hogy az egyetem szervezeti egységébe foglalna egy csomó szakképzést folytató főiskolát, mely utóbbiaknak meghatározott tanszékeik vannak, állandóan tanító előadó tanárokkal, az egyetem viszont karonként felette áll ezeknek a szakfőiskoláknak, valamilyen Collège de France-szerű szabadabb szervezetben oly módon, hogy az egyetem tanszékei tárgyuknál, sőt lehetőleg számuknál sincsenek meghatározva, s az egyetem féltékenyen őrködhetik a felett, hogy *csak* elsőrendű tudósokat foglal magában és azokat *mind* magában foglalja. Az egyetem tanárai bizonyos részben a főiskolai tanárok közül rekrutálódnak, bizonyos részben olyan kívülrőlők közül, akik főiskolán nem tanítottak; bizonyos részben ellátják a megfelelő főiskola megfelelő tanszékét is, ha a szakoktatáshoz külön kedvet és tehetséget éreznek, bizonyos részben pedig, ha ezt így tartják jobbnak, speciálkollégiumokra, szemináriumra és kutatómunkára természetesen *tanító*, vagyis együttes kutatómunkára szorítkozhatnak. Egy ilyen szabadszervezetű egyetemen belül természetesen enyhülnie kellene a karok éles elválasztásának, ami a szakiskolai elem belekeveréséből származott és sokkal határozottabban megvalósulhat a tudomány egységének, az Universitas Litterárumnak a gondolata. Természetesen ehhez hozzátartozik egy olyanfajta szervezési és javadalmazási rendszer, amely az egyetemi tanárok és igazi tudósok részére nem teszi anyagilag kívánatossá és szükségessé a különféle szakképzőintézeti előadói állások és a vizsgáztatások elvállalását. Az egyetem a szakképző iskolákban is tanító tanárain keresztül állandóan őrködik a főiskolai oktatás *nívója* felett anélkül, hogy a szakképzés robotjában el kellene vesznie.

Mindez az adott helyzetben, mondjuk a magyarországi helyzetben igen lényegbevágó és igen mélyreható reform volna, igen nagy ellenállásokat kellene leküzdeni. Mindamellett vissza kell térnem ahhoz az induló álláspontomhoz, hogy itt csupán szervezeti bajoknak, szervezeti megmerevedéseknek az orvoslásáról van szó, s az esetleges reformok bármilyen mélyreható és bármilyen üdvös eredményekre vezethetnek is, nem érintik s nem érik el a tudomány mélyreható válságát.

II.

Ugyanebből kell kiindulnom akkor is, amikor az *akadémia* válságának a kérdésére térek át. Szent-Györgyi professzor úr helyesen mutat rá arra, hogy az akadémiáknak ma nem az a szerepük, ami a XVII. és XVIII. században volt: a tudósok egymásközötti közlekedésének és eredményeik kicserélésének a megkönnyítése. Utal még arra is, hogy az akadémiát mint érdemes tudósokat dekoráló intézményt nem érdemes fenntartani és az akadémia speciális magyarországi feladata, a nyelvújítás, befejezettnek tekinthető. Ebből levonja azt a következtetést, hogy az akadémiákat vagy meg kell szüntetni, vagy ha nem, akkor ma egyetlen egy komoly feladatuk lehet, és az: az egyetemekkel szemben a tudomány komoly művelése és a tudományos kutatótevékenység irányítása. Például utal az orosz akadémia munkájára, amely az ötéves terv keresztülviteléhez szükséges tudományos kutatásoktól kezdve minden tudományos kutatást irányít és ellenőriz.

Itt mindenekelőtt fel kell vetnünk azt a kérdést, hogy beszélhetünk-e az akadémiák *világválságáról*? Szent-Györgyi professzor úr előadása ezt a válságot szinte magától értetődőnek és adotttnak veszi, okát pedig megtalálja abban, hogy azok az okok, amelyek az akadémiákat eredetileg életrehívták, megszűntek. Az igazság azonban az, hogy az, hogy az akadémia válságban van, magától értetődő Magyarországon, egyébként azonban nem valami fogható világjelenség. Bár az akadémiák életrehívó okai valóban sok vonatkozásban megszűntek, mégis a világ egyes akadémiai, bár nincsen az a jelentőségük, ami egykor volt, mint tudományos és erkölcsi *forumok* komoly tekintéllyel bírnak, anélkül, hogy azt a szerepet vállalnák és viselnék, amit Szent-Györgyi professzor úr kijelölt számunkra. A magyar akadémia speciális válsága különleges jelenség, amely az akadémiáknak világsszerke és zselhető jelentőségcsökkenésétől meglehetősen független. Sokkal inkább összefügg a Magyarországon a múlt század közepe óta folyó közéleti kontraszelekcióval. A politikai és szellemi horizontok leszűkülésével és általában az egész nemzet tévútrakerülésének mindazokkal a jelenségeivel, amelyeknek végeredménye az 1944-es összeomlásban áll előttünk.

Ennek eredményeképpen előállott az a helyzet, hogy a magyar tudományos akadémia, vagy legalábbis annak bizonyos osztályai személyi összetételükben részben vagy egészben megszűntek alkalmasak lenni arra, hogy a magyar szellemi élet számára az erkölcsi és értékelési fórum igényével fellépjenek. Ez kétségtelen

nagyon súlyos jelenség. Különösen súlyos jelenség azért, mert egy ilyen önmagát kiegészítő testületnél a személyi összeállításkor ferde vágányokra való terelődése olyan baj, amely esetleg csak több nemzedéknyi idő alatt tud orvosolódni. Épp azért meg kell mondanom, hogy ugyanakkor, amikor nem tudok egyetérteni Szent-Györgyi professzor előadásának csaknem összes főtételével, ugyanakkor ki kell fejeznem egyetértésemet azzal a javaslatával, amelyet speciálisan a magyar akadémia regenerálódása ügyében tett: hogy tudniillik az egész akadémia kollektíve mondjon le és regenerálódásának ügyét bízza egy válogatottabb, szűkebb bizottságra. Valóban ez lett volna az egyetlen mód, amely a gyors regenerálódás és az akadémia autonómiájának szempontjait egyszerre ki tudta volna elégíteni. Mindez azonban a magyar akadémia válsága és nem tudok róla, hogy *ebben* az értelemben léteznék az akadémiai *világválsága*. És főleg ezen válságon azután igazán nem segít Szent-Györgyi professzor remédiuma: az hogy teljességgel új és szokatlan feladatokat helyezünk az akadémia vállára. Kérdés azonban, hogy segítene-e Szent-Györgyi professzor úr remédiuma az akadémiaikon általában, amelyek nincsenek ebben a válságos állapotban, mint a magyar akadémia, csak épen az ellanyhulásnak és előregedésnek tüneteit mutatják?

Úgy vélem, hogy a tudományos kutatás irányításának az a köre, amelyet Szent-Györgyi professzor úr az akadémia részére lehetőségként kijelöl, bármennyire is fontos feladatkör, egyáltalán nem olyan, amelyik különösebben kívánná egy akadémia létezését. Ha egy akadémia már fennáll, akkor igen fontos szerephez jut, ha ezt az utóbbi feladatkört reábízzák, ha azonban azt kérdezzük, hogy erre a feladatkörre kell-e egy akadémiát felállítani, akkor nyugodtan azt felelhetjük, hogy *nem*. Szent-Györgyi professzor úr javaslatában tisztázatlanul maradt egy lényeges momentum, amit nem tudunk: az, hogy vajjon az akadémia az ő elgondolása szerint mindenféle tudományos kutatást ellenőriz és irányít-e, vagy pedig csupán az állam által végeztetni kívánt, hogy úgy mondjam, állami megrendelésre történő tudományos kutatást. Ez a kettő ugyanis teljességgel különböző dolog. A valódi tudósok tudományos kutatásait egy bizonyos ponton túl *ellenőrizni, irányítani* sem nem lehet, sem nem szabad. Itt nem lehet mást csinálni, mint *bizalmat* előlegezni és a szükséges *feltételeket* megteremteni. Ennek a szervezeti megoldása, ha a tudósok együttességét akadémiaának hívjuk, akkor történhetik az *akadémián keresztül, ha egyetemnek hívjuk, történhetik az egyetemen keresztül*. A tudósok együttességének lehet bizonyos szerepe a kutatások összehangolása terén, de ez

a szerep másodrendű, mert a valódi tudósok ezt minden szervezeti behatás nélkül is igyekeznek egymás között megtalálni.

Egészen más a helyzet az állami megrendelésre történő kutatómunka terén. Az államnak ma mind több vonatkozásban szüksége van a tudósok kutatómunkájára és a tudósok természetesen ezt a közreműködést nem tagadhatják meg. Azonban szögezzük le nagyon világosan és nagyon határozottan azt, hogy az állami megrendelésre történő kutatómunka az igazi tudósok részére gyakran éppen olyan ballaszt és éppen olyan időtrabló mellékfoglalkozás, mint az elsőéveseknek való előadás és a mesterségre képesítő vizsgákon való részvétel és az igazi tudós igen gyakran az állami megrendelésre történő tudományos munkát örömmel átengedi kevésbé igazi tudósoknak, vagy nagyreményű fiataloknak. Hogy állami megrendelésben komoly tudományos fantázia legyen, az természetesen lehetséges és az is előfordulhat, hogy állami megrendelések adnak impulzusokat olyan kutatásokra, amelyek e nélkül nem jöttek volna létre. Amióta a világ világ, a megrendelésnek megvan a maga jelentősége mind a tudomány, mint a művészet, mind az irodalom terén, azonban hozzá kell tennünk mindjárt azt, hogy a megrendelés jelentősége abban az arányban nő, amilyen arányban szabadkezet ad az alakítónak és abban az arányban csökken, amilyen arányban százszázalékig meg akarja határozni a kutatás menetét, célját és eredményeit. A normális eset mégiscsak az, hogy az állam, amikor bizonyos kutatómunkát megrendel, a tudománynak már kész eredményeiből akar lehetőleg az eredmény többé-kevésbé biztos, vagy reményteljes tudatában meríteni, nem pedig olyan öncélú vizsgálódási folyamatokat akar elindítani, amelyeknek kimenetele teljességgel bizonytalan. Így nézve a dolgot az állam határozottan nyer-e vele, ha saját megrendeléseit egy olyan tekintélyes és többé-kevésbé szabadsággal élő szervnek a felügyelete alá helyezi, amilyen az igazi tudósok szervezete akár akadémia az, akár egyetem. Ezzel szemben kétséges, hogy az igazi tudomány nyer vele, ha feladatai között túlságos szerepet kap a konkrét, állami megrendelésekre való szállítás.

A Szent-Györgyi-féle javaslatnak így nem látnám sok jelentőségét. Mégis: van benne valami, ami mellett meg kell állnunk, noha ő nem állott meg. Nagy lehetőség van abban a gondolatban, hogy az akadémia, vagy akadémiaszerű vagy akadémiai testületek vegyenek át olyan funkciókat, melyeket eddig a minisztériális bürokrácia látott el. Ezt a lehetőséget speciálisan a tudományos kutatások ellenőrzésére korlátozni annyit jelent, mint egy mellékes, mondhatnám kuriózus feladatkörvállalás kedvéért elmenni egy sokkalta

nagyobb jelentőségű lehetőség mellett: a mellett a lehetőség mellett, hogy az akadémia, vagy egy akadémiaszerű fórum legyen a kulturális értékek gyakorlati megállapításának, feladatok elvégzésének, a szabályozó fóruma. Ha ugyanis visszatérünk oda, ahonnan Szent-Györgyi professzor úr előadása kiindult, hogy tudniillik mi volt az akadémiák eredeti lényege és mi most, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az akadémia állandó és nem változó lényegét az egyetemmel szemben nem az teszi ki, hogy a tudósok érintkezésének vagy a tudósok dekorálásának a szerve, hanem ezeken túlmenően az, hogy az akadémia mindig *fórum*, szemben az egyetemmel, amely tanítóintézet. Az akadémia akkor, amikor munkák fontossága kérdésében állást foglal, amikor fontos munkák elvégzését serkenti, vagy saját üzemében elvégzi, amikor díjakat oszt ki, amikor dekorál, végeredményben egy és ugyanazon dolgot cselekszi: *értékel*. Ha azt állapítjuk meg, hogy az akadémiák világszerte: ott is, ahol nincsenek akut válságban, a társadalom és a tudomány menetére különösebb hatással nincsenek, azzal arra utaltunk, hogy nem az *akadémiának*, mint akadémiának a válságával érdemes foglalkoznunk, hanem az értékelésnek magának a válságával: ezzel a kérdéssel, hogyha az akadémia nem értékel, nem jól értékel, vagy hatástalanul értékel, akkor hát ki értékel helyette? Az *igazi* válság, a *lényeges* válság, a *mélyenfekvő* válság abban áll, hogy nem értékel helyette senki. Ezért érdemes külön fejezetben az akadémia és az egyetem válságától és ennek szervezeti megoldásaitól függetlenül pár szót szólnunk a tudományos és szellemi értékek válságáról.

III.

Amióta Európában az egyház kizárólagossága az értékek hatékony és érvényes megállapítása terén megszűnt, azóta az értékek hatékony és érvényes megállapításának általánosan elfogadott szerve nincs. Erre legközelebből azt lehet felelni, hogy ilyen szerve a gondolatszabadság századában szükség nincsen. Ez a felelet azonban teljességgel téves. A gondolatszabadság csak azt kívánja, hogy a fennálló szellemi tekintélyek ne küldjék máglyára az eretnekeket, ne vonják cenzúra alá a könyveket és ne állítsák az inkvizíció elé a kutatókat, de semmi körülmények közt nem kívánja a gondolatszabadság azt, hogy ne létezzék egy vagy több olyan fórum, mondhatnám lehetőleg több olyan fórum, amely a tudomány, a szellem, az alkotás, a társadalmi rend, a nevelés és az emberformálás

végső kérdéseiben tekintéllyel tudja hallatni a szavát, bizonyos tévképzetek kártékonyására fel tudja hívni a figyelmet és az emberek számára megfelelő orientációs támpontokat tud adni. Az emberek többsége így is, úgy is tekintélyeket követve alakítja ki nézeteit, tehát föltétlenül szükség van egészségesen és épen funkcionáló szervekre, amelyek a tudomány, a szellemi élet és a nevelés szétfutó jelenségeit áttekintik, egységbe igyekeznek foglalni és azok esetleges tévutait számon tudják tartani és megpróbálják ellensúlyozni. Az, hogy ilyenre szellemi életünk mai válságos állapotában szükség van, két oldalról kap alátámasztást. Az egyik a tudománynak az a válsága, amelyre Ortega utalt, amikor rámutatott arra a fonákságra, hogy a tudomány üzemszerű megnövekedésével és óriási mértékű specializálódásával a tudós is teljesen meghamisított fogalommal vált és egy egészen szűk perspektívájú szakvizsgálatokat folytató ember a beavatottságnak és a magasabb összefüggések értésének a teljességgel hamis nimbuszát élvezzi, vagy ahogy Ortega csúfondárosan példázza: egy ügyeskező sebész hivatalból közegészségügyi szakférfiú. A tudománynak ez a válsága, amelynek ellenhatásként ma mind erősebben jelentkeznek összefogó törekvések, melyek erősen megkívánják olyanfajta fórumok létezését, amelyek a tudomány és a tudós helyes értékelését meg tudják szabni. A másik pont, ahol az ilyen értékelő fórumok jelentősége igen nagy, az ál- és féltudományos elemekkel összekapcsolt politikai eltévelyedések területe. Hogy ezek hová vezethetnek, arra a fasiszmus lelki és szellemi pusztításai után különösebb példákat nem kell felhozni. Nyilvánvaló, hogy egy szellemi fórum nem tud szembeszállni azokkal a politikai erőkkal, amelyek ilyen fajtájú folyamatokat mozgatnak, mindenesetre az eddiginél talán nagyobb sikerrel tudna szembeszállni az ítélő erőnek azzal a megzavarodásával, amely a fasiszmus sikerének az egyik legfőbb tényezője volt.

Hogy egy ilyen akadémiaszerű fórum hogyan alakulhat meg, kikből tevődhet össze, arra nézve nem érdemes túlságosan konkrétizált propozíciókat tenni, itt nemcsak arról van szó, hogy ezt a szervezetet egy kormányrendelet felállítsa, hanem sokkal inkább arról, hogy ez a szervezet magának tekintélyt szerezzen. Így csak egyszerűen föl szeretnék vázolni egy hosszabb lejáratra szóló távoli perspektívát, aminek a jegyében egy ilyen szervezet, amely a maga csúcán nem annyira 100–200-as gyülekezetből, mint inkább valamiféle 15–20 tagú tanácsból állhat össze, egy ilyen szervezet felügyelete alá vehetné a szellemi életnek mindazokat a területeit, amelyeknek megadminisztrálása ma olyan borzasztóan szenved a céhbeli bürokrácia merevségétől és az államhatalom hatalmi

céljainak a demoralizáló hatásaitól. Ezek a területek természetesen messze túlhaladják a szorosan vett tudomány területeit, természetyszerűen idetartozik a művészet, irodalom adminisztrációja, a nemzetnevelés összes intézményeinek, a sajtónak, a filmnek, a rádióknak az állami ellenőrzése. Ezen az elgondoláson belül természetesen megvalósul az is, amit Szent-Györgyi professzor elgondolt, hogy tudniillik a tudományos kutatást sem bürokratikus korlátoltsággal és kicsinyességgel intézzék. Azonban az ő elgondolása nem megy túl azon a kívánságon, hogy a laboratóriumi kutatást ne egy korlátolt miniszteriális ember irányítsa, hanem olyan valaki, aki maga is tudja, hogy mi az a laboratóriumi kutatás, mert hisz ő neki magának is legalább 20 esztendő kellett, amíg rájött, hogy mi az a laboratóriumi kutatás. Én bevallom, hogy nem hiszem azt, hogy a laboratóriumi kutatás helyes adminisztrálásához olyan emberekre volna szükség, akik laboratóriumi kutatást végeztek. Azok a korlátolt miniszteriális férfiak, akik Szent-Györgyi professzor életét keserítették és keserítik, nem azért teszik ezt, mert nem kutattak húsz évig laboratóriumban, hanem azért, mert korlátolt miniszteriális férfiak. És perspektívájukat valószínűleg 20 évi laboratóriumi kutatás sem tárgíthatná ki.

Ez az elgondolás a szellem és az államhatalom viszonyának alapvetően új beállítást is kívánja és ennek megfelelően komoly alkotmányjogi kérdéseket is felvet, mert a kormányhatalom szférájából nem lehet valamit anélkül kivenni, hogy ezt a kérdést ugyanakkor a népképviselőt, a miniszteri felelősség és a demokratikus ellenőrzés vonatkozásában is mérlegre ne tegyék. Ez már átvezet a demokrácia legmodernebb fogalmazásaihoz, a plurális alkotmány gondolatához, amelyben a hangsúly az államhatalom további megosztásán, és további különlegesen tagolt hatalmi gócok kialakításában van. Ahogyan a bíraskodás és a bírák megszerezték maguknak a maguk különleges szervezetét és különleges függetlenségét, úgy kell ezt valamilyen formában előbb-utóbb a nemzetnevelőinknek a tudósoknak és az alkotóknak is megkapniok. Ma nem elég az, mint régen, hogy a szellemi alkotók egy bizonyos szabadságban a társadalom határain álljanak, hanem az államhatalomban megtestesült hatalomkoncentráció demoralizáló hatásával szemben az ő szabadságuknak és függetlenségüknek is szervezetszerű formát kell kapniok.

Város és egyetem

Még egyszer a „szegediség” kérdéséről

A mai szegedi természetesnek veszi, hogy Szegednek egyeteme, sőt egyetemei vannak, s az egyetemi polgárok is magától értetődőnek tartják, hogy itteni éveiket olyan városban töltik, amelyik magyar viszonylatban nagynak számít, s melyben a több intézményre szétszedett univerzitás mellett főiskolák, múzeum, színház, könyvtárak (stb.) állnak rendelkezésre. S e város tereit parkok, szökőkutak, szobrok díszítik, utcáit neves elődök koptatták, a hely egészének pedig saját, minden más helytől megkülönböztető aurája van. Urbanizáltság s egyetem tehát, úgy látszik, összetartozik; a szegedi tudatban is egymást föltételezik. A szegediek, ha vendégeiknek városukról beszélnek, nem felejtene el szólni az egyetemről sem („nekünk” ez is van), s az egyetemiek is élnek a város nyújtotta sokféle lehetőséggel. Város és egyetem viszonya e városban mégsem jó; az egyetem, mely Szegedé kellene, hogy legyen, némileg idegen test, be nem fogadott szféra itt. A városlakók is, a hivatalos város képviselői is így érzik, s maguk az egyetemiek is idegenkedést, ha nem ellenségeskedést vélnek érzékelni; valahogyan nincsenek a helyükön.

De szükségszerű-e ez, így kell-e lenni, vagy ellenkezőleg, csupán anomáliáról van szó?

Sokan a mai helyzetben csupán anomáliát látnak, város és egyetem kapcsolatának időleges, tehát kiküszöbölhető zavarát. S bizonyos, nem teljesen alaptalanul; az egyetem jobban kamatoztatható lenne a város számára. A város immár hagyományosan nem fölözi le az itt végzetek javát, nem tartja itt őket, s akiket itt tart, sokszor nem a legjobbakkal. nem él azzal a lehetőséggel, amelyet

az egyetemi oktatók szellemi kapacitásai jelentenek. Sem a termelés élénkítésében, sem a kulturális kínálat bővítésében, sem a közélet alakításában nem számítanak rájuk olyan mértékben, amilyenben lehetne, amilyenben érdemes lenne. Így azután a gazdaságban érzékelhető pangás, sőt visszaesés, a kulturális életben szürkeség van, hiányzik az itt lévő szellemi erők aktivitása.

Mindezt a mostani nagy átalakulás előtt kapcsolatba lehetett hozni azzal a szereppel, amelyet az egyetemi hallgatók, s részben az oktatók játszottak a politikai rendszer elutasításában, bírálataban. „Ellenforradalmi góc”, mondta az egyetemről az egyik helyi vezető szűk körben, politikai aktivisták előtt; óvatosnak kellett tehát lenni velük. S kétségtelen, ez lehetett a tartózkodás egyik oka. Az egyetem sajátos és részleges, de mégiscsak megnyilvánuló politikai „területenkívülisége” zavaró volt a régi elit számára. A tudomány ugyanis, amennyiben tudomány kíván maradni, nem dirigálható kívülről, a helyi politikai ízlés aktuális kívánalmai szerint. A beavatkozás pusztá kísérlete konfliktust okoz; az önmagára adó politikai elit tehát – kivált a lágyuló, erodeálódó viszonyok közepette, s kénytelen-kelletlen – jórészt visszafogta magát. De ellenérzéseit, idegenkedését érezte. Legszívesebben az egész egyetemet rezervátumként, vagy méginkább szellemi gettóként kezelte volna; az egyetem csupán valami kellemetlen volt, amit el kellett tűrni.

Ez a politikai magyarázat mégsem a teljes igazság (s bizonyos változások e téren, reméljük, be is következtek). Város és egyetem viszonyának problémái sokkal mélyebben fekszenek. S – legalábbis részben – föloldhatatlanok; bennük a mai kultúra néhány szerkezeti sajátossága, funkcionális zavara mutatkozik meg.

Az egyetem – minden egyetem – gondolkodástörténeti funkciója ugyanis meglehetősen bonyolult; legalább három – nem teljesen harmonizáló – elemét meg lehet s meg kell különböztetni. Az univerzitás ugyanis egyrészt tudományt művel, másrészt oktat, azaz közvetíti a tudomány legfontosabb eredményeit s a műveléséhez szükséges elveket, technikákat, „fogásokat”. Ezek a hagyományos feladatok önmagukban is meglehetősen nagyok és sérülésérzékenyek; kis beavatkozások is komoly üzemzavarokat okozhatnak bennük. A tudományművelés elhalványulása, egyes egyetemen belüli szigetekre szorulása persze, mint az elmúlt évtizedek tanúsítják, viszonylag könnyen elviselhetők; káruk többnyire hosszabb távon látszik csak meg, így ellene nem is sokan lázadnak. A tudományt így vagy más intézmények (pl. az akadémia intézetei) művelik, vagy csupán hatékonysága és színvonala csökken. Az egyetem eróziója pedig lassú folyamat. A régi presztízs,

mint egy páncél, sokáig védi az intézményt; a nimbusz, az egyetemről kialakult képzet sokáig megmarad. Hogy a tudományművelés visszaszorult, vagy kvázitudóskodás váltotta föl, csak hozzáértő veszi észre, s az sem azonnal. A színvonalcsökkenés, a deformálódás érzékeléséhez távlat kell. Legföljebb olyan statisztikai jelzések figyelmeztetnek, mint pl. az, hogy a harmincas évek közepén a szegedi bölcsészkar professzorainak fele vagy akadémikus volt, vagy hamarosan az lett; ma viszont ugyanezen a karon csupán egy akadémikus van. A régi orvostudományon Nobel-díjas kutatási eredmény született meg, a mai orvosegyetemnek pedig jelenleg már csak egyetlen akadémikusa van (s évekig egy sem volt). Az oktatás üzemzavara már látványosabb és közvetlenül érzékelhető. A hallgatók szükségszerű fölkészületlensége vagy tudásuk ideológus torzultsága, sajátos módon, közvetlen hallgatói elégedetlenségben is megmutatkozik. A diákszervezkedések, jól láthatóan, Szegeden is részben az egyetemi viszonyok visszasságai ellen képződtek – részben persze a társadalmi integráció adott módja, a hatalmilag integrált társadalom eszméjének megvalósítási kísérletei ellen.

Azaz: a szegedi egyetem funkcionális zavarainak egyik oka kétségtelenül az, hogy ma – saját korának nemzetközi színvonalához mérten – rosszabb, mint volt a régi, a két világháború közötti univerzitás.

Az igazi probléma azonban mégsem ezekben a kedvezőtlen változásokban keresendő. A gondot a harmadik gondolkodástörténeti funkció – speciális körülmények közötti – kialakulása, illetve az előbbi kettővel való részleges ütközése jelenti. Az egyetem ugyanis – a tudomány presztízse, sőt nimbusza által legitimálva – egyféle területenkívüliséget biztosít az oktatók és hallgatók számára. A társadalom intézményrendszerének egy olyan szegmense az egyetem, amely viszonylag nagyfokú szabadságot ad a hozzája tartozóknak. (Még az ún. ötvenes években is így volt ez, amikor pedig ez a relatív szabadság a legkisebb volt, s amikor – az egyetemen is – a magánélet teljes átpolitizáltsága volt megfigyelhető.) Ez a szabadság részben politikai-ideológiai. Az egyetemen mindig meg lehetett csinálni olyasmiket, amiket máshol már vagy még nem; itt az ideológiai kontroll, ha nem is hiányzott, jelentős részben – kivált az utóbbi évtizedben – *szimulált* volt. Ez a *mintha*-jelenség; úgy teszünk, mintha elfogadnánk a külső kontrollt, sőt magunk is érvényesítenénk, a mindennapok valóságában azonban az egyetemen sok minden jelen lehetett, artikulálódhatott és közvetíthető, amit az egyetemen kívüli „hivatalos” világ másnak már

vagy még nem tolerált. Az egyetemisták politikai őbátorságának” reális alapja – a veszélytudat életkorukból adódó hiánya mellett – e helyzetből adódott.

Ez a fajta – politikai! – szabadság azonban csak egyike (s nem is a legfontosabbika) az egyetem biztosította szabadságoknak, jóllehet kétségkívül ez a leglátványosabb, a külső szemlélő számára legjobban érzékelhető. Ennél sokszorta fontosabb, hogy a valóságos élet anyagi újratermelésében és közvetítésében való le nem kötöttség, az anyagi világhoz való hozzá-nem-kötöttség a gondolkodás *formáinak* és tartalmainak is nagyfokú szabadságot biztosít. Az egyetem a gondolat kísérletező kedvének máig legszabadabb és leghatékonyabb kísérletező terepe. Amíg a hivatását gyakorló közpolgár célracionálisan végzi munkáját (erre megélhetése miatt a szó legszorosabb értelmében rákényszerül; azt kell csinálnia, amiért megfizetik), addig az egyetemi ember „praktikus” céloktól függetlenül is kísérletezhet, keresheti céljait, megformálhatja, változtathatja, cserélgetheti őket. Bizonyos mértékig ugyanis éppen ez a dolga: ez a télosz-keresés. S ez a kísérletezés – nem lévén belekötve a napi szűkös praktikumba – elbírja a meddő próbálkozásokat, az időleges vakvágányra jutást, a rövid távú eredménytelenséget is. Teljesítenie hallgatónak és tanárnak egyaránt nem e területen kell; ez – miközben hosszabb távon hallatlanul fontossá lehet, s szociális jelentőségre is szert tehet – itt s most mint „magánügye” jelenik meg. A keresés igénye már a személyiségébe interiorizálódott, s ezt az interiorizációt a társak serkentő versenye csak erősíti. A saját – értékválasztásokkal karakterizálható – „arc” kivívása elsődleges jelentőségűvé válik az egyetemen; akinek ilyen nincs, az leértékelődik, hitelét veszti. Az intellektuális önarcképnek, azaz önmaga szellemi fölépítésének az igénye így mélyen fekvő, legszemélyesebb igényeit is koncentráltan megjelenítő benső késztetés lesz. Különlegesen erős és hatékony tehát.

De miért baj ez? Bajnak természetesen nem baj, de tagadhatalanul konfliktus-forrás. Több vonatkozásban is. Ez a télosz-keresés és -képzés ugyanis ellentétben van a tudományművelés klasszikus hagyományaival és eszköztárával, az ún. tudományos racionalizmussal, s ugyanakkor konfliktusban van az anyagi életben lekötöttek praktikus világával, az ún. hétköznapi élettel. Mindkét konfliktus lényeges és az egyes ember, az egyén lehetőségeit alapvetően behatároló; de nem magától értetődő. Leírásuk egy nagy gondolkodástörténeti határhelyzetet jelenít meg.

E határhelyzet tudomásulvételéhez és megértéséhez azonban világosan kell látnunk, hogy a.) mi a tudományos racionalitás,

b.) mi az gondolkodástörténetileg, amit télosz-keresésnek és -képzésnek neveztünk, s c.) milyen ezeknek a hétköznapi élethez való lehetséges viszonya?

1. A görög-latin alapozású tudományos racionalizmus sajátos, erősen „egyoldalú”, de rendkívül hatékony gondolkodási modell. Alapjáról, a görög racionalizmusról *Irracionalizmus tegnap és ma* című remek esszéjében Umberto Eco a következőket mondja:

„A görög racionalizmus, Platónról Arisztotelészig és a többiek, úgy tartja, hogy a megismeréshez mindig valamely ok megismerése révén jutunk. Isten definíciója is annak az oknak a definiálásával egyenlő, amelyen túl már nincs további ok.

Az oksági világmagyarázathoz ki kell dolgozni valamiféle lineáris láncolat fogalmát: ha egy mozgás A-tól B-ig megy, nincs az a hatalom, amelynek folytán B-től A-ig menjen. Az oksági láncolat linearitásáról csak akkor indokolt beszélnünk, ha elfogadtunk bizonyos alapelveket: az azonosság elvét ($A=A$), az ellentmondás-menteség elvét (lehetetlen, hogy valami egyszerre legyen A és nem A), valamint a harmadik eset kizárásának elvét (A vagy igaz, vagy nem igaz, és *tertium non datur*). Ezekből az elvekből következik a nyugati racionalizmusra oly jellemző okoskodás, a *modus ponens*: ha p, akkor q; p, tehát q.

Ugyanezen elvekből szükségképpen következik továbbá valamiféle szilárd világrend, de legalábbis egy társadalmi szerződés elismerése. A latin racionalizmus átveszi a görög racionalizmus elveit, de jogi és szerződésjogi értelemben megváltoztatja és gazdagítja őket. A logikai norma a *modus*, de a *modus* korlátozás, tehát határ is. A térbeli határokkal kapcsolatos latin megszállottság az alapmítosszal egyidős: Romulus határvonalat húz, és agyoncsapja a testvérét, mert az nem tartotta tiszteletben. A határok elismerése nélkül nincs *civitas*.¹

Ennek a – meglehetősen konzekvens – racionalizmus-moddellnek a jegyében írja Horatius², hogy:

*Van mértéke a dolgoknak, s a határok is állnak,
Melyeken innen s túl helyesen cselekedni sosem bírsz.*

(Horváth István Károly fordítása)

S ez a racionalizmus-modell uralja ma is a logikát, a matematikát, a természettudományokat s nem utolsó sorban a most

1 Holmi, 1990. 12. sz. 1380

2 Szatírák I., l. 106–107.

főljövő számítógép-„kultúrát” (számítógép-programozást). Ez a *sciences* világa.

Ez a gondolkodási modell azonban csak azért lehet hatékony, azért érhet el nagy eredményeket, mert „egyoldalú”. Azaz elvonatkoztat a valóságos világ kimeríthetetlen gazdagságától, „határtalanságától”, a világ valamennyi lehetőségétől azért, hogy egyetlen lehetőséget, az éppen vizsgáltat megérthesse és leírhasse. Heisenberg, a Nobel-díjas fizikus, aki szakmája problémáit elméletileg is képes volt értelmezni, érzékletesen jellemzi ezt az eljárást. *A fizikai természetmagyarázat kérdéséhez* című tanulmányában a (görög) atomképzet kialakulását a következőképpen világítja meg. „Tapasztalásunkban a szín, a szag és az íz kvalitásai éppolyan közvetlen adottságok, mint az alak és a mozgás. Megfosztjuk az atomokat ezektől a kvalitásoktól – és éppen ebben az absztrakcióban van az atomhipotézis ereje – s ekkor eleve lemondunk arról, hogy a dolgok kvalitásait az atomképzet felhasználásával, a szó tulajdonképpen értelmében »megértsük«. A »közvetlen megértés« helyére az »analitikus felfogás« lép az atomteóriában: a »vörös«, a »savanyú« stb. kvalitások lefordíthatóknak bizonyulnak az atomok geometrikus és dinamikus alakulásainak a nyelvére; a kvalitásoknak a tapasztalásban adott viszonyai megfelelnek az atomképzet szemléletesen evidens viszonyainak. A világ kvalitatív sokfélesége »magyarázatot« kap a sokféleségnek geometriai alakulatokra való redukálásával. Ebben az értelemben, előző tételünk pontos megfordításával, azt is mondhatjuk, hogy Demokritosz atomteóriája megadja az említett kvalitások magyarázatát, ezzel szemben a világ geometriai tulajdonságait magyarázat nélkül, vagyis redukátlanul hagyja. Különbséget kell tehát tennünk »analitikus« és »közvetlen« felfogás között. Az atomképzetben teljesedett kívánság, hogy a dolgok érzéki kvalitásait, mint színt és keménységet, analízis által geometriai alakulatokra vezessük vissza, kikényszeríti a természettudomány lemondását e kvalitások lényegének megismeréséről és közvetítéséről. Ezért több mint érthető, hogy például költők számára az atomképzet mindig rettenetes volt”.³ S ez a magyarázza azt is, hogy híres-hírhedt színelméletében olyan kiváló elme, mint Goethe szembefordult Newton optikai fölfogásával az optika racionális analízisével.

A racionális modell hatékonysága azonban *ebben* az eljárásban rejlik; egyoldalúan elvonatkoztat a „rendezetlen” teljességtől, de ezt

3 In: Európai műhely I. Bp. 1990. 227–228.

folyamatosan, egyre bővülő körökben teszi, egyre többet s többet vonva ellenőrzése alá.

2. A görög-latin racionalizmus azonban sohasem volt – sohasem lehetett – kizárólagos. Hol csak rejtetten, marginális pozícióban, hol erőteljes életjeleket adva magáról, létezett mellette egy másik, vele diametrálisan ellentétes modell is. „Arisztotelész görög – mondja Eco –, de görögök az eleusiszi misztériumok is. A görög világ az *apeiron* (a végtelen) állandó vonzásában áll. Végtelen az, aminek nincs *modusa*, amire nem érvényes a norma”. S a végtelen bővületében „a görög kultúra az azonosság és az ellentmondás-mentesség elve mellett megalkotja a Hermész szimbolizálta folytonos metamorfózis gondolatát. [...] A Hermész-mítosz tagadja az azonosság, az ellentmondás-mentesség és a harmadik eset kizárásának elvét, az oksági láncok megcsavarodnak, hamarabb van utóbb, mint előbb; ez az isten nem ismer térbeli határt, és különböző helyeken tud lenni egyazon pillanatban.”⁴

Ez a gondolkodási modell részben nyilvánvalóan a valóság természetéből (s a racionalizmus „korlátozottságából”) nyeri erejét. Minden határon túl van egy másik, egy újabb határ, mindennek van egy másik, egy újabb színe, összefüggése, mozzanata, amely eddig nem fért bele a racionalizmus értelmezhetőségi tartományába, de amelyhez valamiképpen el lehet jutni, amelyet tehát nem lehet letagadni, vagy nemlétezőnek tekinteni. Részben azonban a létezés természetéből adódó, de koronként és régióként változó bizonytalanságérzet lendíti föl újra s újra. Az az élmény, hogy nincs igaza teljesen senkinek, ugyanakkor egyszerre igazsága van sok, egymást külön-külön kizáró dolognak. Így az érzületben megalapozódik a kétely a racionalizmus iránt, implicite megkérdőjeleződik a racionális modell fontos alapelve, a harmadik eset kizárásának elve.

„Igen ám – mondja erről Eco –, de ha a könyvek akkor is az igazat mondják, amikor egymásnak ellentmondanak, akkor minden szavuk utalás, allegória. Mást mondanak, mint amit mondani látszanak. Mindegyikük hordoz valami olyan üzenetet, ami külön-külön egyikük révén sem tudna soha megnyilatkozni. A könyvekben rejtőz misztikus üzenet megértéséhez az emberi beszédnél túl kellett valami kinyilatkoztatást keresni, olyat, amelyet maga az istenség tesz, amit személyesen jelent különféle módokon: látomás, álom vagy orákulum útján. Egy sosem hallott kinyilatkoztatás viszont nyilván valamely, még ismeretlen istenre, még titkos igazságra vall. A titkos tudás mély tudás (mert csak az maradhat sokáig ismeretlen,

4 Eco, 1381

ami a felszín alatt van). Így hát az igazság azzal lesz egyenlővé, ami kimondatlan, illetve homályosan mondódik ki, és a látszaton, a szó szerintiségen túl értelmezendő. Az istenek (ma úgy mondanánk: a Lét) hieroglifikus, rejtelmes üzenetekben beszélnek (beszél).⁵

Ez a gondolkodási modell ezért, bármit valóján céljának, s bárhogy tegye is ezt, végső soron nem egyéb mint télosz-keresés, egy külső fix pont fölतालálásának nem-racionális kísérlete. Ha tetszik (konvencionális kifejezéssel élve), *isten-keresés*. De az elérhetetlenség többé-kevésbé bizonyos érzetével.

Racionalizmus és (nem-racionális) „hermetizmus” természetesen nemcsak együtt létezett, de valamiképpen mindig hatott is egymásra. De a nyugati civilizáció, mely Isten fia, Jézus személyében egy szolidaritás-elvű istenben találta meg a maga külső fix pontját, amelyből erkölcsé levezethető, az őt körülvevő világ pedig értelmezhető, a racionalizmus addig elképzelhetetlen mértékű kibontakozásának civilizációja lett. A keresztény vallás ugyanis sajátos dualitást képviselt kezdettől (Adjuk meg istennek, ami Istené, a császárnak, ami a császáré), már az egyházatyák is a racionalizmus „kódját” építik. Így a kereszténység – hellenisztikus öröksége, egymásból sarjadó eretnekségei, antropomorfítása ellenére – kétezer éven keresztül megőrizte önmagát, de közben maga is egy racionalizálódási folyamaton ment keresztül. S a kultúrában, amely e szolidaritás-elvű (ha tetszik: nem-racionális) Istenre épült, kialakult a racionalis – tudományos gondolkodás, megteremtődött egy, magát e kultúra alapjait is „meghaladó” sajátos végtermék: a modern tudomány. Isten pedig – ahogy Nietzsche mondta – meghalt. Gondolkodástörténetileg mélyen jellemző, hogy ezzel a – korántsem önkényes, de tagadhatatlanul paradox – metaforával ma már az egyház is komolyan számolni kénytelen. A jezsuita Szabó Ferenc pl. azt írja *Egyházunk a korfordulón* című tanulmányában⁶, hogy „Marx, Nietzsche és Freud, »a gyanú mesterei« (Paul Ricoeur) a valóság minden zónájába bevitték a *modernséget jelképező racionalitást*, igyekeztek leleplezni (részben jogosan) bizonyos vallássosság illúzióját, mégha a vallás lényegi mivoltát nem is tudták kikezdeni. Inkább csak az ember kigondolta »isten« hamis képét zúzták össze, amikor azt az istent a világ méreteire fokozták le, illetve projekciónak mutatták meg: Marxnál az elnyomott ember sóvárgásának kivetítése, Nietzschénél a gyengeség és az ellenérzés

⁵ Eco, 1382.

⁶ Vigilia, 1991. 1. sz.

szülöttje, Freudnál a frusztráltság, a nem sikerült szexualitás pótléka.” (16.) S bár, mint Szabó Ferenc érvelése is mutatja, az egyház harcol az ‘isten halála’ metafora ellen, a kritika érvényességét csupán a nem igazi isten kritikájaként ismeri el, s úgy véli: „Valójában az Istenhez rendelt, Isteni életre hivatott, mert Isten képére teremtetten ember alapvető törekvését nem érintették”. (16.) A közömbösség, azonban mely a nyugati civilizációt mára áthatotta, már tagadhatatlan – legfőlőbb kárhoztható.

Ma, minden jel szerint a nyugati civilizáció nagy gondolkodástörténeti válsága zajlik. A tudomány, mely minden eddiginél fejlettebb és hatékonyabb, az objektív megismerés eszköze és formája, nem pedig összetartó erő. Állandó újításra, növekedésre kényszerít, s így anyagi biztonságot teremt (s a szellemi formációk sokféleségét), de nem biztosítja az emberi közösségek kohézióját. A nyugati civilizáció centrumaiban ma az emberek minden eddiginél jobban, „racionálisabban” elviselik, eltűrik egymást, de az emberi kapcsolatok jelentős mértékű kiüresedése tagadhatatlan; az emberi összetartozás-tudat melegsége elveszett. S e helyzetben a racionalizmust fölrúgó, azt nyíltan vagy csupán implicite tagadó, helyére új, „posztmodern” gondolkodást állítani igyekvő törekvések formálódnak ki.

A mai egyetemi pozíció ezért, e válság miatt alapvetően konfliktusos. Az egyetem ugyan mindig s mindenhol betöltött egy *racionalizáló* s egy *transzcendentáló* szerepet; e kettősség tehát még nem volna különlegesség. De az európai gondolkodástörténetben ez a szerep mindig mint hallgatólagosan elfogadott, *határolt kettősség* jelent meg. Az egyetem a vallás ellenkező előjelű párjaként volt elfogadva, de bizonyos területeken elismerte a vallás létjogát. (Akár teológiai karok formájában is, de metafizikailag mindenképpen.) A legújabb fejlődés azonban ezt a kompromisszumot lényegében fölrúgta. A modern tudomány minduntalan önmaga határait vonja kétségbe (nem euklideszi geometria, relativitás-elmélet, génsebészet stb.). A vallás intellektuális szempontból történt leértékelődése pedig hiányérzetet vált ki, s helyükbe olyan, intellektuálisan akceptálható gondolkodási forma kezd kerülni, amely egyben a hagyományos racionalizmus *utániként*, annál magasabbrendűként határozza meg önmagát. Racionalizmus, hermetizmus és isten-keresés sajátos összefonódása, egymásra való rávetülése folyik tehát – a tiszta racionalizmus s a tiszta vallás helyett.

A mai egyetemnek a görög-latin alapozású modern (tudományos) racionalizmust kell képviselnie (művelve, illetve eltanulva és alkalmazva azt), ugyanakkor óhatatlanul műhelyévé válik e mai

korigény kielégítésének is. Reagálnia kell az ún. keresztény kultúra – sokak által degradálódásnak, kiüresedésnek érzett – mai fázisára. Így azután megnő az egyetemen belül a kultúra romjai között, félig e romok alá temetve, de a bizonyosságot e törmelékekből válogató intellektuális-hermetikus erőfeszítések aránya és presztízse. Bizonyosság kell, meg kell találni a rejtélyként élénk meredő világ „titkát”, értelmét. Hogy azután az ún. posztmodern e helyzetnek szimpla következménye, egy korhangulat és -érület kifejeződése-e, vagy a gondolkodástörténeti válság föloldásának reális és hatékony lehetősége, bizonytalan. Az emberiség ma olyan határhelyzetben van, amikor pusztá léte is semmivé lehet, traumatikus formában vagy lassan, „degenerálódásként” is fölszámolhatja önmagát, de – esetleg – egy új, összetettebb alapozású, a szolidaritás-elvűséget, illetve ennek pusztá igényét magasabb szintre emelő civilizációt is megteremteni kezdhet. A szükségszerűségek világából, talán, a szabadság és a tényleges szolidaritás világába lép át.

Nálunk, a nyugati civilizáció e regresszióban lévő félperifériáján azonban ez az alternatíva némileg másképpen jelentkezik. Itt, akár akarjuk, akár nem, még a gazdagság megteremtése és kiterjesztése az aktuális. A tudományos racionalitás kiterjesztése – legyen bármennyire féloldalas s negatív következményekkel terhes – elengedhetetlen. Enélkül az az anyagi jólét, amely a nyugati civilizáció centrumaiban bázist adott a posztmodern gondolkodási kísérlet képződéséhez, elérhetetlen. Nyomorban nincs posztmodern. Itt tehát, a posztmodern előtt, modernizálódni kell, pontosabban: torz és felemás modernizációinkat új alapokra helyezve ki kell teljesíteni. (A nyugati minta divatszerű másolása, amire valóságos lehetőség nyílik, tudjuk, mindig csak felületi „eredményekre” vezet; inkább csak alibi-teremtő szerepe lehet, semmint gondolkodásmeghatározó ereje.)

S itt ütközik össze az egyetem megjelenítette mai felemás gondolkodási modell – amit helyesebb lenne modell-variációk *sokaságának* nevezni – a mindennapok világával. A mindennapok világában élő ember ugyanis elsősorban élni, másodszorban pedig jól élni akar – akárhogyan háborgunk ezen. A tudományos racionalitás *tárgyiasuló* előnyeiről tehát nem mond le, sőt – még a hosszú távú hátrányok ismeretében is – gyarapítani igyekszik ezeket. A jólét igénye elementáris igény. Gondolkodásmódja pedig eklektikus, s – a tudományos racionalizmushoz képest – alacsony fokon rendezett. Van benne a racionalizmusból, de ez a racionalizmus öntudatlan s önmagára nem reflektáló, nem-tiszta változat. De van benne a nem-rationálisból, a hermetizmusból is. Létmagyarázata, az élet

értelmére való rákérdezése nem ölt egységes, belsőleg koherens gondolati formát; benne a racionalizmus töredékei a vallás törmelékeivel keverednek, s ezeket csupán konkrét helyzetének érzülete fogja össze. A hagyomány – már tudniillik ami a hagyományból megmaradt – vezérli. S így magányosságérzetére vagy önpusztítással (élvezetcentrikusság, alkoholizmus, drog, öngyilkosság stb.) reagál, vagy *régi*, de újrafelfedezhető eszményeket keres (vallás), vagy „egyedül üdvözítő”, de valójában divatjellegű intellektuális keresések áramára kapcsolódik rá (keleti misztika stb.).

De a mindennapok világa adja az olvasókat, a közönséget (a „befogadókat”) az eszmék termelőinek – *ha* adja. A szociológiai tapasztalatok azonban azt mutatják, a kettőt összekapcsoló közös elem, a gondolati homológia már s itt erősen korlátozott. Folyóiratokra vevő, előadásokra s rendezvényekre közönség a város lélekszámához mérten – de a korábbi „mutatókhoz” viszonyítva is! – csekély. Gondolkodástörténeti homológia, ha tetszik: „azonos hullámhossz” tehát alig van. A diszcrepancia kitapintható s – megkockáztathatjuk – szükségszerű is.

A föloldás lehetősége alternatív: az egyetem megtestesítette gondolkodástörténeti pozíció vagy – önmagát föl nem adva – részlegesen *alkalmazkodik* a hely, a recepció igényeihez – témában, hangszerelésben, érvelésben (stb.) s így átláthatóvá teszi magát; vagy – s ez is reális lehetőség – időlegesen vagy tartósan *marginalizálódik*. (A mai irodalom egy jelentős része már egyesíti termelőt és fogyasztót; én olvasom a te műveidet, te olvasod az enyéimet.) Ez utóbbi lehetőség „tisztább”, egyértelműbb, csak önmaga által korlátozott gondolkodási helyzet. De önmagára záruló, szektaszzerű, gyakorlatilag szociológiai dimenzió nélküli.

Happy end nincs; csak remény, hogy az életbentartó kompromisszum még vagy már lehetséges.

Szeged

Lengyel András

Tűnődések a posztmodern univerzitás lehetőségéről

Felsőoktatásunk agonizál. Intézményeit krónikus alultápláltság, súlyos szívritmuszavarok, keringési elégtelenség, fulladási tünetek, két- (és több-) oldali bénaság, s még ki tudja, hányféle kór emésztí, melyek külön-külön is képesek lennének egy egészséges szervezet elpusztítására, nemhogy együtt, s főleg egy olyan organizmus esetében, amely már hosszú ideje betegeskedik. Próbatemetés is volt már, nem is egy, s könnyen meglehet, hogy az igazira is sor kerül. Ám mielőtt a gyászjelentés megfogalmazásába fognánk, azt javaslom, hogy előbb még vízionáljunk. Tegyük föl... nem! képzeljük el, hogy elvileg létezik valamilyen varázslatos ételelixír, ami vissza tudná hozni az életbe s meg tudná ajándékozni az egészséges létezés örömeivel; vajon milyenné tennénk? Képzelődjünk? Miért ne! – Igaz, a képzelődést sokan fölöslegesnek tartják; de ne feledjük, hogy gyakran épp a fölösleges a legnélkülözhetetlenebb.¹

¹ A vízió „nyersanyagát” azok a tanulmányok képezik, melyeket az ÉSZ – ÉLET – EGZISZTENCIA c. kiadvány I. kötetében adtunk közre, abban a reményben, hogy a bennük foglaltak egynémely vonatkozásban még ma is aktuálisak, némelykor még inkább azok, mint megírásuk idején. Annak ellenére, hogy szerzőik felette különböző szituációkban s eltérő „klimatikus” viszonyok között vetették papírra őket, az írásokban megtestesülő látásmód legalábbis szellemi féltestvérekké teszi őket, még akkor is, ha szerzőik olykor még „mostohatestvérnek” sem tekintik egymást.

Magától értetődő, hogy azt a közös alapintenciót, ami a tanulmányokban kifejeződő s egymástól eltérő megközelítésmódok mögött húzódik meg, egy rövid tanulmány keretében nem lehet kellő mélységben kifejteni. Így csak egyetlen szál kiemelésére szorítkozunk, amit viszont a tanulmányok *idegszálának* tartunk, s ennek mentén próbáljuk meg végiggondolni a dolgot. A *nervus rerum* pedig ebben az esetben az lenne, amit – a címből is kivilágloán – *posztmodern* szemléletnek vagy látásmódnak nevezünk.

Ezennel tudatom, hogy nem tudom elfogadni azt az újabban elterjedő híresztelést, mely szerint „posztmodern” tulajdonképpen nincs is, sőt talán nem is volt. Ezzel szemben azon a véleményen vagyok, hogy a posztmodern – ha nem is „van”, de – *leend*, továbbmenve, *nem árt, ha leend*. Megragadásának kiindulópontjaként pedig Vajda Mihály megközlítését fogadom el, aki „*Heidegger és a posztmodern*” című tanulmányában² az alábbi kijelentést teszi: „A posztmodern nem a modern tagadása, csupán egyetemeség-igényének elvetése. Tiltakozás az ellen, hogy a felvilágosodás racionalizmusa mindent behálózzon”. E megközelítést alapul véve tehát a posztmodern – locusát, kultúrtörténeti helyét tekintve – a *poszt-racionalitást* jelentené, egyfajta tiltakozást a *tudat- vagy ész-racionalitás pozíciója ellen (mert a racionalitásnak számos válfaja ismeretes, melyek közül csak egy a – szintén sokszorosan összetett – racionalizmus jelensége)*. Továbbá az is megkockáztatható, hogy az ún. premodern – modern – posztmodern „periodizáció” – ami egyáltalában nem a fizikai idő külső kronológiájaként, hanem talán mint meghatározott vitális attitűdök markáns megnyilvánulása képzelhető el – a különböző kultúrterületeknek – s azok részterületeinek – megfelelően más és más. Így pl. kézenfekvőnek tűnik, hogy a filozófiai modernitás első jelentős képviselőjeként Descartes-ra gondoljunk, míg a vallásbölcselet terén ugyanezt a szerepet Canterbury-i Anselm látszik betölteni.

Mi a helyzet mármost ebből a szempontból az univerzitással? Egyáltalában alkalmazható-e rá a fenti hármasság, s ha igen, milyen értelemben? Beszélhetünk-e merev időhatárokról, s ha igen, hol húzhatók meg ezek? Nagy gondot jelent már maga a kérdés helyes felvetése, illetve kijelölése is. Itt az alábbi két szint elkülönítése látszik szükségesnek:

1. Ahhoz, hogy tudjuk, „mi” a „premodern”, „modern” és „poszt-modern” univerzitás, előbb tudnunk kellene, hogy *mi az univerzitás*.

2. Ahhoz, hogy tudjuk, mi az univerzitás, előbb el kellene csodálkoznunk azon, hogy *van* univerzitás. Kérdésként megfogalmazva: *mit jelent az, hogy van* – helyesebben „*leend*” univerzitás? Célszerűbbnek tűnik, ha az első szintből indulunk ki, s az univerzitás *mibenlétén* keresztül próbáljuk meg annak *létét* felderíteni.

A *mibenlétre* irányuló kérdés, *mint kérdés*, eleve a *modern univerzitás* problémája felé tör utat; a kérdés, mondhatnánk, irányát tekintve eleve *önkijelölő*: megítélésünk szerint e kérdéstípus – mi

² Újhold-Évkönyv, 1990/2

az univerzitás? – kontextusában a lehetséges premodern univerzitás még nem; a lehetséges posztmodern univerzitás pedig már nem értelmezhető maradéktalanul. A *mi az univerzitás?* kontextusában koncipiált *modern univerzitás* pedig alapvetően kettőt jelent:

1. Az univerzitás – *dolog*; intézmények (épületek, berendezkedések) programok és személyzetek együttese.

2. Az univerzitás-dolog célja; a *felsőfokú szakemberképzés*, mégpedig a *tudományos ismeretek elsajátíttatása révén*. (Már most jelezném, hogy e kijelentés egyik kulcsszavát – *elsőfokú szakember* – jelen fejtegetésben nem kívánom elemezni.)

Mit jelent mármost e vonatkoztatási pontok alapján a *premodern univerzitásról* egyáltalában mondani? Tézisszerűen itt az alábbiakat jegyezném meg:

1. meglétére, fennállására *még nem* jellemző maradéktalanul a *dolog-lét*, jóllehet fizikai egzisztenciája már természetesen adott;

2. e még-nem-dolognak nincs – a szó későbbi értelmében vett – célja, legfeljebb *rendeltetése*;

3. E rendeltetést betöltő még-nem-dologban a tudományok már jelentős szerepet játszanak, de maradéktalanul még nem töltik ki annak teljességét. Jasperst idézném: „A mai is főnnálló fakultások a *középkorból* származnak. A felsőbb fakultások voltak a teológiai, a jogi és az orvosi, s negyedik, alsóbb fakultásként ezekhez jöttek a szabad művészetek (artes liberales, a mai filozófiai fakultás diszciplínái), melyeket azelőtt kellett tanulmányozni, mielőtt a felsőbb karok egyikére ment volna a diák. A három felső fakultás megfelel az emberi lét három tartományának, melyek szellemileg meghatározottak és tudáshoz kapcsolódnak. A gyakorlati cselekvés e három terepe a következő: az Istenre irányuló élet a kinyilatkoztatás alapján; a közösségi élet az állam és a jog keretében; valamint az ember testi természetéről való gondoskodás. E három föladathoz szükséges tudást a teológia, a jog-, illetve az orvostudomány szerzi meg és közvetíti. Ezek készítenek föl a papi, bírói és közhivatalnoki, valamint az orvosi pályára. Mindegyikük igényel egy bizonyos közös alaptudást, az artes liberales-ét, vagyis az alsóbb, a mai filozófiai fakultását. A teológia, a jog- s az orvostudomány egyik célja a tudományon kívül helyezkedik el: a lélek örök üdvössége, a társadalom polgáraként megélt jólét, illetve a testi egészség (Kant). Ennek megfelelően eredetük egyik szála is tudományon kívüli”.³

A premodern és a modern univerzitás közötti váltás hozzávetőlegesen akkor következik be, amikor a transzcendens üdvrend,

³ Ész – Élet – Egzisztencia I. Szeged, 1990. 237–8. o.

mint az univerzitás végső, metafizikai háttére fokozatosan elhalványul, a rendeltetésszerűség egyre inkább célszerűséggé transzformálódik, az univerzitás eldologiasul s a tudományok művelésének egyik fellegvárává válik. Beköszönt a modern univerzitás érája, mely alapvetően még napjainkban is tart; válságtüneteit nem is annyira működési zavarai jelzik – aminek látható jelei többnyire nincsenek, mivel úgy *tűnik*, hogy az egész zökkenőmentesen működik –, hanem inkább az a *belső kiüresedés*, ami az olajozott működés mögött húzódik meg, s ami az egész képződményt kagylószerű héjja teszi.

Az Ész – Élet – Egzisztencia első kötetének tanulmányai – ilyen vagy olyan módon – a modern univerzitás világállapotának felmondását sugallják, s megteszik a kezdő lépéseket egy *posztmodern univerzitás* megalkotásának irányába, ami még *nincs* és soha nem is *lesz* – legalábbis abban az értelemben nem, ahogy a mai, modern univerzitás *van* –, hanem legfeljebb csak „leend”. Tekintsük át röviden a legfontosabb lépéseket! Azonban ezek megtétele előtt már most hangsúlyozni kívánjuk, hogy értelmezésünk szerint a tanulmányokban foglalt „posztmodern univerzitáskereső” nem a modern univerzitás *tagadásaként*, hanem annak *meghaladásaként* fogalmazódik meg, ami nemcsak – sőt alapvetően nem – pusztán *re-formálás* – mivel ezesetben a modernitás szintjén maradnánk –, hanem *több* annál, bizonyos értelemben minden eljövendő *re-formálás* lehetőségét és feltételét képezi.

Az első dolog a *tudományokhoz való újszerű viszony kialakítása*. Talán ez a legfontosabb s döntő lépés; a félreértések is itt a legsúlyosabbak. A posztmodern univerzitás álláspontjáról nézve soha, egy pillanatra sem merül fel annak még pusztán gondolata sem, hogy a tudományokat ki kellene tessékelni az univerzitásról; ez a nézőpont – ha egyáltalán van ilyen – *nemhogy* egyszerűen *ősbárbar nézőpont*. Arról azonban igenis szó van, hogy egyrészt a tudományok művelésének jelenlegi formája, másrészt a tudományokat övező külső rituálé, szimbolika – melynek sokszor vajmi kevés köze van a tudományhoz – magát a tudományt is súlyosan kompromittálta. „A tudomány – jelenti ki Heidegger – kérdező állhatatosság a szüntelenül rejtőzködő létezők egésze közepette”.⁴ E szavakból a tudomány iránytűként tisztelt, a tudomány fenségességének, magasztosságának gondolata világlik ki; a „kérdező állhatatosság” a tudósemler rendíthetetlenlenségére utal, aki a *dac* ősmintája, *prototípusa*, és aki vállalja a létezők részéről az őt ért *ki-hívást*.

⁴ Ész – Élet – Egzisztencia I. Szeged, 1990. 167. o.

Melyek hát akkor a tudomány degradálódásának jegyei, tünetei? A teljesség igénye nélkül említsünk meg néhányat (*mindig beleértve ezeknek az univerzitásra gyakorolt hatását*):

– a tudományokat, pontosabban a tudományos megismerés *határait* övező hallgatás. „Valami” tudásához elemi értelemben hozzátartozik az, hogy az a „valami” – vagy a róla való tudásunk – „hol” ér véget. A határokat övező csend sokszor a tudósemler szégyenérzetének elpalástolását szolgálja. Miért lenne méltatlan az emberhez az, hogy a hallgatás görcsét a kimondás derűjével oldja fel?

– az *eredet*, a *kezd*etkérdésének háttérbe szorulása. Heidegger írja: „A tudomány lényegét sohasem lehetne kiüríteni és elhasználttá tenni, amint ezt korunkban teszik, minden eredmény és „nemzetközi szervezet” ellenére, ha a kezdet nagysága még nem állna. A kezdet még van. Nem *mögöttünk* van egy egykoron voltként, hanem *előttünk* van. A kezdet, mint a legnagyobb, eleve túlment minden eljövendőn, és így rajtunk is. A kezdet a jövőnkbe tört be, s ott áll, mint ami távolról rendelkezik fölöttünk, hogy nagyságát újból behozza.”⁵ Ezzel szemben korunkban a tudományos „*kezd*ő” általában úgy *kezd* szakterületével foglalkozni, hogy a *kezd*et kérdése fel sem merül benne; a „*kezd*et” persze itt nem a szóbanforgó tudomány „hajnalával” azonos, hanem sokkal több és *más* annál.

– a tudományok művelésének általánossá váló *iparszerűsége*, melynek következtében elillan azok éthoszformáló ereje, s ennek helyébe a bejáratott sablonok, rutinműveletek kiszámítható és kifizetődő sorozata lép. Itt persze nem e műveletek kiiktatása a cél – ha korunkban a tudomány művelésének ez az ára, akkor *ennél kell maradni*: megérdemeltük –, hanem az, hogy ez a beállítódás ne váljék kizárólagossá.

– a tudományok belső mozgásának mindinkább erősödő *divatsz*erűsége. A jelenségre Unamuno már 1898-ban felfigyelt: őEszmék műhelyét, s ne eszmék bazárját! A tanszékek legyenek hasznos laboratóriumok, és ne üzletpultok, ahol mindig a napi divat szerint árusítják az előadásokat.”⁶ A helyzet az, hogy napjaink tudományos világának külső szertartásrendszere, folklórja számos tekintetben *egyfajta* zsidvásárhoz, nyüzsgő bolhapiachoz, *kirakodvásár*hoz hasonlítható. Szegecsekkel kiverő, *csicsás* teóriák, *glancos* cafrangok, magamutogató és *hivalkodó* ötlet-petárdák, *csillogó* göncök színes forgataga, melyenek darabjai a kereslet–ki-

⁵ I. m. 169. o.

⁶ I. m. 303. o.

nálat törvénye szerint cserélnek gazdát. E zsibvásár *szezonális*; ahhoz, hogy valaminek is keletje legyen, a kellő pillanatot kell kivárni, amikor a piac még nem túltelített, s a turkálók jobban figyelnek a reklámra. Ha pedig bekövetkezik a túltelítettség állapota, jön az árleszállítással egybekötött szezonvégi kiárusítás, ahol vásári kikiáltók ordítják magukat rekedtre, nehogy a nyakukon maradjon az értékvesztett portéka. Ami pedig az árubeszerzést illeti, napjainkra – különösen e tájon – a *tudományos bevásárlóturizmus* a munkamegosztás éppoly elfogadott és bevett ágává vált, mint annak babkávával és pornókazettáival házaló egyéb formája. A kóbor, magányos batyuzó éppúgy része ennek, mint a konferenciáról konferenciára járó szatócsok és nagybani felvásárlók gyülevesz hada, akik kitűnő érzékkel szimatolják ki, hogy mi lesz kelendő, *kapós* az eszmék piacán.

–külön területet képez s közvetlenül az univerzitásra vonatkozik a *tudományos kutatás* és az *oktatás* egyensúlyának vesztes megbillenése. A jelenségre Ortega figyelte fel: „... az egyetemi katedrákat – a kor mániájának megfelelően – átadták a kutatóknak, akik csaknem mindig a legrosszabb tanárok, s akik úgy érzik, hogy az oktatás – a laboratóriumban vagy az archívumban végzett munkával szemben – merő időpocsékolás”.⁷ Ugyanakkor legalább ilyen veszélyt hordoz magában az ellenkező véglét is, az *ti.*, amikor a hiteltelen tudományos kutatómunka vagy tudományos látszatteljesítmény ellenében állítólagos magasszintű oktatómunkát játszanak ki.

E csupán jelzésszerű sor *nem*hogy folytatható lenne, *hanem* igazából még kezdetét sem vette. Annyi azonban talán már az eddigiek alapján is megfogalmazható, hogy egy majdani „poszt-modern” univerzitás őmegalkotásának” elemi előfeltételét a tudomány *méltóságának* visszaszerzése jelentené – mely méltóság egyáltalában nem azonos a tudomány *tekintélyével*, mivel az utóbbi többnyire kényszerű dolog, s az iránta való kiszolgáltatottságból eredő félelemből táplálkozik –, ez pedig legalábbis úgy lehetséges, ha a tudomány megszabadul az őt övező babonától, tartalmatlan liturgiától, üres ceremóniáktól.

De ez még csak a kezdet. A *re-form* önmagában még a modernitás szintjén mozog, mivel az univerzitást dologként – igaz, megreformálandó dologként, de mégiscsak dologként – kezeli, holott itt többről is szó lenne. Amire ezen *túl* szükség van, az az univerzitás mint *puszta* dologszerűség meghaladása s egy *újfajta rendel-*

⁷ l. m. 336. o.

tetésszerűség megfogalmazása. A kiindulópontot az alábbi három tanulmány címe jelentené, melyek a következőképpen hangzanak:

Heidegger: A német egyetem *önhangsúlyozása*

Jaspers: Az egyetem *eszméje*

Ortega y Gasset: Az egyetem *küldetése*

Önhangsúlyozás, eszme, küldetés. Eredetiben ezek a következők: Selbstbehauptung, Idei, misión. Különös kifejezések; egyikük sem *tetikus*, hanem inkább megjelenítő, megidéző, *dinamikus* fogalom, mindhárom a posztmodern univerzitáteszményben meghúzódó *ödolog-talanság* őslényére utal. Az univerzitás ugyanis – s itt lépünk túl a modernitás szintjén – legvégső értelmét tekintve *nem dolog*, nem intézmény-, épület- és alkalmazott-együttes, mert ezek mind dolgok, és nem is tantervek, projectek, programok összessége, mert ezek *szintén dolgok*, csak hogy szellemi dolgok; az univerzitás nem dolog, hanem *áramlás*, a mérhetetlen spiritualitásnak, eszmeiségnek, a keletkező kozmosznak az emberi elmébe való leszivárgási *helye*. Az univerzitás e hatalmak s tartalmak *küldötte* – v.ö. a misszió szót Ortégánál. Másként szólva: az univerzitás – *theória*; igen, theória, csak nem a szemlélés, megtekintés, elmélet, tan értelmében véve, hanem abban az értelemben, amit a szó egyébként jelent: a theória *ünnepi küldöttség*, *szent követség* valamely más városba vagy szent helyre, a *thoórosz* pedig a szent helyre, a jósdába, az órákulumhoz *küldött* személy, akinek az a feladata, hogy hazatérte után mondja el az otthonmaradottaknak, amit *látott*, *megtudott*. Az univerzitás tehát legvégső fokon *küldöttek*, theóroszok gyülekezete, kiknek feladata a legmagasabbrendű közvetítés. Az univerzitás *puszta* dologszerűségének meghaladása azonban már túlmutat a „mi az univerzitás?” kérdésének szintjén s a „mit jelent az, hogy ‘van’ uiverzitás?” szintjére utal. S az előzőeket szem előtt tartva most azt mondhatjuk, hogy az univerzitás posztmodern értelemben véve sohasem „van”, hanem mindig csak „*úton* van”, másként szólva, a „van” értelmében véve „nincs”, hanem csak „leend”, s mint ilyen örök lehetőség, örök ígéret, az örök családkozás kockázatával, egyszerűen – MISZTÉRIUM. S ha az univerzitás hallgatói előtt nem tudja megidézni e misztérium fölött érzett döbbenetet, csodálatot, *áhitatot*, akkor az hiába van mégoly sok műszerrel, könyvvel és fax-szal felszerelve, mégsem eleven organizmus, hanem Bergyajev szavaival élve – holt mechanizmus, melynek falai didergetően hűvösek, s folyosói kopáran konganak.

Mindezt azért szükséges hangsúlyozni, mert a hazai felsőoktatás korszakváltás előtt áll, s úgy tűnik, hogy már a célkitűzés is számos tekintetben elhibázott. Egyetemi statútumok, működési szabályzatok, képzési projektek, bankkölcsönök után szaladgálunk, mintha ezek a rövid távon kétségtelenül hasznos *dolgok* az univerzitás valamennyi gondját megoldanák. Persze, ha azt vesszük alapul, hogy a honi felsőoktatásra – nemcsak struktúrálisan, hanem elsősorban a mentális reflexek, beidegződések területén – erőteljesen a *premodernitás* jellemző – s ez alatt azt értem, hogy a *tudomány* még messze nem foglalta el azt a megingathatatlan pozíciót, ami a *modern* univerzitásra jellemző, amennyiben át- meg átjárja az *ideológiikum* (s ide távolról sem csak a volt állampárti ideológia tartozik) –, akkor az univerzitás *modernizálásának* gondolata nagy előrelépés jelent. Ekkor azonban csak az *adottat*, a *fenn-állót* vesszük célba, mozdulatlanak vélvén azt, ami maga is mozog, az átalakulás állapotában van. Ha igazán korszerűek akarunk lenni, akkor nem szabad *pusztán* kor-szerűnek maradnunk. *Az univerzitás modernizálásának végső értelme annak posztmodernizálásában rejlik.*⁸ Ami – ismételjük – a legkevésbé sem jelenti a modernizálás szükségességének elvetését. Ha azonban az univerzitás re-formálása *csakis* a modernitás égisze alatt történik – mégpedig egy új-dologiasítás formájában, melynek során *csakis* dolgokat (igaz, nagyteljesítményű és közvetlenül hasznot hozó dolgokat, de mégiscsak dolgokat) veszünk át, legyen szó akár anyagdolgokról (műszerek, gépek, eszközök), akár pedig szellemi dolgokról (programok, projektek), akkor ez azt jelenti, hogy az univerzitás szelleme, eszméje, missziója veszik oda, s az menthetetlenül *pro-fanum* marad, melyből sohasem léphetünk át a *fanum*-ba.

Szeged

Csejtei Dezső

⁸ Öröndetes, hogy ezen a ponton egyet tudok érteni Radnóti Sándor Ész – Élet – Egzisztencia I. kötetéből írott recenziójának végkövetkeztetésével (v.ö. *Holmi*, 1991/2.) Ami persze a legkevésbé sem jelent nézetazonosságot, ellenkezőleg. S itt nem is annyira a válogatás szempontjaiban közöttünk lévő markáns különbségekre gondolok elsősorban, még csak nem is Heidegger rektori beszédének különböző megítélésére vagy az Ortega-esszé általa adott értelmezésére – ami úgy, abban a formában egyszerűen tárgyi tévedéseket tartalmaz –, hanem arra, hogy gondolatmenetének csaknem egészére az jellemző, amit jelen vázlatban modernitásnak nevezek s meghaladandónak tartok; ha a kötetbe felvett tanulmányok értelme egyáltalában valahol fuzionál, akkor megítélésem szerint ez épp ebben a pontban történik meg.

Művészeti folyóirat. Megjelenik negyedévente. Kiadja a Cserépfalvi Könyvkiadó, Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1013 Budapest Attila út 20. III.em.1. A lap kapható Budapesten az Írók Könyvesboltjában, a Műcsarnokban, a NA-NE Galériában, a Pont Alternatív Könyvesboltban, a Tölgyfa Galériában és a Szerkesztőségben, Szentendrén az Artéria Galériában. Egy lap ára 150 Forint. Egyéves előfizetési díj 600

Forint

Előfizethető postai utalványon a

"Cserépfalvi-Árnyékkötők OKHB 216-12101-7007" jelű számlára.

electrographic art

árnyékkötők

A Pompeji kapható

Budapesten

- Írók Boltja
Andrássy u. 45.
- Magiszter Könyvesbolt
Városház u. 1.
- Könyvruház
Rákóczi u.
- Katalizátor Könyves Kávézó
Mikszáth K. tér 2.
- Stúdium Könyvesbolt
Váci u. 22.
- Gondolat Könyvesbolt
Váci u. 10.

Szegeden

- Móra F. Könyvesbolt
Kárász u. 6.
- Szent Gellért Könyvesbolt
Kelemen u.
- Radnóti M. Könyvesbolt
Tisza L. krt. 34.
- JATE Könyvesbolt
Dugonics tér 11.

Hódmezővásárhelyen

- Művelt Nép Könyvesbolt
Lenin u. 5/7.

Győrben

- Magvető Könyvesbolt
Arany J. u. 20.

Debrecenben

- KLTE, Aula

Makón

- Művelt Nép Könyvesbolt
Széchenyi tér 21 – 23

MEGJELENT
A

HETVILÁG

4

gyűjtemény keletkezett, de ezek többnyire a munkát elvégző személyek saját idejük és anyagi fedezetük terhére készült kötetekből állnak. Ezt a munkát eddig általában ingyen, „szeretetből” végezték, vagy pedig attól a meggyőződéstől hajtva, hogy a jövő könyvtárai olyan számítógéppel kutatható gyűjtemények lesznek, amelyeket diszkeken, telefonvonalakon vagy más kommunikációs csatornákon keresztül lehet továbbítani, a mai „papíralapú” csatornák pénz-, idő- és papírszükségletének a töredékéért. Ezeket a számítógépes könyveket nem kell majd újraköttetni, újrányomni vagy más polcra áttenni, stb. Nem kell majd őket egy olvasó számára félretenni, így egy adott pillanatban másoktól elzárni. Bármely anyag rendelkezésre áll majd bármely számítógép bármely használójának, bármely időpontban.

Ezért felhívunk minden érdeklődőt, hogy csatlakozzon a számítógépes szövegek létrehozásához és terjesztéséhez, akár szövegek begépeléséhez, optikai beolvasásához, akár korrektúrázásához vagy összegyűjtéséhez való hozzájárulás vállalásával, vagy akármi más, szívéhez közel álló módon.

Kérjük, küldjön el címünkre bármilyen rendelkezésére álló elektronikus szöveget. Ha inkább diszket küldene, postacímünket is megtalálja lentebb.

44 Ft

Michael S. Hart,
a Gutenberg Project vezetője
National Clearinghouse for Machine
Readable Texts
BITNET: HART@UIUCVMD
INTERNET:
HART@VMD.CSO.UIUC.EDU

Szegedi írók és tanárok 1989 nyarán **POMPEJI** címmel folyóiratot alapítottak a tudás és szépség jegyében. Tiszta és pontos beszédmód a **POMPEJI** alapítóinak célja és eszménye. Régi és új kultúra dialógusa az anarchikus disputák után: a klasszikus korok befogadható és befejezhető, töredékes tökéletességét jelzi a **POMPEJI** neve.

A POMPEJI szerzői voltak: Ádám Péter (fordítás),
Agrippa von Nettesheim, Babette E. Babich, Bacsó Béla,
Baka István (fordítás), Balog József, Bárdos László,
Roland Barthes, Bartók István (fordítás),
Belányi György (fordítás), Bézi László (fotó), Bibó István,
Martin Buber, Bundula István (fordítás), Joszif Brodskij,
E. R. Curtius, Czilczer Olga, Cs. Gyimesi Éva, Csatlós János,
Csejtei Dezső, Csuha István, Darvasi László, Umberto Eco,
Eperjesi Ágnes (borítóterv), Esterházy Péter,
Fenyvesi Anna (fordítás), Fuksz Lehel (fotó), Gausz András,
Géczy János, Bogdan Ghiu, Gyenge Zoltán,
Hajnóczi Gábor, Hárs Endre (fordítás), Hévizi Ottó,
Karl Hocke, Horváth Elemér, Katona Tünde, Jónás Csaba,
Kokas Károly, Kovács Sándor (fordítás) Milan Kundera, Kurdi
Fehér János, Kurdi Imre, Laczkó Sándor, Ladik Katalin,
Láng Zsolt, Latzkovics Miklós, Lengyel András,
Lengyel Zoltán, Oszip Mandelstam, Méhes Károly,
Mikola Gyöngyi, Molnár Andrea (fordítás), Vladimir Nabokov,
Nádas Péter, Nagy András, Ötvös Péter, Pál József,
Pánek Sándor, Podmaniczky Szilárd, Rajsli Emese (fordítás),
Rác Péter, Guiraut Riquier, Solymosi Bálint, Stoll Béla,
Szajbély Mihály, Szántó F. István, Szigeti Csaba,
Szijj Ferenc, Szilasi László, Szőke Katalin (fordítás),
Szőnyi György Endre, Tandori Dezső, Tolnai Ottó,
Tompá Gábor, Utasi Csilla, Vasadi Péter, Visky András,
Branka Vukovic, Paul York von Wartenburg, Zalán Tibor,
Zséle Ferenc, Zelei Miklós